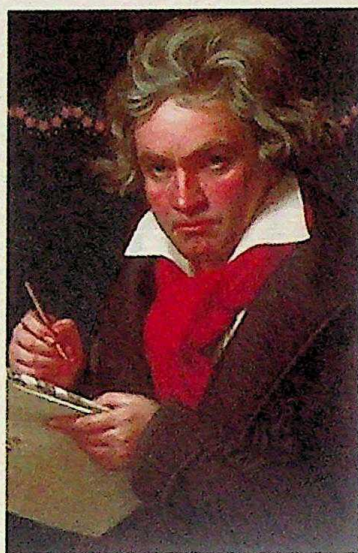

I.I.Axtamov

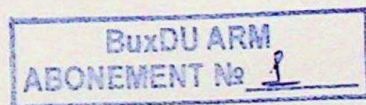
MUSIQA TARIXI
(CHET EL MUSIQASI TARIXI)

8.03(075.8)
85.313y9.7
A 90

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VA ZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

Axtamov Islom Ilhom o'g'li
Musiqa tarixi
(Chet el musiqasi tarixi)

*Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy o'quv
yurtlarining 5111100 - "Musiqa ta'limi" bakalavriyat ta'lim
yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

"KAMOLOT" nashriyoti
BUXORO – 2022

UDK: 78.03 (075.6)
BBK: 85.313/47 ✓
A 90

Axtamov, Islom Ilhom o'g'li.

Musiqa tarixi (Chet el musiqasi tarixi) [Matn] o'quv qo'llanma /
I.I.Axtamov.-Buxoro: "BUXORO DETERMINANT" MCHning
Kamolot nashriyoti, 2022. 132-b.

Mazkur "Musiqa tarixi" (Chet el musiqasi tarixi) o'quv qo'llanmasida G'arbiy Yevropa mamlakatlari vokal va cholg'u musiqasi tarixi, XVII – XX asrlardagi musiqiy yo'nalish va oqimlar, shu davrlarda ijod qilgan kompozitorlarning hayoti va ijodi haqidagi ma'lumotlar berilgan.

Ushbu o'quv qo'llanma 5111100 - musiqa ta'limi yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan bakalavrlarga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

B.X.Madrimov – BuxDU qoshidagi pedagogika instituti "Musiqa ta'limii" kafedrası professori, p.f.n.

S.B.Saidiy – NavDPI "Musiqa ta'limii" kafedrası professori, s.f.n.
O'zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi a'zosi,
kompozitor. Xalqaro qadimgi dunyo ilmiy akademiyasi Akademigi

ISBN: 978-9943-8581-4-5

**Ushbu o'quv qo'llanma Oliy va o'rta maxsus ta'lim
vazirligining 2022 yil "2" avgustdagi "257"-sonli buyrug'iga
asosan nashr etishga ruxsat berildi.**

MUNDARIJA:

KIRISH	5
XVII asrgacha Yevropa musiqa madaniyati	8
XVII – XVIII asrlar opera ijodi	16
XVII – XVIII asrlar cholg‘u musiqasi	26
I.S.Bax ijodi	37
G.F.Gendel ijodi	42
K.V.Glyuk ijodi	50
I.Gaydn ijodi	58
V.A.Motsart ijodi	61
L.Betxoven ijodi	69
F.Shubert ijodi	78
K.M.Veber ijodi	82
F.Mendelson ijodi	86
R.Shuman ijodi	90
XIX asr Italiya kompozitorlari	94
XIX asr Fransiya musiqa madaniyati	100
XIX – XX asrlar Yevropa musiqa madaniyati	108
TEST SAVOLLARI	114
GLOSSARIY	120
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	130

ANNOTATSIYA

Oliy maxsus ta'lim muassasalari 5111100 musiqa ta'limi talabalari uchun mo'ljallangan ushbu "Musika tarixi" (Chet el musiqasi tarixi) o'quv qo'llanmada Avstriya, Germaniya, Polsha, Italiya, Fransiya va boshqa mamlakatlarning dunyoda tanilgan klassik va romantik kompozitorlari hamda ularning ayrim (asosan musiqa ta'limi dastur va darsliklariga kirgan) asarlari haqida muxtasar ma'lumotlar berilgan.

Qo'llanmaning har bir mavzusi ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish hamda o'quv dasturi va Davlat ta'lim standarti asosida yoritilgan. Amaliy mashg'ulotlarda vokal va cholg'u asarlardan ayrim namunalar tinglash va imkon darajasida nazariy tahlil qilishga urinib ko'rish, parchalarni cholg'uda chalib o'rganishni mashq qilish yoki kuyni bitta bo'g'inda kuylab (zam- zama, kuyni xirgoyi qilib) o'rganish kabi usullarni qo'llash nazarda tutilgan. Motsartning "Bahor sog'inchi", "Alla", Betxovenning "Sug'ur" kabi ayrim adabiy matnlari o'zbek tiliga tarjima qilingan qo'shiqlarni o'rganishni mustaqil ta'lim materiali sifatida tavsiya etilgan.

Fanning maqsadi va vazifalari oliy maxsus ta'limning Davlat ta'lim standartiga asosan belgilangan bo'lib, unda dars materiallarini o'zlashtirish jarayonida kompozitorlar ijodining uslubi va janr xususiyatlarini o'rganish, musiqaning mazmuni, vositalari va o'rganilayotgan asarlarning shakl tuzilishi va boshqa xususiyatlari tahlili, turli davr va yo'nalishlardagi kompozitorlar ijodida an'ana va yangilik munosabatlarini aniqlash, kompozitorlarning tavsiya etilgan asarlarini tinglab idrok etish va ulardan parchalarni yodda saqlash kabi vazifalarni amalga oshirilishi nazarda tutilgan.

© "KAMOLOT" nashriyoti
© Axtamov Islom Ilhom o'g'li

KIRISH

Musiqa tarixi musiqiy nazariy fanlarning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bo'lajak musiqa o'qituvchilariga musiqaning vujudga kelishi, rivojlanish davrlari va bosqichlari, uning turlari va janrlari, yaratilishi qonuniyatlari va yaratuvchilari haqida zaruriy kasbiy ma'lumotlar beradi. Musiqa inson, xususan, unib o'sib kelayotgan yosh avlodlarimiz qalbidan o'rin olib, ularga tuyg'uli ta'sir ko'rsatishi bilan axloqiy –estetik tarbiya hamda ta'lim vositasiga aylanishi bilan ahamiyatlidir.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilari birinchi navbatda o'quvchilarning musiqiy rivojlanishi tizimi, musiqa san'ati vositasida ularga musiqiy ta'lim va tarbiya berishning umumiy qonuniyatlari haqidagi bilim va tushunchalarga ega bo'ladilar. Maktab musiqa darsliklarida o'zbek, chet el (Yevropa) va rus kompozitorlarining o'quvchilarning yosh xususiyatlari va idrok etish imkoniyatlariga mos eng yorqin, asarlardan namunalar hamda muallif kompozitorlar haqida ma'lumotlar berilgan. Binobarin, dars materiallarini o'quvchilarga yetkazish va ularning puxta o'zlashtirilishini ta'minlash uchun maktab musiqa o'qituvchisi darsda musiqa tinglash jarayonini tashkil etib, o'quvchilarga musiqa asari va uning muallifi haqida muxtasar ma'lumotlar beradi. Shu bois Oliy musiqiy pedagogik ta'lim jarayonida o'zbek musiqa tarixi, chet el (Yevropa) musiqa tarixi va rus musiqa tarixi kurslarini o'qitilishi nazarda tutilgan.

Hozirgi kunda musiqa tarixi kursini o'rganishda birqancha muammolar mavjud. Dars soatlarining yildan – yilga qisqarib borayotgani, mutaxassis o'qituvchilarning yetishmasligi, talabga muvofiq o'quv adabiyotlari (darslik, xrestomatiya, uslubiy qo'llanma va nota to'plamlari), audio va video yozuvlar, o'quv filmlar hamda ulardan foydalanish uchun texnika vositalarining yetarli bo'lmaganligi sababli talabalarning o'zlashtirishi ham yetarli bo'lmayapti.

Musiqa tarixi kursi badiiy hodisalarga tarixiy yondashishni o'rgatadigan, bo'lajak mutaxassisning duyoqarashida tarixiy-madaniy jarayonni to'la gavdalandiradigan yagona ta'limdir. Ushbu kursning o'qitilishi davomida talabalarda dunyo musiqa madaniyatining rivojlanish jarayoni haqida keng tasavvurlar paydo bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi qonuni", "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", musiqiy pedagogik ta'limda ham

Davlat ta'lim standartlarining joriy etilishi, o'quv jarayoniga ta'lim texnologiyalarini jalb etish kabi zamonaviy talablarni nazarda tutib, tuzilgan mazkur o'quv qo'llanma talabalarga berilgan bilimlarni ijodiy o'zlashtirishni, mumtoz musiqiy merosimizga vorislik va g'oyaviy kurashni, o'tmish va hozirgi zamon ijodiy vazifalarini tushinishni, olingan bilim ko'nikma va malakalarni chuqurlashtirishni, natijada badiiy saviyalarini rivojlanishi va kengayishini anglashga yordam beradi.

Fanning maqsadi va vazifalari oliy maxsus ta'limning 5111100-musika ta'limi bakalavr mutaxassisligi bo'yicha Davlat ta'lim standartlaridan kelib chiqqan holda belgilangan. Dars materiallarini o'zlashtirish jarayonida kompozitorlar ijodining uslubi va janr xususiyatlarini o'rganish, musiqaning mazmuni, vositalari va o'rganilayotgan asarlarning shakl tuzilishi va boshqa xususiyatlari tahlili, turli davr va yo'nalishlardagi kompozitorlar ijodida an'ana va yangilik munosabatlarini aniqlash, kompozitorlarning tavsiya etilgan asarlarini tinglab idrok etish va ulardan parchalarni yodda saqlash kabi vazifalar amalga oshiriladi. Bunda musika ta'limi sohasidagi yangi tadqiqotlarga tayanib, an'anaviy va zamonaviy ta'lim usullaridan foydalaish zarur.

Qo'llanmada 3 yilga mo'ljallangan universitet o'quvi dasturi asosida 17 ta ma'ruza mavzulari kiritilgan bo'lib, ularda mashhur nemis kompozitorlari, bir juftlik dars davomida Italiya va yana bir darsda dunyoda mashhur Fransiya kompozitorlari haqida qisqa ma'lumotlar berish nazarda tutilgan. Kompozitorlarga bag'ishlangan mavzulardan tashqari, opera, cholg'u musika kabi 4 ta umumiy obzor ma'ruza mavzulari ham mavjud.

O'quv qo'llanma bo'lajak musika o'qituvchilarini darsda o'quvchilarni chet el kompozitorlari va ularning asarlari bilan tashtirish borasidagi nazariy, tarixiy va usuliy bilimlar bilan qurollantirishi, shuningdek, o'quvchilarni g'arb kompozitorlari asarlari vositasida axloqiy va estetik tarbiyalashni amalga oshirishlari uchun bo'lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashni ta'minlashi kerak.

Talabalar O'zbekistonda 2021 yilda Finlandiya ilg'or tajribasiga tayanib tuzilgan fan dasturi loyihasi bilan tanishishlari, chet el kompozitorlarining dastur va darsliklarda berilgan musiqiy-adabiy asarlari asosidagi materiallar bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'lishlari, asarlarni tinglab kuzatish, imkon darajasida tahlil

qilish va milliy musiqa amaliyoti bilan taqqoslashni o'rganishlari kerak.

Qo'llanmaning mazmuni ma'lum tuzilish (struktura)si bilan taqdim etilgan. Har bir mavzu ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish va muallifning o'tkazgan sinov tajribalari natijalari asosida yoritilgan. O'quv qo'llanma talabalarning kelgusi pedagogik faoliyatlarida "Musiqa madaniyati" darslari va sinfdan tashqari to'garak ishlariga ijodiy yondoshishlariga yordam berishi kerak.

XVII asrgacha Yevropa musiqa madaniyati.

Reja:

1. Musiqa san'ati va uning inson hayotidagi roli haqida.
2. "Musiqa tarixi" o'quv kursining maqsadi va vazifalari.
3. Qadimgi dunyo musiqasi madaniyati.

Musiqa san'at turlaridan biridir. San'atning turlari ko'p. Musiqa ifodaviy san'at turiga kiradi. Tasviriy san'at turlaridan biri rassomlik – bilan musiqani taqqoslab ko'rsak, ularning biri ranglar vositasida biror bir hayotiy voqea, manzara yoki birovning qiyofasini (portret) aks ettiradigan bo'lsa, ikkinchisi tovushlar (uzun-qisqa, baland – past) vositasida xuddi shunday narsalarni ifodalaydi. So'z san'ati ham ifodaviy san'at turiga kiradi. Ammo so'z bilan ifodalashning imkoniyati bo'lmagan ichki ruhiy kechinmalarni musiqa orqali ifodalash mumkin. Masalan: "O'tgan kunlar" filmidagi Otabekning qaynotasi darvozasidan haydalganidan keyingi kayfiyatini qanday so'zlar bilan ifodalash mumkin? Bunday qisqa bir parcha dardli musiqa nolasi Otabekning ichki alamli kechinmalarini so'zsiz ifodalab bergan. Musiqaning ifoda vositalari asosan har xil tovushlar, asarning o'lchovi, usuli (ritmi), sur'ati (temp), tovushning forte (qattiq) piano (yumshoq) kreshcendo (sekin – asta kuchlanish yoki qattiqlanish), diminuendo (shuning teskarisi) pauzalar kabilardir. Musiqa san'ati ham so'z san'atidek maxsus yozuvga ega. Hozirgi nota yozuvi Yevropa musiqasiga mansub bo'lib, eng takomillashgan zamonaviy yozuvdir. Shu qatorda XIII asr musiqashunos olimi Safiuddin Urmaviy va XIX asrda yashab ijod qilgan Komil Xorazmiylar yaratgan "Sharq" musiqa yozuvi ham mavjud bo'lgan.

Musiqa san'atida mazmun masalasi qanday? Musiqada mazmun bor, ammo so'z nikidek aniq va konkret emas. Musiqaning mazmuni ma'lum ma'noda umumlashgan bo'lib, ayniqsa sof cholg'u kuylarda uni konkretlashtirish qiyinroq. Musiqaning mazmuni uning shakli bilan mutanosiblik va uyg'unlikda gavdalanib, bir butun obrazni tashkil etadi. Musiqani faqat eshitish mumkin. U kishiga psixik, (ruhiy) ta'sir etib, inson ongiga singadi. Shuning uchun musiqani ijtimoiy ong shakllaridan biri desa ham bo'ladi.

Musiqa ilohiy, Odam Atoni yaratib, unga jon ato qilishda farishtalar musiqa chalgan ekanlar. Jon (ruh) musiqaga mahliyo bo'lib, tanaga kirgan ekan, degan rivoyat ham bejiz emas. Shundan bo'lsa

kerak, yoqimli, go'zal musiqani eshitib inson ruhiy ozuqa oladi, kayfiyati ko'tarinki bo'ladi.

Musika hayotni aks ettiradi. Hayotda tug'ilish, rivojlanish, voyaga yetish, so'lish va o'lish etaplari mavjud. Musiqada ham shunga o'xshash prinsiplar saqlangan. Musika aksariyat hollarda boshlanadi, rivojlanadi, avj(kulminatsiya)ga chiqadi, tushadi va tugaydi.

Musiqani tasviriy san'at asari bilan taqqoslab qaraganda uning vaqt ichida yo'nalishi muhim xususiyatlardan biri ekanligini kuzatamiz. Masalan: tasviriy san'at asarini soatlab kuzatish mumkin bo'lsa, musika asarini birdaniga yaxlit "ko'rib" bo'lmaydi. Uni vaqt ichida kuzatib (tinglab) borish zarur. Musika asari kichik bo'lakchalar (motiv, ibora) dan boshlab davriya (period), qism va hatto katta turkumlargacha bo'lgan tarkibiy qismlarga bo'linadi. Yevropa musiqasida kuy bo'laklari "ekspozitsiya" (ko'rinish), "razrabotka" (ishlanma), bosh mavzu, ikkinchi darajali mavzu, "kadensiya" (tugallash) kabi nomlar bilan ataladi. Musiqani yaratuvchi (kompozitor) yaratadi. U shu asarni yaratishdan oldin o'zining biror bir taassuroti, ichki kechinmasini musiqiy asarga g'oyaviy asos qilib asarning shaklini tasavvur qilgan holda yaratadi. Yaratilgan asarni yaratuvchining o'zi ijro qilishi yoki boshqa ijrochi ijro qilishi mumkin. Ko'p hollarda yaratuvchi juda mukammal asarni xayolida yaratib, uni notaga yozib oladi. U tasavvurida asar ijrosini his etib tursa-da, asarning o'zi jisman (amaliy) ijro etish imkoniyatiga ega bo'lmasligi mumkin. Masalan: buyuk Betxoven o'zining oxirgi 9- simfoniyasi ijrosini ta'minlash maqsadida o'zi dirijorlik tayoqchasini olib, orkestr oldida turib, dirijorlik qila boshlaydi. Ammo qulog'ining butunlay eshitish imkoniyati yo'qligi (karligi) sababli bu ishni eplay olmaydi va chuqur iztirob chekib, dirijorlik tayoqchasini 17 yoshar shogirdi Mendelson Bartoldiga topshiradi. Yaratuvchining yuksak g'oyalarini musika orqali tinglovchilarga yetkazish uchun ijrochida ham shunday yuksak badiiy his etish darajasi hamda baland ijro texnikasi (texnologiyasi) bo'lishi zarur. Aks holda eng yaxshi musika asari ham noshud ijrochi tufayli yaxshi qabul qilinmaydi. Bu jarayonda tinglovchining ham roli bor. Agar tinglovchida musika asari (san'ati), uning xususiyatlarini tushunish, uni idrok etib, zavqlanish ko'nikmalari shakllanmagan bo'lsa, eng zo'r kompozitorning eng yaxshi ijro etilgan asari ham yetarli obro'ga ega bo'lmaydi. Yaratuvchi, ijrochi va tinglovchidan iborat zanjirda o'qituvchining ham roli bormi? Albatta, yuksak madaniyatli

tinglovchi o'z – o'zidan shakllanmaydi. Uning musiqiy didi va qiziqishini shakllantirish maktabdan boshlanadi. O'qituvchi musiqa san'atini tushunish, undan ma'naviy bahra olishni o'rgatadi. San'atga, xususan musiqaga nisbatan iliq munosabat va ehtiyoj shakllanmas ekan, xalq maqolida aytilganidek, "ho'kizning qulog'iga tanbur chertgan" dek befoya bo'ladi.

Musiqa bir guruh musiqa ahli va uni idrok etuvchi mutaxassislargina emas, balki keng xalq ommasi uchun yaratiladi. Agar mana shu keng xalq ommasi musiqani qabul qilmas ekan, uning sabablarini asarlar saviyasi yoki tinglovchilar madaniyatidan axtarish kerak. Ikkinchisi ko'proq uchraydi. Biz ayrim chet el kompozitorlari asarlarini tinglaganimizda, ularning umumiy ruhi, ifoda vositalari, talqin etilishi uslubi bizning ta'bimizga uncha yaqin kelmasligini sezamiz. Bunday asarlarni birinchi eshitishdayoq to'la qabul qilish qiyin. Bu asar sifatining yoki ijro saviyasining pastligidan emas, balki bizning qonimizga singib ketgan milliy musiqiy an'analar ta'siriga to'g'ri kelmasligidir. Bunday hollarda musiqa asarini to'g'ri idrok qilish va anglab olish uchun qaysi xalq musiqasi yoki qaysi millatga mansub kompozitor asari bo'lsa, shu millat yoki kompozitor, u yashagan davr musiqiy yo'nalish va oqimlar, musiqa asarining yaratilish tarixi haqida ma'lumotlarga ega bo'lmoq darkor.

Shu jihatdan umumta'lim maktablari musiqa darslari dasturida milliy musiqa namunalari bilan birga chet el kompozitorlari asarlarining kiritilishi tasodifiy hol emas. Turli millat va xalqlar hayotida musiqaning roli beqiyosdir. Bolaning tug'ilishidan (beshik alla qo'shiqlari) to oxirgi yo'lga kuzatilishi(tobut)gacha musiqa (motam marshlari) unga yo'ldosh bo'ladi. Inson mehnat jarayonida qo'shiq aytadi, sevgi izhor qilishda (Yevropa xalqlarida "Serenada") dam olishda, dilxushlik, to'y- tomoshalarda ham musiqa unga hamroh bo'ladi. Inson hayotini musiqasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Musiqa hamma davrlarda bir xil turmaydi. U o'zgarib, rivojlanib turadi. Har bir davrning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradigan musiqa janrlari va asarlari paydo bo'ladi. Ma'lum vaqt o'tishi bilan ayrim musiqa namunalari og'izdan-og'izga, ustozdan shogirdga o'tib, sayqallanib, yanada nafislashib bir necha avlodlargacha yetib keladi. Davr imtihonidan muvaffaqiyatli o'tib keladigan bunday musiqa asarlarining ayrimlari namunaviy, mumtoz yoki klassik nomi bilan ataladi. Qolganlari vaqt o'tishi bilan asta-sekin unutiladi. Musiqa yozuvi paydo

bo'lgandan beri ko'pgina musiqa asarlari amaliyotdan chiqib qolsa-da, yozuvlari saqlanadi. An'ana va zamonaviylik deganda ma'lum davr davomida to'plangan musiqiy tajribalar, janrlar, shakllar, ijro uslublari, jolg'u asboblari va hozirgi kunlarda qo'llanayotgan shunday vositalar orasidagi aloqa yoki izchillikni anglamoq darkor. Hozirgi kunda chet el musiqasi tarixini o'rganishda anchagina m ammolar bor. Talab darajasidagi adabiyotlar, darsliklar, xrestomatiyalar, audio yozuvlarning yetishmasligi oqibatida bu jarayon bir qancha kamchiliklarga duch kelmoqda.

Bo'lajak musiqa muallimlarini tayyorlashda "Chet el musiqasi tarixi" ni o'rganish boshqa nazariy fanlar bilan bir qatorda muhim rol o'ynaydi. Bu fan badiiy hodisalarga tarixiy yondashishni o'rgatadigan bo'lajak mutaxassisning dunyoqarashida tarixiy-madaniy jarayonni to'la gavdalandiradigan yagona ta'limdir.

Musiqa tarixi kursi mazmuni va maqsadlariga ko'ra musiqa adabiyoti fanidan farq qiladi, chunki ushbu kunda musiqa ijodiyotining har bir namunasi alohida ko'riladi. Musiqa tarixi kursida talabalarga dunyo musiqa madaniyatining rivojlanish jarayoni to'la-to'kis ko'rsatilib beriladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" musiqiy ta'limda ham Davlat ta'lim standartlarining joriy etilishi, o'quv jarayoniga ta'lim texnologiyalarini jalb etish kabi zamonaviy talablarni nazarda tutib, to'g'ri tuzilgan bu kurs talabalarga berilgan bilimlarni ijodiy o'zlashtirishga, ularning orasidagi munosabatlarni, vorislik va g'oyaviy kurashni, o'tmish va hozirgi zamonning ijodiy masalalarini tushuntirishga yordam beradi. Ushbu kurs talabalarga ma'lum bo'lgan bilimlarni chuqurlashtirishga, shu jihatdan badiiy saviyalarini kengaytirishga yordam beradi.

Chet el musiqasi tarixi o'quv kursining vazifalari quyidagicha:

Kompozitorlar ijodining uslubi va janr xususiyatlarini o'rganish, musiqa mazmuni vositalari va o'rganilayotgan asarlarning tuzilish xususiyatlari tahlili, turli davr va yo'nalishlardagi kompozitorlar ijodida an'ana va yangilik munosabatini aniqlashdir. Bu vazifalarni hal qilishda musiqa sohasidagi eng yangi tadqiqotlarga tayanish, an'anaviy va zamonaviy ta'lim berish usullaridan foydalanish zarur. Yangi musiqa adabiyotini ham jalb qilish, darsga bo'lgan qiziqishni orttirishga yordam beradi.

Kursni o'rganish davomida musiqa asarlarini tinglash va ularning tahliliga ma'lum vaqt ajratish kerak. Biroq vaqtning chegaralanganligi tufayli va analitik (tahliliy) praktikumning asosiy maqsadi chetda qolib ketishining oldini olish uchun darslarni o'zlashtirishda seminarlar hamda talabalarining izchil va mustaqil ravishda musiqa asarlarini o'rganishlarini tashkil etish zarur. Buning uchun talabalarga musiqa asarlari va adabiyoti ro'yxati tavsiya etiladi. Tavsiya etilgan asar va adabiyotlarni mustaqil ravishda o'rganishi, o'zlashtirishi nazoratlar orqali aniqlanadi.

Bo'lajak musiqa muallimi o'zini kelgusi avlodni badiiy, estetik va axloqiy tarbiyalash kabi yuqori maqsadga tayyorlashi kerak. Bundan yana bir juda muhim badiiy – tarbiyaviy masala kelib chiqadi: bu masala tinglovchiga kompozitorning asarlari orqali uning fikrini yetkazib berishdir. Shuning uchun darsda turli tarixiy davrlar, yo'nalishlar va uslublarni o'rganish vazifasi qo'yilgan.

Ma'ruza darslarida musiqa madaniyatining qadimgi zamonlardan boshlab hozirgi kungacha bo'lgan davrlar qisqa ko'rsatilishi lozim, shu jumladan, turli musiqa yo'nalishlari va uslublarni, ularning xususiyatlarining yoritilishi, ilg'or janrlarning tarixiy rivojlanish yo'llarining ko'rsatilishi hamda taniqli kompozitorlarning musiqa madaniyatidagi tutgan o'rinlari va ahamiyatlari ochib berilishi kerak.

Ma'ruzalar talabalarga tavsiya qilingan adabiyotlar va darsliklarni mustaqil ravishda o'rganishga yordam berishi lozim.

O'qitilayotgan musiqa tarixi kursi musiqa-pedagogika fakultetlari kasbiy xususiyatlariga xos bo'lmog'i kerak. Dastlabki seminarlar talabalarining ma'ruzalardan olgan bilimlarini chuqurlashtirishga va mustahkamlashga yordam beradi. O'quv-pedagogika faoliyatining samaradorligini oshirishda talabalar mustaqil ishlarining boshqa shakllari ham muhim o'rin tutadi. Masalan: ma'lum mavzu bo'yicha yozma ravishda referatlar tayyorlash, talabalar ilmiy to'garaklarida ma'ruzalar bilan chiqish, taniqli kompozitor va musiqashunoslar bilan uchrashuvlar o'tkazish, teatr va konsert zallarida ma'lum musiqa asarlarini tinglab muhokama qilish va boshqalar.

Qadimgi dunyo musiqa madaniyati mavzusi keng bo'lsa-da, vaqtni inobatga olib, juda ixcham va asosiy ma'lumotlar beriladi. Musiqaning paydo bo'lishi masalalari ibtidoiy jamoa tuzumiga borib taqaladi. A.Gruberning "Musiqaning umumiy tarixi" kitobida tosh asridayoq musiqa san'atiga xos xususiyatlar (ov jarayoni bilan bog'liq tovushlar

birikmalari) paydo bo'lib, ular keyinchalik kengayish va rivojlanish etaplarini bosib o'tib, qo'shiqqa o'xshash tovush va so'z aylanmalarini tashkil etgan. Bu bir necha ovozda kuylanadigan har xil tovushlar ma'lum ma'noni anglatib, ov jarayonida hujumga o'tish yoki undan chekinish signallari vazifasini o'tagan. Keyinchalik odam ovoziga taqlid qiladigan har xil musiqa asboblari paydo bo'lgan. Demak mehnat jarayoni musiqaning rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Shunday qilib ibtidoiy qo'shiq, raqs va cholg'u janrlari paydo bo'lgan.

Sharq va O'rta Yer dengizi mamlakatlarining qadimiy musiqa madaniyati dunyo sivilizatsiyasida muhim rol o'ynagan. Ibtidoiy jamoadan quldorchilik tuzumiga o'tish davri musiqa madaniyatining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Sharq mamlakatlari qadimgi ijtimoiy-siyosiy tuzumi sharoitida madaniyat va san'at tez sur'atlar bilan rivojlandi. Qadimgi Misrda musiqa madaniyati yuksaldi, xalq musiqiy-poetik ijodi namunalari paydo bo'ldi. Saroy dunyoviy va cherkov musiqasi asarlari paydo bo'la boshladi, diniy-ibodat gimnlari vujudga keldi. Misrda esa drama-misteriyali va cholg'u musiqasi paydo bo'la boshladi.

Qadimgi Xitoy hayotida ham musiqaning roli katta edi. Xitoy xalq qo'shiqlari yozilgan "Qo'shiqlar kitobi" yaratildi. Saroy va cherkov musiqasi rivojlandi. Soz va ohang nazariyasiga oid fikrlar paydo bo'ldi. Qadimgi Xitoy musiqali teatrining faoliyati katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bu mamlakatda xalq cholg'u musiqasi va musiqa asboblari keng rivojlangan edi.

Qadimiy Hindistonda ham musiqa san'ati rivojlangan. Ijtimoiy hayotda musiqaning roli beqiyos bo'lgan. Xususan, qahramonlik-vatanparvarlik dostonlari ("Maxobxorata", "Ramayana") katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan. Hind musiqasida so'z va raqs bog'liqligi asosan (kasbiy) musiqa xususiyatlaridan biri bo'lgan. Soz va ohang tuzilishining o'ziga xosligi ayniqsa, Shruti tizimida va Ragada namoyon bo'lgan. (Raga – murakkab, mumtoz kasbiy janr). Raganing Sharq xalqlaridagi maqom turkumlariga o'xshash xususiyatlari bor.

Antik dunyo musiqa madaniyatida qadimgi Yunon badiiy madaniyati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Antik dunyo madaniyati Yevropa sivilizatsiyasi asosi sifatida tarixiy ahamiyatga ega. Gomer dostonlari, saqlanib qolgan nota yodgorliklarining ma'rifiy: pand-nasihati, soz-ohang xususiyatlari qadimgi Yunon musiqiy – poetik madaniyatining manbalari hisoblanadi. Qadimgi Yunon badiiy

ijodiyotining asosiy shakllari: mifologiya, o'yinlar, teatr, (Esxil, Evripid tragediyalari) lirik qo'shiqlar, xor, yakka ashulalar edi.

Qadimgi Yunon faylasuflari antik jamiyat musiqasi haqida butun bir estetik ta'limot yaratdilar. Evripid, Platon va boshqa antik dunyo mutafakkirlari asarlaridan musiqa nazariyasi masalalari, epos haqidagi ta'limot keng muhokama etildi.

Qadimgi Rim musiqa madaniyati ham musiqa san'atining keyingi rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

O'rta asrlar, ya'ni feodallik tuzumi davrida Yevropaning ijtimoiy, madaniy va badiiy hayoti birmuncha yuksaldi. Bu davrda bir qancha adabiy obidalar vujudga keldi. Cherkovning tanho hukmronligi musiqa san'atining rivojlanishida muhim rol o'ynadi. Cherkov cholg'uchilar va xor ijrochiligida ishtirok etadigan xonandalar tayyorligiga g'amxo'rlik qildi. Ayni vaqtda xalq musiqasi ham mavjud edi. Xalq musiqasining xarakterli belgilaridan biri – qo'shiqchilik edi. O'rta asrlar sharoitida xalq musiqasi ijrochilari asosan turli marosim va bayramlarda hamda mehnat jarayonida o'z san'atlarini namoyish etganlar. Ammo G'arbiy Yevropa mamlakatlarida cherkov musiqasi yetakchilik qilgan. Shu davrda Grigorian xorali, psalmediyalar, messalar kabi cherkov murakkab musiqa janrlari paydo bo'lgan. Shu davrlarda ko'p ovozli professional (kasbiy) musiqa ham paydo bo'lib, asta-sekin rivojlana boshladi. Musiqa san'atining rivojida o'rta asrlar musiqa nazariyasining (soz-ohang, pand-nasihat) yutuqlari asosiy rol o'ynaydi. Katta davr (VII-XV asrlar)da Yevropa kasbiy musiqasi o'rta asrlarda yaratilgan cherkov ladlariga asoslangan edi. Lotincha modus – lad deb nom olgan cherkov musiqasi ladlari major-minor ladlaridan keskin farq qilar edi.

Dunyoviy musiqa janrlari asosan so'z va ohang uyg'unligiga asoslangan (madrigallar) edi. Trubadurlar, truverlar, minnezingerlar ijodi musiqada poeziyaning shakliga ahamiyat berish bilan xarakterlanadi.

Yevropada uyg'unish davri ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotning o'ziga xos xususiyatlari namoyon bo'la boshladi. Falsafa va san'atdagi ilg'or yo'nalishlar cherkovga qarshi kurasha boshladilar. XV-XVI asrlar Yevropa madaniyatida gumanizm (insonparvarlik) g'oyalari kuchaya boshladi. Dunyoviy san'atning rivojlanishi va uning yuksak yutuqlaridan biri milliy, badiiy maktablarning yuzaga kelishi bo'ldi. Uyg'unish davri musiqa san'atining xarakterli belgilari – musiqada professionalism (kasbiylik)ning paydo bo'lishi, milliy musiqa

maktablarining shakllanishi, hamda musiqiy – nazariy va musiqiy – estetik qarashlar rivoji edi.

Italiyada madaniyat va san'atning gullab yashnagan bu davrida adabiyotda: Dante, Bokachcho, Petrarka; tasviriy san'atda: Rafael, Mikelanjelo, Leonardo da Vinchi va boshqa mashhur san'atkorlar ijodi shakllandi. Italiyaning ijtimoiy hayotida musiqa yanada salmoqli o'rin tuta boshladi. Xalq musiqasi janrlari xilma-xil bo'lib, undagi ohanglarning mayinligi, nafisligi va yorqinligi professional ijodning demokratik janrlarini vujudga kelishida zo'r ta'sir qildi. Cholg'u musiqasi rivojida eski uslub hukmronligi saqlanib kelindi. Polifonik (hamma ovozlari o'z mustaqil yo'nalishiga ega bo'lgan ko'p ovoqli musiqa) uslubning o'ziga xos xususiyatlari J.Polestrina (1525-1594-yillar) va J.Gabrieli ijodida namoyon bo'ldi. Ko'p asrlar davomida birga rivojlanib kelgan cherkov va dunyoviy-kasbiy musiqa bir-biridan ajralishi va dunyoviy musiqaning diniy musiqadan ustunlikka intilishi kuzatila boshlandi.

Fransiyada uyg'onish davri san'ati va musiqasi xalq qo'shiqlarining rivojlanishi va uning asosida kasbiy musiqada Gilom de Masho (1300-1337 yillar) fransuz "Shansoni", Gugenotlar musiqasining vujudga kelishi bilan xarakterlanadi.

XIII-XV asrlarda Ispaniya, Niderlandiya, Germaniya, Chexiya va Polshada ham polifonik musiqa janrlari yetakchiligi, xalq qo'shiqlarining kasbiy (kompozitorlik) ijodiga manba vazifasini o'tashi va dunyoviy musiqa janrlarining rivojlanishi hamda yuksak pog'onaga ko'tarilishi kuzatildi.

Shunday qilib musiqa san'ati ibtidoiy jamiyatdayoq paydo bo'lib, ko'p asrlar davomida turli ijtimoiy-siyosiy davrlar keskin rivojlanish etaplarini o'tadi. Insoniyat rivoji davomida uning musiqasi ham ma'lum qonuniyatlar asosida shakllanib keldi. XVI asrning oxiri XVII asrning boshlariga kelib dunyoviy musiqa janrlari diniy musiqadan ajralib, katta yuksalish pog'onasiga ko'tarildi. Musiqada yangi professional ilg'or opera janri vujudga keldi.

Tayanch iboralar:

1. Chet el musiqasi tarixi – G'arbiy Yevropa mamlakatlari nazarda tutilgan.
2. Qadimgi dunyo musiqa madaniyati – ibtidoiy jamoa tuzumidan o'rta asrlargacha davrda qadimgi Misr, Xitoy, Hind, Yunon musiqasi.

3. O'rta asrlar musiqasi – asosan cherkov musiqasi. Polifonik musiqasi asoslari diniy musiqasi (Gimnlar, Messalar).
4. Uyg'onish davri musiqasi – dunyoviy musiqaning rivojlanishi, musiqada gumanizm (insonparvarlik) g'oyalari, milliy professional musiqasi maktablarining paydo bo'lishi.

Savollar:

1. "Chet el musiqasi tarixi" fanining ahamiyati.
2. Musiqasi tarixi fanini o'rganishning hozirgi davridagi muammolari nimalardan iborat?
3. "Chet el musiqasi tarixi" o'quv kursining predmetlararo aloqasini ayting.
4. Qadimgi dunyo musiqasi madaniyati haqida nimalarni bilasiz?
5. Antik dunyo musiqasi madaniyatini eslab, gapirib bering.
6. O'rta asrlar davri musiqasi madaniyati xususiyatlarini ayting.
7. Uyg'onish davri musiqasi madaniyati. (Italiya musiqasi haqida gapiring).
8. Fransiya va Ispaniya musiqasi haqida gapiring.
9. Germaniya musiqasiga tavsif bering.
10. Chexiya va Polsha musiqasi haqida nimalarni bilasiz?

XVII-XVIII asrlar opera ijodi.

Reja:

Operaning paydo bo'lishi (Italiya operasi).
Fransiyada opera.
Angliya operasi.
Nemis operasining rivojlanish yo'llari.

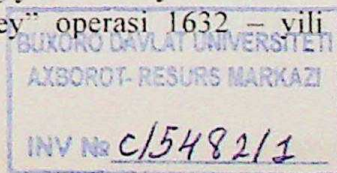
Yevropa musiqasida ayrim jiddiy o'zgarishlar yuz bera boshladi. XVII asrlargacha ustunlik qilib kelayotgan cherkov musiqasi asta-sekin dunyoviy musiqasi janrlariga yon bera boshladi. Musiqasi nazariyasidagi keskin yangiliklardan biri – eski ladlar o'rniga asosan major va minor ladlarining qaror topishi hamda polifoniya uslubidan tashqari gomofona- garmonik tuzilmalarining vujudga kelishi bo'ldi.

Italiyada XVII asr musiqasi rivoji diniy va dunyoviy, xalq musiqasi va professional (kasbiy) yo'nalishlarga asoslangan bo'lib, musiqiy-teatr, ya'ni pastoral janrining tarqalishiga sabab bo'ldi. XVII asr arafasida Italiyaning Florensiya shahrida "Kamerata" nomi bilan

shoirlar, musiqachilar, olimlar va san'at shaydolaridan iborat to'garak tashkil etildi. To'garakning tashkilotchilari va rahbarlari Djovanni Bordi va uning yaqin do'sti Korsi edilar. Yangi musiqiy-dramatik janrning (opera) estetik prinsiplari va tuzilish qonuniyatlari shu to'garakda muhokama etilib, yangi opera janri vujudga keldi. Opera – ijod degan ma'noni anglatadi. Operaning xarakteri va shakliga oid ma'lumotlar qadimgi Grek va Rim faylasuflari asarlaridan olingan bo'lib, unda Yunon tragediyalarining poeziya, musiqa va deklamatsiyaga asoslangan prinsiplari ko'rinar edi. Bordining yaqin do'stlaridan biri Vinchenso Galiley (mashhur astronom va matematik Galileyning otasi) zo'r musiqachi, ashulachi va kompozitor edi. U opera spektakllarini yaratishda jonbozlik ko'rsatdi. U "Antik va zamonaviy musiqa haqida dialog" kitobida zamonaviy musiqa san'atidagi ustivor vokal polifoniyasini tanqid qildi. Uning izlanishlari mahsuli bo'lib, rechitativ ashulachilik yo'nalishi vujudga keldi.

Florensiya operasining asosiy ustunlari – shoir Ottavio Rinuchchini (1621 yil vafot etgan) musiqachi Yakopo Peri (1561 – 1633 yillar) va kompozitor Djulio Kachchini (1618 – yil vafot etgan) edilar. Ular yaratgan "Dafna" operasi bizgacha yetib kelmagan. Florensiyalik mualliflarning keyingi operalari "Evridika", Orfey haqidagi qadimgi antik afsona asosida yaratilgan edi. Bu opera birinchi marta 1600 – yili Fransiya qiroli Genrix IV ning Mariya Medichi bilan turmush qurishi (to'yi)ga bag'ishlanib sahnaga qo'yilgan edi. Operada uvertyura yo'q edi. Asarning boshlanishida bir nechta trubalar (fanfara) chalinib, tinglovchilar diqqatini asarga jalb qilar edilar. Operada kichik tarkibdagi ansambl musiqa chalib, sahna orqasida joylashtirilar edi. 1600 – yilning o'zida Perining operasiga taqlid qilib, o'sha "Evridika" syujetiga Djulio Kachchini ham opera yozdi. Kachchini o'z operasida xilma-xillik va vokal partiyalarini (virtuozlashtirish) boyitishga erishdi.

Rim opera maktabining yaratilishida yuqori diniy mavqega ega bo'lgan Barberinilar oilasining roli katta bo'ldi. Rim opera maktabi syujetlarida xristian dini g'oyalari targ'ib etilar edi. Barberinilar opera teatriga yuksak talantli virtuoz ashulachilar Stefano Landi, Madzaki, Marxo, Maradzoli, Lorenzo Vittoriy va boshqalar taklif qilingan. Rim opera maktabining eng yuqori cho'qqisi 1620-1640 – yillarga to'g'ri keladi. Rim opera ijodi Florensiyadan ko'ra birmuncha yuqori o'rinlarga chiqa oldi. Rim opera maktabining yirik namoyandalaridan biri Stefano Landining "Muqaddas Aleksey" operasi 1632 – yili

Barberinilar teatrida qo'yilib, katta muvaffaqiyatga erishdi. Xristianlikni targ'ib qiluvchi bu asarda hajviy element (epizodlar) ham kiritilgan edi. Buning asosiy sababi jiddiy operaga xalq musiqasi melodiyalari orqali keng xalq ommasini jalb etish edi.

Bu asardagi yangilik – orkestr musiqasini oshirish, har bir aktdan oldin cholg'u muqaddimasi kiritish bo'ldi.

Landining san'atiga ergashib, Venetsiya va Neapol kompozitorlari ham uning prinsiplarini qo'llay boshladilar.

Rim opera maktabining eng yaxshi asarlaridan biri Loretto Vittoriyning "Galateya" operasi edi.

Klaudio Monteverdi XVII asrning eng zo'r kompozitorlaridan biri edi. U 1567-1643) 23 yoshidan Mantuy viloyatining Gertsogi saroyida musiqachi bo'lib xizmatga kirgan. Chorak asr Mantuyda saroy kapelmeysteri bo'lib xizmat qilgan Monteverdi yoshi qaytavergach venetsiyaga ko'chib ketadi va umrining oxirigacha o'sha yerda yashaydi. Uning Mantuydagi ijodi davrida yaratilgan "Orfey" va "Ariadna" operalari garchi Florensiyalik Peri va Kachchinilar prinsiplariga asoslangan bo'lsada, uning musiqasi keskin o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. U Florensiyalik kompozitorlardan farqli o'laroq, madrigal singari polifonik dunyoviy musiqa janrlariga qarshi emas edi. Aksincha, u o'zining operalaridan ayrim bir ovozli ariyalarni ko'p ovozli polifonik madrigallarga aylantirib nashr ettirar edi. Monteverdining Mantuydagi ijodidan "Orfey" operasi to'laligicha, "Ariadna" esa faqat bir fragment (Ulisning qaytishi) va "Koronatsiya Poppei" (Poppeining taxtaga o'tirishi) operalari saqlangan. Uning opera dramaturgiyasi prinsiplari poetik matnning melodiya yo'nalishini aniqlashga, ya'ni so'zning rolini oshirishga asoslangan.

XVII asrning o'rtalariga borib opera san'ati markazi Florensiya va Rimdan Venetsiyaga ko'chdi. Bu "suvdagi" port shahri xalqining xilma-xil xarakteri va kelib chiqishi opera san'atining saroylardan keng xalq ommasiga chiqishini ta'minlashda yetakchi omil bo'ldi. Venetsiyada opera teatrlari ochildi. Bu opera teatrlari orasida raqobat boshlandi. Opera spektakllarida ko'proq hajviy-zamonaviy elementlar, har xil urush sahnalari, duellar, qo'rqinchli sahnalarni kuzatish mumkin bo'ldi. Ayrim spektakllar yorqin ashulalar va tashqi bezaklarga boy bo'lgan sahnalardan tuziladigan bo'ldi. Spektakllar orasida asar bilan bog'liq bo'lmagan hajviy intermediyalar kiritilib, ular tomoshabinlarni ovutib turishda, zeriktirmaslikka xizmat qilar edi. Keyinchalik (XVIII

asrda) bunday intermediyalardan mustaqil hajviy opera janri "Buffa" kelib chiqdi.

Italiya operasining Venetsiya davri opera san'atining gullab yashnashini ta'minlagan bo'lsada, o'zining keyingi intilishlari bilan operani "Kostyumlar konserti"ga aylanishiga ham sabab bo'ldi.

Venetsiya opera maktabi kompozitorlari orasida Franchesko Kavalli (1602-1676), Antoniyo Chesti ajralib turadi. Kavalli muqaddas Mark sobori xorida kuylagan. O'sha davrda Monteverdi kapelmeyster bo'lgan edi. Kavalli Monteverdidan opera san'atiga xos ta'limot olgan edi. U rechitativni tabiiy va mantiqiy qilib ariyalar va epizodlar bilan bog'lab, ularni ikki, uch qismli to'qimalarga aylantirishda ustozidan ham o'tdi. M.A.Chesti boshqacha yo'l tutdi. U vokal musiqani boyitib, uni virtuoqlik darajasigacha olib keldi. Shunday qilib, u opera dramaturgiyasiga e'tibor qilmay, operani konsertga aylanishiga olib keldi. Uning saroy uchun yozgan eng zo'r operasi "Oltin olma"dir.

XVII asrning ikkinchi yarmidan boshlab Italiya musiqali teatri tarixida yetakchi rol Neapol opera maktabiga o'tdi. Neapol avvaldan asosiy musiqa markazlaridan biri hisoblanardi. Bu o'quv markazlarida Alessandro Skarlatti, Nikolo Porpora, Franchesko Durantedek buyuk kompozitorlar ta'lim berganlar. Bu konservatoriyalarda ashulachilikni o'rganishning murakkab metodlari ishlangan. Ochiq havoda, suvda, odamlarning shovqini ko'p bo'lgan joylarda ashula mashqlari o'tkazilib, yetishib chiqqan ashulachilarning dovrug'i butun dunyoga tarqalgan.

Alessandro Skarlatti (1659-1725) Monteverdidan keyin o'sha davrning eng ahamiyatga molik opera kompozitorlaridan edi. U Italiyaning turli markazlarida bo'lib, katta ijodiy tajriba orttirgan. Organda ijro qilishda ham unga tengi bo'lmagan. Alessandro Skarlatti sermahsul ijodkor bo'lgan, u har yili ikkitadan opera va deyarli bir kunda kantata yoza olgan. Uning 100 dan ziyod operalari, bir necha yuz kantata, oratoriya, messa, madrigal va turli asboblardan uchun yaratgan pyesalari bor.

Alessandro Skarlatti opera san'atida anchagina yangiliklar olib keldi. U vokal musiqasida chiroy, go'zallikni, musiqiy nafislik (kontilena) bilan bog'ladi. Orkestr jo'rligini ham misli ko'rilmagan baland nuqtaga ko'tardi. Shuning bilan birga mustaqil cholg'u muqaddimalarga e'tibor berib, uch qismli Italiya uvertyuralarini shakllanishiga ulkan hissa qo'shdi.

Alessandro Skarlattidan keyin Italiyaning “opera seria” (jiddiy opera) deb nomlangan opera janri asta-sekin inqirozga uchradi. Opera dramaturgiyasi chetda qolib, asosan goʻzal kuylash (bel kanto) uslubiga oʻtiladi. Ariyalar virtuoza ashulachilarning imkoniyatlariga qarab yoziladi. Hatto ayrim spektakllardan eng chiroyli ariyalar ayirib olinib, rechitativ (operaning dramatik mazmuni) ahamiyat kasb etmaydi. Opera serianing inqirozi davrida yangi opera janri hajviy opera (buffa) kelib chiqadi.

XVIII asrning 30 – yillarida Neapolda opera seriaga qarama – qarshi oʻlaroq opera – buffa paydo boʻldi. Opera seria asosan aslzoda saroy ahllariga xizmat qilgan boʻlsa, endi opera buffa jamiyatdagi keng demokratik doiralarning gʻoyaviy istaklariga muvofiq kelar va shular tomonidan ilgari surilar edi. Opera seria va opera buffa orasidagi kurash sanʼat sohasidagi qarashlar va gʻoyalar kurashining oʻziga xos bir aksi edi.

Opera buffaning ildizlari XVI asrdagi niqoblar komediyasiga borib taqaladi. Niqoblar komediyasida odatda yuzlariga niqob tutib oladigan tipik personajlar: Arlekin va Brigella degan xizmatkor xodimlar, Pantalone degan ziqna chol, tentak aldamchi tabib iteʼfoga chiqqan maqtanchoq, ammo qoʻrqoq kapitan, makkor choʻri va boshqalar edi.

Biroq buffaning ildizlarini faqatgina niqobli komediyadan izlamaslik kerak. XVIII asr Italiya operasi – Venetsiya, Rim va Neapol operalarida ham uning ildizlari bor edi. Monteverdi ham oʻzining “Popeyaning toj kiyishi” degan soʻnggi operasiga hajviy sahnalarni kiritdi. XVIII asr boshlarida Neapol va Venetsiyada vujudga kelgan intermediyalar va musiqiy “shevali” komediyalar deb atalmish komediyalar opera buffaning mustaqil janr sifatida dunyoga kelishi uchun qoʻyilgan bir qadam boʻldi. Bunday komediyalarning dastlabki mualliflaridan biri Leonardo da Vinchi (1690-1730) boʻldi.

Intermediyalar (yoki intermesso) opera seria pardalari oʻrtasidagi antraktlarda ijro etiluvchi hajviy sahnalardan iborat edi.

Biroq, XVIII asrning 30- yillarida intermediyalardan biri shu tipdagi boshqa asarlar orasidan keskin ajralib chiqdi. U oʻziga xos jarangdor musiqasi va yuksak badiiy saviyasi bilan alohida boʻlib turadi. Bu vaqtga kelib uni operadan ajratishga va mustaqil spektakl qilib yaratishga imkon berdi. Shunday qilib mashhur kompozitor Pergolezining “Choʻri-beka” nomli hajviy buffa operasi vujudga keldi

va 1733 yili Neapolda shu muallifning “Mag‘rur asir” nomli opera seriasining ikkita antraktida qo‘yildi.

Djovanno Battist Pergolezi (1710-1736) Neapol konservatoriyasida ta‘lim olgan. U qisqa umri (26) davomida o‘nlab opera va boshqa vokal hamda cholg‘u musiqa asarlari yaratgan.

Opera buffaga xos xususiyatlar:

- opera librettosi zamonaviy voqealarga asoslanib, oddiy odamlar hayotini aks ettirishi;
- voqealarning jonliligi va tezligi;
- librettoda mahalliy shevalar mavjudligi;
- buffa opera janrining musiqasi seriadagidek virtuoz, bezaklarga boy bo‘lmisdan, xalq qo‘shiq va raqslariga asoslangan oddiy va tushunarli ekanligi;
- qatnashuvchi shaxslarda musiqali xarakteristika mavjudligi va boshqalar.

“Cho‘ri-beka” intermediyasining qisqacha mazmuni: ustamon va makkor Serpina o‘z xo‘jayini, so‘qqabosh qari Ubertoni o‘ziga uylantirishga ahd qiladi. Muddaosiga yetishmoq uchun u har xil nayranglar ishlatadi. Vesponi degan xizmatkorni shu nayranglaridan birining quroli qilib oladi. Serpina unga askar kiyimini kiydirib, Uberto yoniga olib keladi va bu mening qaylig‘im deb gapiradi. Vesponi Serpinani boshqacha qilib, imo-ishoralar bilan Ubertodan katta sep talab qiladi. Serpinani pinhona yaxshi ko‘rib yurgan, lekin uzoq vaqt uni oshkor qilmagan, shuningdek sep uchun pulni ayagan Uberto oxiri Serpinaga uylanishga ahd qiladi. Shunday qilib, xizmatkor ayol xodima bek a bo‘lib qoladi.

“Cho‘ri beka” opera seriaga intermediya qilib mo‘ljallanganligi uchun uning uvertyurasi yo‘q. Biroq u mustaqil opera buffa tariqasida qo‘yilgan paytlarda “Jazolangan rashkchi” nomli Pergolezining sheva komediyasining uvertyurasini unga orkestr debochasi sifatida ijro etish rasm bo‘lgan edi.

Yangi opera buffa janrida ijod qilgan kompozitorlardan biri Nikollo Pichchini (1728-1800) opera seria bilan bir qatorda opera buffa namunalarini ham yaratdi. Uning eng yaxshi buffa operasi “Ko‘ngilchan qiz” 1760 – yili sahnaga qo‘yilgan. Keyinchalik opera buffa B.Galuppi, D. Chimaroza ijodida rivojlanib bordi.

XVIII asr Italiya opera buffasi Giovanni Ponziello (1741-1816) va Dominiko Chimaroza (1749-1801) ijodida taraqqiyotining eng yuksak nuqtasiga yetdi.

Panzielloning eng yaxshi operasi esa "Tegirmonchi qiz"dir, bu asar o'tkir buffanada bo'lib, unga lirik-sentimental element qo'shilib ketgan. Panzielloning operalari Italiyaning turli shaharlarida qo'yildi. 12 yil mobaynida u Rossiyada Yekaterina II saroyida kapelmeyster va Italiya operasi inspektori bo'lib ishladi.

Chimarozaning operalari ham ko'pgina Italiya shaharlari sahnalarida qo'yilgan. 1789-1792 – yillarda Chimaroza Peterburgda o'zidan avval Panziello ishlagan lavozimda ishladi. Chimarozaning bir necha o'nlab operalari orasida hozirgi kungacha repertuardagi ahamiyatini saqlab qolgan eng yaxshi operasi "Sirli nikoh"dir (1792).

Pergolezining "Cho'ri-beka"sidan Chimarozaning "Sirli nikoh"iga kelguncha XVIII asr yangi opera janri, ya'ni hayotiyligini isbot qilib bergan Italiya opera buffasi o'zining qaror topishi va rivojlanishida ana shunaqa yo'lni bosib o'tdi. Opera buffaning xususiyat va prinsiplari keyinchalik Motsartning operalarida ijodiy ravishda tadbqiq etib borildi va XIX asr Italiya operasi (ayniqsa, Rossini va Donisettining hajviy operalari) uchun samarali bo'lib chiqdi.

Cholg'u musiqasining qaror topishi va rivojlanib borishida Italiya operasining roli katta bo'ldi.

Italiya opera uvertyurasi XVIII asr boshiga kelib reprizasiz, uch qismli (tez-sekin-tez) asar ko'rinishida yuzaga keldi. J.Sammartini ijodida uvertyura (o'sha davrlarda uvertyura simfoniya deb atalar edi) operadan ajralib chiqdi va cholg'u musiqasining mustaqil janri – simfoniya asos bo'ldi.

XVIII asrning o'rtalarida uch qismli uvertyura o'z o'rnini bir qismli uvertyuraga bo'shatib berdi. Bunda ham xuddi simfonik siklning birinchi qismida bo'lgani kabi sonata allegrosining shakli va rivojlanish prinsiplari paydo bo'lib bordi. Bundan tashqari opera tematizmi uni gomofon-garmonik tuzimi buffonli (qiziqchilik) va lirik obrazlari, ohangdor kantilenasi XVIII asr ikkinchi yarmidagi turkumli cholg'u musiqa asarlari tematizmining xarakteriga ta'sir ko'rsatdi.

Fransuz operasining yaratilishi ham avvalo Italiya operasi ta'siri ostida bo'ldi. Ammo XVII asrda faqat Fransiya boshqa Yevropa davlatlari orasida kuchli Italiya san'atiga qarshi turib, o'ziga xos milliy opera tipini yaratishga muvassar bo'ldi. Dastlabki milliy opera

yaratishga shoir Pyer Perren va kompozitor Roben Komber intildilar. Ular 1658 – yilda “Yaxshilikni bilmagan soqov” asarlarini sahnalashtirdilar va 1659 – yili muvaffaqiyatli yaratilgan “Pastoral” asaridan so‘ng qirol Lyudovik XIVga murojaat qilib Parijda opera teatri ochishga ruxsat so‘radilar. Ruxsat olingandan keyin ularga berilgan foiz asosida “Grand opera” (Katta opera) deb nomlangan opera teatri ochdilar. Ammo bu muvaffaqiyatlar uzoqqa cho‘zilmadi. 1669 yili ochilgan bu teatr tez vaqt ichida katta qarzga botib, tashkilotchilardan biri Perren qamoqqa tushdi, Kanber esa Angliyaga qochib ketishga majbur bo‘ldi. Shunday qilib, teatrning patent va haq-huquqlari J.B.Lyulli qo‘liga o‘tdi. Kelib chiqishi Italiyalik bo‘lgan Lyulli yoshligidan saroy oshpaziga shogird bo‘lib xizmat qilgan. U qo‘shiq aytishni va gitarada chalishni tez o‘rgandi. Katta musiqiy talant egasi bo‘lgan Lyulli tez orada opera orkestrida skripkachi bo‘ldi. Uning musiqiy asarlari yaratila boshlandi. 1677 – yilda u opera teatriga boshliq bo‘ldi. U tez orada teatrdagi kuchli intizom o‘rnatib barcha musiqiy ishlarni o‘z qo‘liga oldi. U divertismentlar yaratib, unga o‘zi musiqa muallifi, rejissyor, aktyor, musiqachi, hatto raqqos bo‘lib ham ko‘rindi. Uning birinchi “Amur va Baxusning bayramlari” deb nomlangan birinchi (1672) operasidan (1687 yil) umrining oxirgi yilida yaratilgan “Akis va Galateya” oxirgi operasi orasida 19 ta opera yaratilgan. Shuning uchun u fransuz milliy operasining haqiqiy asoschisi bo‘lib hisoblanadi.

Lyulli o‘zi yaxshi raqqos bo‘lganidan operalarda ko‘plab balet sahnalarini kiritadi. Ayrim operalari va baletlarida pantomima (imoshora elementlari) ham uchraydi.

Lyulli opera uvertyuralarini ham yuksaltirib uch qismli (sekin-tez va salmoqli) sur‘atda ijro etiladigan uvertyuralar yaratdi. Keyinchalik bunday opera uvertyuralari (musiqiy debocha yoki muqaddimalar) fransuzcha uvertyura nomini olgan.

Lyulli o‘limidan keyin fransuz lirik tragediyasi dramatik birligini yo‘qotdi. Uning dramaturgiyasi parchalanib, maydalanib ketdi, baletning ta’siri uni deyarli divertismentga aylantirib qo‘ydi.

Faqat ulug‘ fransuz kompozitori Ramo “Katta” operani uning yaxlitligini qaytarib berishga Lyulli an‘analarini yangi tarixiy sharoitlarda davom ettirish va rivojlantirib borishga muvaffaq bo‘ldi. (“Kastor va Polluks”, “Dardanus” va boshqa operalarida). Ramo opera musiqasini yangi yutuqlar bilan boyitishga harakat qildi, lekin saroy

lirik tragediyasining doirasidan tashqari chiqa olmadi. Uning ijodi ham ensiklopedistlar tomonidan ayovsiz tanqid qilindi.

Pergolezining "Cho'ri beka"si parijda qo'yilgandan so'ng, undan ruhlangan Jan Jak Russo o'zi "Qishloq jodugari" degan bir pardali kichkina hajviy opera yozdi (1752). Russo professional kompozitor emas edi. Faoliyatining asosiy sohasi – falsafiy – publitsistik adabiyot bo'lsa-da, u musiqani yaxshi bilganligi sababli musiqiy sahna asarlari yaratib, fransuz hajviy operasining rivojlanishiga yo'l ochib berdi. Fransuz operasining keyingi rivojida Pyer Aleksandr Monsinyi (1729-1817) o'zining "Qirol bilan fermer" (1762), "Roza bilan Kola" (1764), "Qochoq" (1769) operalari bilan ulkan hissa qo'shdi.

Fransuz hajviy operasi janrining eng yirik namoyandasi Andre Modest Gretri (1741-1813) bo'ldi.

Fransuz burjua revalyutsiyasi yillarida Gretri inqilobiy – agitatsion mazmundagi operalar yozdi. Uning "Vilgelm Tell" (1791), "Denis zolim" (1794), "Aql – idrok tantanasi yoxud Respublika tomonidan saylangan qiz" (1793), "So'zlovchi portret" operalari shular jumlasidan hisoblanadi. "Arslon yurakli Richard" uning eng yaxshi operasi bo'lib, birinchi marta 1784 – yilda (ya'ni Revolyutsiyadan 5 yil ilgari) qo'yilgan edi. XIX asrda yashab o'tgan bir qancha fransuz opera kompozitorlari (Bualdye, Ober, Delib, Sh.Guno va J.Bize) umuman XVIII asr fransuz hajviy opeasi an'analari singari Gretri an'alarini ham yangi tarixiy sharoitda tadbqiq etib rivojlantirib bordilar. Genrix Shyutsning "Dafna" operasi nemis operasi tarixining boshlanishi bo'ldi. 1627 – yilda Tyurgau shahrida qo'yilgan bu opera Italiya operalari andozasida yaratilgan birinchi nemis operasi edi. 1678 – yilda Gamburg shahrida opera teatri ochildi. Bir qancha muammolar bo'lsada bu teatr birinchi milliy teatr edi. Bu teatr faoliyatini talantli kompozitor Reyngard Keyzer ijodisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Uning "Oktavia" (1705), "Neron" (1706) operalari eng yaxshi hisoblanadi. Uning ko'pgina operalari bizning davrimizgacha yetib kelmagan.

XVIII asrda Germaniya va Avstriyada "Zingshpil" hajviy opera janri paydo bo'ldi. Zingshpil so'zi – cholg'u chalib turib kuylash degan ma'noni bildiradi, hajviy operaning mana shu nemischa milliy xili kuylab turib o'ynaladigan dramatik spektakldan kelib chiqqan.

Bu janrning ravnaqi bir-biri bilan hamkorlik qilgan shoir Xristian Veyse (1726-1804) hamda kompozitor Iogan Adam Giller (1728-1804)

faoliyati bilan bog'langan. "Lotxen saroyida", "Ov" shu mualliflarning eng yaxshi zingshpillari edi.

Gillerdan so'ng zingshpil sohasida Betxovenning ustozlari X.T.Neeffe (1748), Chex Yirji Benda (1722-1795), A.Shveytser va boshqalar ishladilar. Avstriya (Vena)da ham zingshpil keng tarqaldi. 1778 – yilda Venada milliy zingshpil teatri ochildi.

Vena zingshpili tarixda ham shu vaqtdan boshlandi. 1787 – yili Venada Motsartning "Haramdan olib qochish" degan zingshpili, 90 – yillarda uning "Sehrli fleyta"si, Ventsel Myullerning "Shayton tegirmoni" operalari qo'yilgan.

Angliya boshqa Yevropa davlatlari orasida eng rivojlangan bo'lsada, uning milliy opera san'ati borasidagi yutuqlari yagona milliy kompozitor Genri Persellning yagona "Didona bilan Eney" operasi bilan xarakterlanadi.

Persell musiqaning turli cholg'u va vokal janrlarida ijod qilgan. O'nlab musiqali sahna asarlari yaratgan. Ammo uning qisqa 37 yoshlik umri (1658-1695) qanchalik tez gullab tez so'lgan bo'lsa, opera ijodi ham xuddi shunday bo'ldi.

Shunday qilib, XVII – XVIII asrlarda paydo bo'lgan opera janri asta-sekin rivojlanib, uning vatani Italiyadan boshqa turli mamlakatlarga tarqaldi. 1939 – yil 11-iyun kuni Toshkentda ham birinchi o'zbek operasi – Muxtor Ashrafiy va S.N.Vasilenkolar qalamiga mansub "Bo'ron" operasi qo'yilgan edi.

Tayanch iboralar:

1. Opera – ijod demakdir.
2. Italiya operasi – XVII asrda Florensiyada "Kamerato" to'garagi ijodkorlari Yakopo Korsi, K.Peri va boshqalar yaratgan "Evridika" 1- opera hisoblanadi.
3. Operaning tarkibiy qismlari – uvertyura (muqaddima, cholg'u kuy), aria (bosh qahramonlarning yakka ashulasi), duet, trio, kvartet, xor, balet sahnalari, rechetativ – oddiy so'zlarni musiqa ohangi jo'rligida aytish.
4. Opera seria – jiddiy opera. Uning librettosi (so'z mazmuni) yoki syujeti afsonalar, rivoyatlarga asoslangan.
5. Opera buffa – hajviy opera.
6. Fransiya operasi – J.B.Lyulli, J.F.Ramo operalari.
7. Angliya operasi – G.Persell, D.Perush operalari.

Savollar:

1. Operaning paydo bo'lishi (Kamerato) to'garagi haqida nimalarni bilasiz?
2. Operaning tarkibiy qismlarini ayting.
3. Florensiya operasi vakillarini eslang.
4. Venetsiya operasi vakillarini eslang.
5. Neapol operasi kompozitorlarini eslang.
6. Seria operasida "bel kanto" uslubining ijobiy va salbiy tomonlarini ayting.
7. A.Skarlatti operalaridagi "Simfoniya"ga tavsif bering.
8. Fransuz operasi haqida nima bilasiz?
9. Angliya operasi haqida nima bilasiz?
10. Nemis operasi haqida nima bilasiz?

XVII – XVIII asrlar cholg'u musiqasi.

Reja:

XVII –XVIII asrlar Italiya musiqasi.

Fransiya musiqasi.

Angliya musiqasi.

Germaniya va Avstriya musiqasi.

Cholg'u musiqasi mustaqil ijod sohasi sifatida tezlik bilan o'ziga ajratilgan o'rinni egallay olmadi. Ko'p yillar davomida u ashula (Vokal) musiqaga qaram bo'lib, unga jo'r bo'lishga xizmat qildi. XVII – asrda musiqiy faoliyat turlari keskin o'zgarib, uyda musiqa bilan shug'ullanishdan konsert hayotiga o'tish bilan xarakterlanadi. Buni polifonik va gomofonik uslublariga xos musiqiy rivojlanishini birgalikda amalga oshishi deb faxmlash to'g'ri bo'ladi. Polifonik musiqa ko'proq cherkov hayoti bilan bo'g'liq bo'lib, konsertda ijro etiladigan musiqa asarlari qo'shiq va raqsga xos holda gomofonik musiqani, ya'ni bu uslubni hayotiy musiqaga oid desa bo'ladi. Bu ajralishning bir tomoni Fugacha (ya'ni polifonik musiqaga) boshlasa, ikkinchisi syuita, konsert va simfoniya kabi (gomofoniya uslubiga) etadi.

Aslida esa, bu musiqa turlarini sof holda uchratish qiyin. Chunki ular qisman bir-birida uchrab turadi.

Polifoniya - ko'p ovozli (2,3,4 va hokazo) musiqa bo'lib, unda hamma ovozlar mustaqil yo'nalishga (liniyaga) ega bo'ladi. Bir

vaqtning o'zida eshitiladigan ko'p ovozlar bir-biriga xalaqit qilmasdan aksincha ular bir-birini boyitadi. Polifoniyada asosiy ovoz va ikkinchi darajali ovoz bo'lmaydi. Cholg'u musiqasida polifoniya taxminan X-XI-asrlarda xalq musiqasi asosida paydo bo'ldi. XIV – XV – asrlarda rivojlangan bo'lsada asosan (vokal) musiqaga qaramlik holat XVIII asrgacha davom etib keldi.

O'sha davrda ko'p ovozli musiqa "Kontrapunkta" deb atalar edi. Kontrapunkta "nota qarshisida nota" ma'nosini anglatadi. Boshqacha qilib aytganda bir vaqtning o'zida eshitiladigan bir nechta melodiyaning kelishtirib ustma-ust yozish demakdir.

Polifoniyaning asosiy belgilaridan biri – imitatsiya. Imitatsiya taqlid qilish demakdir. Polifoniyada imitatsiya bir ovozdin keyin uning melodiya-sini biroz kechikib ikkinchi ovoz boshlagandek bo'ladi. Polifoniyaning yana bir xususiyati tovushlarning to'xtovsiz harakatda bo'lishidir. Gomofoniyaga o'xshab polifoniyada tamomlashga xos kadensiya yoki hamma ovozlarda birdaniga pauza bo'lishi deyarli kam uchraydi.

Polifoniya musiqiy rivojlanishining xilma-xil shakl va vositalarini yaratishi sababli Yevropa musiqasiga asos bo'ldi.

Cholg'u musiqasi uzoq asrlar davomida mustaqillikka erisholmaganidan vokal va xor musiqasi prinsiplari va shakllari asosida vujudga keldi.

Cholg'u musiqasi avvalo organ musiqasi rivoji bilan bog'liq. Cherkovda organ jo'r-ligida xor ashula aytgan. Organ XVI-asrning oxirlariga kelib eng takomillashgan cholg'u asbobiga aylandi. Shu davrlardan boshlab cholg'u musiqasida organ musiqa asboblari "podshosi" nufuziga ega bo'ladi va XVIII asrning ikkinchi yarmigacha bunday mavqe'ni saqlab turadi. Ammo hamma mamlakatlarda ham shunday ahvol bo'lmagan. Ayrim mamlakatlarda, ayniqsa Fransiya-da XVII – asrdayoq klavesin asbobi organdan ustunlik qila boshlagan. Italiya-da esa skripka hamma musiqa asboblaridan eng yaxshisi hisoblangan. Faqat Germaniya-da organ ko'proq o'z ustunligini saqlay olgan.

Germaniya-da organ musiqasi I.S.Baxga qadar asosan Italiya-da yoki Italiyalik organchi kompozitorlardan ta'lim olgan kompozitorlar ijodi bilan xarakterlanadi.

Nemis cholg'u musiqasi rivojlanishida bevosita ta'sir ko'rsatgan kompozitor (Niderlandiyalik, Amsterdam shahridan kelgan) Peter

Svelink (1567-1621) edi. Uning nemis shogirdlaridan biri Samuil Sheydt (1587-1654) Germaniyada organ musiqasining asoschilaridan biri hisoblanadi. "Protestant xorali" deb nom olgan diniy asarlar ijrosini organsiz (organ jo'rligisiz) tasavvur qilib bo'lmaydi deb yozgan edi tanikli rus musiqashunosi Serov.

Nemis organ musiqasi asoschisi Sheydt izidan borib XVII – asr kompozitorlari Poxelbel, Bem, Reynken, Buxstexude xoralni, shuning bilan birga cholg'u (organ) musiqasini har tomonlama takomillashtirdilar. Improvizatsiya (berilgan parcha yoki mavzu o'zgartirilib, boyatilishi) prinsipi prelyudiya, fantaziya, tokkato, kabi janrlarning rivojlanishiga asos bo'ldi. Improvizatsiyaga asoslangan pyesalardan Fuga vujudga kelgan. Bu janrlarning barchasi keyinchalik I.S.Bax ijodida sayqallandi.

I.S.Bax improvizatsiyaga asoslangan asarlarni fugalashtirilgan asarlardan ajratdi. Natijada mustaqil janrlar: improvizatsiyaga asoslangan prelyudiya, fantaziya, tokkata va qat'iy imitatsiyaga asoslangan fuga shakllari kelib chiqadi. Fuga – polifonik musiqaning eng yuksak va murakkab shakli hisoblanadi. Fuga I.S.Bax ijodida eng yuqori cho'qqiga chiqdi. I.S.Baxning barcha fugalari organ, klavir kabi asboblardan uchun yoki xor uchun yozilgan fugalari bir-biriga o'xshaydi. Fuga – ko'p ovozli polifonik asar. Odatda uning mazmuni bir mavzuga asoslangan bo'ladi. Fuga ikki ovozli kam bo'lmaydi. Eng ko'p tarqalgan turi uch ovozli fugalardir. 4 ovozli ko'p, 5 ovozli kamroq, 6 ovozli juda oz uchraydi. Fuga odatda uch qismdan iborat bo'ladi. Birinchi qism ekspozitsiya, o'rta qism yoki ishlanma (razrabotka) va oxirgisi repriza.

Ekspozitsiya hamma ovozlarda navbatma-navbat mavzu (tema)ni o'tkazish yo'li bilan musiqiy obrazni ko'rsatish. Fuga necha ovozli bo'lishiga qarab mavzu shuncha qayta-qayta ovozlarda ko'rsatiladi. Fuga bir ovozli talqin bilan boshlanadi. Boshlanishi asosiy tonallikda bo'ladi. Mavzuning imitatsiyasi ya'ni taqlidi bilan ikkinchi ovozi dominant tonalligida (kvinta yuqori yoki kvarta past) boshlanadi. Mavzu va uning imitatsiyasi "dixiy" va "yo'ldosh", boshqacha qilib aytganda "mavzu" va "javob" nomini olgan.

Ekspozitsiya (bosh qism) dan o'rta (ishlanma) qismiga o'tishda asosiy tonallikdan parallel tonallikga o'tish kuzatiladi.

O'rta qismda mavzu faol va dinamik jihatdan puxta rivojlanadi. O'rta qismning hajmi undagi intermediyalarga ajratilgan o'rin bilan

belgilanadi. Intermediya mavzular orasidagi tuzilma bo'lib, fuga shaklining asosiy elementi hisoblanadi. Uni fuganing turli qismlarida uchratish mumkin. Ammo eng katta (keng) intermediya ekspozitsiya bilan o'rta qism orasida joylashtiriladi va shu ikki qismni bir – biriga bog'lash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Intermediyani o'rta qismda ko'proq ishlatilishi maxsus vazifani ya'ni bir tonallikdan ikkinchi tonallikga o'tish (modulyatsiya)ni tayyorlaydi. I.S.Bax intermediyalarni ishlatishda mavzuni musiqiy materialdan (melodik-ritmik aylanmalar) foydalanib, musiqa asarini ichki bog'lanish jihatidan mustahkamlaydi.

O'rta qismdan oxirgi repriza qismiga o'tishni yaqqol kuzatish (ajratish) juda mushkul. Ayrim hollarda bu jarayon bahs-munozaralarga sabab bo'ladi. Buning sababi shundaki reprizada ekspozitsiyadagi mavzu melodiyasining takrorlanishi shart emas. Eng asosiy vazifa repriza qismida asarning asosiy tonligini tiklab, lad-tonallik asoslarini barqarorlashtirishdir. Shunday qilib fuga shakli tuzilishi haqidagi tasavvurlar shulardan iborat.

Klavir musiqasi. Klavishli – torli bu asbob haqidagi dastlabki ma'lumotlar XIV –XV – asrlarga borib taqaladi. Ana shu vaqtlarda har qanday klavishli asbobni klavir deb ataganlar. XVI – asrda klavirning iki xili bo'lgan. Biri klavesin, ikkinchisi klavikord. Bu asboblarning xillari va nomlari turli mamlakatlarda turlicha bo'lgan: klavesin, chimbalo, spinet, xarpsixord, virdjinal va hokazo.

XVI – asrda klavesin juda keng tarqalib, saroy rasmiy tadbirlarida keyinchalik opera spektakllarida, kamer konsertlarda undan keng foydalana boshladilar. Turli mamlakatlarda klavir maktablari paydo bo'ldi.

Klavir bilan klavesinning ma'lum farqi bor. Klavir umumiy nom bo'lsada, klavikord ko'pincha klavir deb yuritilgan. Klavikordning tovushi yumshoq, dinamik xususiyatlari keng bo'lsada, klavesin bir oz qattiqroq ovoz chiqaradigan dinamik xususiyatlari chegaralangan musiqiy asbob edi. XVII-XVIII- asrlarda bu asboblarning yetakchi roli Angliya va Fransiya kuzatilgan edi. Angliya virdjinalchilari faoliyatida variatsiyali musiqa shakllari shakllanishi, Fransiya klavesinchilari faoliyati bilan klavir syuitasi vujudga kelishi bog'liq. Klavesin musiqasida ko'p ijod qilgan fransuz kompozitori Fransua Kuperen hisoblanadi. Xalq qo'shiqlari va raqslari ohangidan kelib chiqqan: sarabanda, chakona, passakaliya, (variatsiyaning doimiy bas

ya'ni basso ostinato) ga asoslangan turi variatsiya (biror bir musiqiy mavzuni har xil variantlar bilan boyitish)da keng melodik rivojlanish imkoniyatini muhayyo qildi.

“Syuita” fransuzcha soʻzdan olingan boʻlib, “Syuita” yoki partitadavomiylik, ergashish degan maʼnoni bildiradi. Syuita – bir necha qismlarning maʼlum tartib bilan birin-ketin kelishi asosida yaratilgan turkumli musiqiy kompozitsiyadir. Qismlarning har biri tugallangan musiqiy asar boʻlib, oʻzining shakli va tugal mazmuniga ega. Syuitaning boshqa turkumli (masalan sonata) asarlaridan farqi – uning barcha qismlari bir tonallik atrofida mujassamlashganligidir. Boshqa turkumli asarlardan yana surʼati jihatdan qarama-qarshi, (tez-sekin) boʻlgan xarakterdagi asarlardan tarkib topishi bilan ham farq qiladi.

XVII asrda eng koʻp uchraydigan raqs harakatlari ritmik formulalaridan syuitaning sxemasi aniqlanadi. Bu sxemaga koʻpgina kompozitorlar, jumladan I.S.Bax ham amal qilgan.

Qadimiy syuitaning asosini toʻrtta raqs tashkil etadi: allemanda, kuranta, sarabanda va jiga.

Allemanda - sekin, moʻtadil surʼatdagi toʻrt hissali (toʻrtu-toʻrt) ogʻir raqs. Koʻpincha u polifonik talqinda boʻladi. Allemanda raqs sifatida XVI – asrning boshlaridayoq maʼlum edi. Jiddiy oʻzgarishlarsiz syuitaning asosiy birinchi qismi sifatida saqlanib keldi.

Kuranta – uch hissali oʻlchovdagi jonli raqs. Syuitaning ikkinchi qismiga asos boʻlgan bu raqs XVII – asrning ikkinchi yarmida Fransiya juda mashhur boʻlgan.

Sarabanda – diniy urf-odatlar bilan bogʻliq musiqalardan kelib chiqqan. Keyinchalik sarabandani dafn marosimlarida ijro etganlar. Keyingi adabiyotlarda “oʻlim sarabandani oʻynamoqda” degan iboralarning paydo boʻlishi ham uning timsol sifatida ishlatilishi bilan bogʻliq. Bu raqs sekin, xotirjam, gʻamginlik bilan ijro etiladigan uch hissali oʻlchovli, ikkinchi hissasi bir oz choʻzilishiga intiladigan asardir.

Sarabanda va uning tipidagi, uning xillaridan boʻlgan passakaliya hamda chakonaning asosiy xususiyatlaridan biri, saqlanib turiladigan doimiy, baʼzan pastlashib ketadigan yoki xromatik (basso ostinato) basdir.

Jiga – eng tez ijro etiladigan qadimiy raqsdir. Undagi tez harakat jiganing syuita tarkibiga kirishiga sabab boʻldi. Syuitaning final qismi jiga bilan yakunlanadi. Jiganing oʻlchovi uch hissali boʻlib, 3/8, 6/8,

8/8, 12/8 ba'zan esa triolli ham bo'ladi. Ko'pincha jiga fugalashtirilgan polifonik uslubda yaratiladi.

Syuitaga rasmiy (zaruriy) 4 ta qismdan tashqari: gavot, menuet, burre, passeppe, polonez ham kiritilgan. Ayrim hollarda yuqorida keltirilgan raqs musiqalaridan tashqari umuman raqsga aloqasi bo'lmagan lirik xarakterdagi ariya yoki programmali pyesalar ham syuita tarkibiga kiritilgan. Sarabanda va jiga orasiga kiritilgan bu musiqa nomerlari, eng sekin, g'amgin raqsdan eng tez raqsga o'tishni tayyorlagan.

Fransiyalik klavesinchilar turli musiqiy bezaklar (melizmlar)ga boy asarlar yaratganlar. Har xil mordentlar, gruppetto, forshlaglar va boshqa musiqiy tovlama bezaklar bilan shakllangan XVIII – asr fransuz musiqasi va barcha san'at turlari uchun xarakterli bo'lgan yo'nalish "rokoko" nomini olgan. Rokoko fransuzcha rokakille so'zidan kelib chiqib, qimmatbaho toshlar va marvaridlardan tuzilgan bezak ma'nosini bildiradi.

Fransua Kuperen ijodi (1668 – 1733) fransuz klavesin san'atining cho'qqisi hisoblanadi. Undan keyin birorta kompozitor hatto mashhur kompozitor Ramo ham bu musiqa sohasini keskin yangilab va kengaytirib bilmadi. Kuperenning ta'siri Skarlatti, Gendel, I.S.Bax va hatto Gaydn, Motsart va Betxovenning asarlarida ham seziladi.

XVIII – asr cholg'u musiqasining xususiyatlaridan biri gomofoniyali – garmonik tuzilishining hukmronligi bo'ldi. O'sha zamon cholg'u asarlarida obrazlarning yorqin va mavzularning mazmundor chiqishiga asos bo'lgan ohanglar o'z ildizlari bilan xalq qo'shiqlari va operalarga borib taqaladi. Biroq, polifoniya, gomofoniyali – garmonik tuzilishidagi asarlarda hamon tarkibiy qism bo'lib qolaverdi. Yirik cholg'u asarlari ko'pincha musiqa to'qimasini jonlantiruvchi muhim polifonik lavha (epizod)larga ega bo'lib qoladi.

Dastlab kamer (xonaki) ansambllari va orkestrga mo'ljallangan musiqa o'rtasida aytarli farq yo'q edi, lekin cholg'u musiqasida mustaqil janr (sonata, kvartet, trio, simfoniya)lar asta – sekin paydo bo'lib boradi.

"Sonatali – simfonik turkum" bilan uning barcha turdagi janr (sonata, trio, kvartet, konsert, simfoniya)larning shakllanishi XVIII – asr cholg'u musiqasida yangilik bo'ldi.

Sonatali – simfonik turkum odatda uchta yoki toʻrtta ayrim qismlardan iborat boʻlar edi (sonatali allegro, vazmin surʼatli qism, menuet va tez surʼatli xotima final).

Birinci qism – sonatali allegro eng muhim qismidir. U koʻpincha asarning qarama-qarshilik mohiyatini oʻzida qayd qilgan boʻladi. Ekspozitsiyadagi bosh va yordamchi partiyalarning mavzu kontrasti va musiqa toʻqimasini dinamik ravishda juda rivojlantirib boruvchi rivojlov qismida oʻsha partiyalarning jadal takomil topishi yana shunga yoʻl ochadi. Ikkinchi (vazmin surʼatli) qism lirik emotsiyalarni mujassamlashtiruvchi oʻy fikrlar, xayolot olamidir. Uchinchi qism raqs janri elementini olib kiradi. Tez surʼatli, aksari xalqchil janrda boʻlgan xotima - final siklning butun konsepsiyasidan kelib chiqadigan xulosa yakunni oʻzida qayd qiladi. Shunday qilib, sonatali – simfonik turkumning yuksak badiiy birlik hosil qiluvchi hamma qismlari hayotiy reallikning turli tomonlari – dramatik, lirik turmushga xos tomonlarini aks ettiradi.

Sonatali – simfonik turkumning vujudga kelishiga, albatta tarix zamin tayyorlab bergan, uning manbalari ham juda koʻp edi. Vazmin va tez surʼatli boʻlimlari bir – biri bilan almashishib boradigan italyancha va fransuzcha opera uvertyuralari, polifonik turkum boʻlgan “prelyudiya va fuga” qadimgi raqs syuitasi shunday manbalardan hisoblanadi. Fransuz klavesinchilari Kuperen, Ramo, shuningdek I.S.Baxning fransuzcha va inglizcha syuitalari, partitalari, Gendel va boshqa kompozitorlarning syuitalari ham sonatali – simfonik turkumning shakllanishiga asos boʻlgan.

Orkestr uchun konsert (A.Korelli, A.Vivaldi, G.F.Gendelning katta konsertlari, I.S.Baxning Brandenburg konsertlari)da ham boʻlgʻusi sonata turkumining manbalari bor edi. Shunday qilib XVIII – asrning ikkinchi yarmidagi musiqa sanʼati bilan oldingi davr musiqa sanʼati oʻrtasida muayyan izchil bogʻlanishlar mavjud boʻlgan.

Orkestr simfoniya qaror topishida Glyukning ustoz J.Sammartini (1698-1775)ning ijodi muhim rol oʻynaydi. Maʼlumki, XVIII – asr italiya operasida uvertyura (cholgʻu muqaddima yoki debocha) “simfoniya” deb atalar edi. Sammartini oʻzi dastlab uvertyurani ajratdi va uch qismdan iborat tuzilishini saqlab qolib, uni mustaqil janrga aylantirdi.

A.Vivaldi (1680-1743), J.Tartini (1697-1770), L.Lokatelli (1695-1764), F.Jeminyani (1687-1767) ijodi sonata va skripka konserti

sohasida sonatali – simfonik turkum shakllanishiga zamin yaratdi. Luidji Bokkerini (1743-1805) violonchel konserti va kamer cholgʻu ansambli sohasida katta rol oʻynadi.

XVIII – asr Italiya kompozitorlari bilan Chex cholgʻu musiqasi va Yevropa simfonizmining rivojlanishi.

1620 yilda Oq togʻ yaqinida boʻlgan jangdan keyin chex xalqi avstriyalik Gabsburglar sulolasining shavqatsiz hukmronligi ostiga tushib qoldi. Chexiya uchun ogʻir kunlar boshlandi. Bu davr tarixda “zulmat davri” nomini oldi.

Biroq chex xalqi oʻz madaniyati va sanʼatini yoʻqotmadi, milliy anʼanalarni asrlar osha saqlab qolish va davom ettirib borishga muvaffaq boʻldi. Chex xalq qoʻshiqlari rivojlanib bordi va XVIII – XIX asrdagi atoqli chex kompozitorlarining ijodiyoti uchun tayanch boʻldi. XVIII – asr ingliz musiqa tanqidchisi Charlz Byorining Chexiyani “Yevropa konservatoriyasi” deb atagani bejiz emas. Praga Yevropadagi musiqa markazlaridan biri edi. Chex musiqachilari va kompozitorlari koʻpgina Yevropa shaharlarida ijod qilib, musiqa madaniyati, ayniqsa orkestr ijrochiligini keng targʻib qildilar. Chex musiqasi Yevropa musiqasi taraqqiyotida muhim rol oʻynadi va hatto Vena klassik maktabining atoqli namoyandalari Gayd, Betxoven bir qadar slavyancha, shu jumladan chexcha musiqa taʼsirida boʻlganlar.

Yan Zelenka (1679-1745), Boguslav Chernogorskiy, Frantisek Vatslav Micha (1694-1744), Yozef Mislivechk (1737-1781) va boshqalar taniqli chex kompozitorlari sifatida milliy va yevropa musiqasi rivojida ulkan rol oʻynadilar.

Klassik simfonizmning qaror topishida Germaniyaning Mangeym shahrida ishlagan va “Mangeym maktabi” deb yuritiluvchi simfoniya maktabini yaratgan chex ustozlarining roli buyukdir. Mangeym maktabining asoschilari Yan Vatslav Antonin Stamits (1717-1757) va Frantsishek Ksaver Rixter (1709-1789) boʻldi. Yan Stamitsning oʻgʻillari – Karel Stamits (1746-1801) va Antonin Stamits (1754-1820), shuningdek Xristian Kannabix (1731-1798) va boshqalar ularning davomchilari boʻldilar.

Mangeym maktabi ijrochiligi, orkestr va kapellaning dinamik mahorati haqida koʻpgina iliq gaplar aytilgan.

Mangeym maktabining ahamiyati shundaki, yangi tipdagi klassik orkestrni toʻla-toʻkis va uzil-kesil qaror toptirdi.

Eski "basso kontinus" prinsipiga asoslangan albatta klavesin yoki organ ishtiroki bilan ijro etiladigan eski orkestr uslubi barbod etilib, hozirgi orkestr tarkibi va tuzilishiga yaqin (torli, puflama yog'och, mis asboblari hamda urma) sozlar guruhlari kiritilgan. Yangi orkestr partiturasini yuzaga keldi.

Yan Stamits tuzgan orkestr tarkibiga 30 ta torli asbob, 2 ta fleyta, 2 ta guboy, 2 ta fagot, 2 ta truba, 4 ta valturna va litavralar kirar edi. Mangeym simfonistlari orkestrga birinchi bo'lib klarnetni kiritdilar.

Mangeym kapellasining rahbari bir qancha simfoniyalar, kamer asarlar, konsertlar, sonatalar yozishdi. Yan Stamitsning XVIII asr 40-yillarida yaratilgan simfoniyalaridek to'rt qismli tugal simfonik turkum shakllandi. (sonatali allegro, vazmin sur'atli qism, menuet, tez sur'atli final).

Mangeymlik ustozlarning simfoniyalari umumlashtiradigan va odamning his-tuyg'ulari hamda ruhiyatiga ta'sir qiladigan kuchi jihatidan atqil simfonistlar ijodini xarakterlab beradigan darajaga hali yetmagan, ularda o'zigagina xos bo'lgan erkin qiyofa hali yo'q edi. Lekin ular Vena klassik maktabida simfonik musiqa madaniyati ravnaq topishi uchun zamin tayyorlab berdi, hamda Gaydn va ayniqsa Motsart ijodiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Nemis cholg'u musiqasi.

XVIII – asr ikkinchi yarmiga mansub nemis cholg'u musiqasida va sonata simfoniya turkumining qaror topishida I.S.Baxning o'g'illari Vilgelm Frideman (1710-1784), Filip Emmanuil (1714-188), Iogann Kristian (1735-1782) Baxlarning ijodi juda muhim rol o'ynadi.

Genial qobiliyatga ega bo'lgan musiqachi I.S.Baxning barcha o'g'illari orasida eng iste'dodlisi V.F.Bax bir joydan qo'nim topmaydi, bexalovat hayot kechiradi. O'z ijodiga qo'l yozmalariga e'tiborsizligidan ko'p qo'lyozmalari yo'qolgan. Ba'zi klavir konsertlari, sonatalari, fantaziyalari, organ uchun yozilgan fantaziyasi va fugasi, 12-ta polonezi nashr qilingan. U Galle shahrida ko'proq yashab ijod qilgani uchun Gallelik Bax nomini olgan.

XVIII asr klavir musiqasi taraqqiyotida "Berlinlik" yoki "Ganburglik" Bax deb nom olgan Filipp Emanuil Bax ijodi g'oyat katta rol o'ynadi. U faqat kompozitorlik va ijrochilik emas balki yozuvchilik ijodi bilan ham shug'ullangan. Uning "Klavir chalishda yuksak maxoratga erishish qo'llanmasi" asari hozirgi vaqtda ham ko'p jihatdan o'z qimmatini saqlab qolgan.

I.S.Baxning kichik o'g'li Iogann Kristian Bax Leypsigda tug'ulib, avval otasi, so'ngra esa Berlindan akasi F.E.Baxdan ta'lim oldi. U akalariday Germaniyaga emas, Italiyaga ko'chib ketdi. Milanda padre Martini qo'lida ta'lim oldi. 1762- yili u londonga ko'chib kelib, umrining oxirigacha shu yerda yashaydi. Shuning uchun uni "Milanlik" yoki "Londonlik" deb atash rasm bo'lgan.

I.S.Bax o'g'illarining ijodida klassik uslub barqaror bo'lib, hali qo'nim topmagan edi. Ulardan har birining o'z izlanishlari, tajriba yo'llari, ziddiyatlari bor edi. Lekin ular Vena klassik uslubining zaminga ega bo'lishi va shakllanishi uchun muhim hissa qo'shdilar.

XVIII asrda Avtriya ko'p millatli (Venger, Chex, Slavyan, Xorvat va boshqa ko'pgina millat vakillari yashaydigan) mamlakat edi. Shuning uchun Avstriya musiqa madaniyatida ham shunday ko'p millatliklar mavjud.

Vena musiqa madaniyati- turmushga oid xalq musiqasi, professional kompozitorlar musiqasi, konsert, opera musiqasining ravnaq topishi, vena mumtoz (klassik) maktabining vujudga kelishi uchun barakali va qulay bir zamin bo'ldi, bu maktab davrining qancha ilg'or yutuqlarini yakunlab berdi va jahon musiqa san'atining qo'lga kiritgan zo'r muvoffaqiyati bo'lib qoldi. Biroq, chinakkamiga yuksak ma'nodagi

klassika to'g'risida XVIII asrning 70-80-yillarida, ya'ni Gaydn va Motsart ijodi to'la ravnaqiga yetgan chog'dan boshlab gapirish mumkin, xolos.

Tayanch iboralar:

1. Italiya cholg'u musiqasi. A. Vivaldi, A.Korellining skripka uchun konsertlari.
2. Qadimiy syuitalar – bir nechta qismlardan iborat, umumiy mavzuga ega bo'lgan davomiy asarlar (asosiy qismlari Allemanda, Sarabanda, Kuranta, Jiga).
3. Klavesin – klavishli cholg'u asbobi torlari maxsus patdan yasalgan, tirnoqlar chertishidan tovush chiqaradi.
4. Simfoniya – 4 qismli murakkab asar. Simfoniyaning kelib chiqishi fransuzcha bo'lib hamohanglikni bildiradi. Simfoniyaning asoschilaridan biri I.Gaydn.
5. Sonata – Italiyancha so'z bo'lib, tovush berish degan ma'noni anglatadi. Sonata 1-2 asboblardan uchun yoziladi, asosan 3-4 qismli bo'ladi.
6. Organ – deyarli hamma cholg'u asboblarning tembrini eslatadigan mukammal asbob. Ko'pincha cherkovlarda, hozir konsert zallarida ham o'rnatilgan.

Savollar:

1. XVII-XVIII asrlar cholg'u musiqasining umumiy tavsifini bering.
2. Italiyada cholg'u musiqasining rivoji haqida nima bilasiz.
3. Italiyada skripka san'atining rivojlanishi. (A.Korelli, A.Vivaldi ijodi) haqida gapiring?
4. Qadimiy syuitalarni eslang.
5. A.Skarlattining klavir sonatalari haqida nimalar bilasiz.
6. Fransuz klavesin musiqasi (F.Kuperen, J.F.Ramo ijodini eslang).
7. Ingliz va nemis cholg'u musiqasi haqida nima bilasiz?
8. Klassik simfoniya yuzaga kelishi jarayonlari haqida gapiring?
9. Sonatali simfonik turkumning tuzilishi.(Tarkibini ayting)
10. Chex va nemis cholg'u musiqasi va uning Yevropa Simfonizmi rivojida rolini eslang.

I.S.Bax ijodi (1685-1750).

Reja:

I.S.Baxning hayoti va ijod yo'li.

I.S.Baxning ijodiga xarakteristika.

Buyuk nemis kompozitori I.S.Bax 31-mart 1685-yilda Eyzenax shaharchasida tug'ilgan. Nemis klassik musiqasining asoschilaridan biri – I.S.Bax organchi, klavesinchi, skripkachi, ashulachi va xormeyster bo'lgan. Bax so'zi irmoq demakdir. Buyuk kompozitor Betxoven "Seni noming irmoq emas, okean bo'lmog'i lozim" degan edi. I.S.Baxning katta bobolari nonvoylar bo'lganlar. Otasi musiqachi bo'lgan. I.S.Bax 9 yoshigacha otasidan musiqa ta'limini olgan. Otasining o'limidan keyin yetim qolgan logan katta akasi Logan Xristian tarbiyasida qoladi. Uning akasi musiqa muallimi bo'lgan. Ukasiga ham musiqadan ta'lim bergan. 1700-yilgacha Ordrufdagi lotin maktabida o'qidi. 1702-yilda Lyuneburgda litseyni tugatib, bir yil davomida Veymar shahrida skripkachi lavozimida ishladi. Bax 15 yoshida akasining uyidan ketib mustaqil hayot kechirishga harakat qildi. Bax maxsus kompozitorlik maktabida o'qigan emas. U o'zi mustaqil o'qib, turli shaharlarda har xil xizmatlarda ishlab ijod yo'lini tanladi. U Lyuneburgda kutubxonlarda samarali mustaqil bilim oldi. U ko'pgina Italiya va nemis kompozitorlari bilan tanishib, o'ziga kerakli ijodiy yo'nalish izladi. U ijrochilik faoliyati bilan, pedagogik faoliyatini barobar olib bordi. 1704-1707-yillarda Arnshtad va Myulgauzen shaharlarida cherkov organchisi, 1708-1717- yillarda Veymar shahrida saroy organchisi va kompozitori bo'lib xizmat qiladi. Shu yillarda ko'pgina organ va klavir uchun yaratilgan asarlari yuzaga keldi. 1717-1723- yillarda Kyoten shahrida "Kamer musiqasi direktori" lavozimida ishlab, ko'pgina orkestrga mo'ljallangan asarlarni yaratdi. Jumladan, syuitalari, Branderburg konsertlari, sonatalari, partitalari, skripka va violenchel uchun yozilgan syuitalar; yaxshi sozlangan klavirning birinchi jildi va boshqalarni misol keltirish mumkin.

Bax peshqadam kompozitor sifatida Kyotendek chekka shaharda yurib bilmadi. Uni yangi g'oyalar, yangi musiqiy taassurotlar chorlar edi. U 1723-yili Leypsig shahriga ko'chib keldi va muqaddas foma maktabini (diniy maktab, unda cherkov ashulachilari tarbiyalanganlar) kantori lavozimini egallaydi. I.S.Bax maktabni qabul qilganda ahvol

juda yomon edi. U shahar cherkovlariga keladigan yosh xonandalarni tekshirib ko'rdi va 54 nafar o'quvchidan (internatga o'xshagan maktabda) 17 tasi talabga javob beradi 20 tasi xorda kuylash uchun hali tayyorgarlikka ega emaslar, qolgan 17 ta o'quvchi mutlaqo musiqa bilan shug'ullanishga qobiliyatlari yo'q degan xulosaga keladi. Bax shahar diniy boshqaruvi rahbarlariga murojaat qiladi. Ammo ular diniy musiqa ijrosini yaxshilash taklifini pul (mablag') bilan bog'liq bo'lgani sababli uni qabul qilishning o'rniga yangi muallimni tashkilotchilik qobiliyatini yo'qqa chiqaradilar. Bax o'zining haqligi, ishini tashkil etishga mablag' bilan yordam berishni so'rab, shahar boshliqlariga ham murojat qiladi. Lekin hech bir o'zgarish bo'lmaydi. Bax hatto maktabni tashlab ko'chib ketishni ham o'ylaydi. Ammo uning bundan yaxshiroq ish topishi amri mahol ekanligini tan olib umrining oxiriga qadar Leypsigda qoladi.

Bax o'zini nohaq harakatlardan to'sish uchun, o'zining buyukligini tan olinishi uchun saroy musiqachisi unvonini olishga intiladi. Shu maqsadda qirollikka murojaatnoma yozib, u bilan birga Saksoniya Kurdfryusti Fridrix Avgustga si-minor messasining ikkinchi qismi va maxsus yozilgan kontatolarini yuboradi. Ammo bu masala ham tezlik bilan hal bo'lmasdan uch yilga cho'ziladi. Nihoyat saroy musiqachisi unvoniga erishgan Baxning kutilgan orzu umidlari ham bu gal ushalmaydi. Bax o'z xizmati bilan bir vaqtda o'zini mashhur qilishi uchun ijrochilik bilan ham shug'ullangan. U o'z ijodidan konsertlar berar, katta konsertlarda dirijyor sifatida ishtirok etar edi. U kantorlik xizmati bilan bog'liq ko'p diniy asarlar ham yaratdi. Magnifikat – maqto'v odasi, oratoriya (Velichalnaya oratoriya), Ioann xotirasi (Strasti po Ioannu), Motam odasi, Matfey xotirasi (Stratsi po Matfeyu) diniy kontatolar yozgan.

I.S.Bax polifoniya ustasi. Bax cholg'u musiqasi ustida ham ko'p ishlagan. Leypsigda “Yaxshi temperatsiyalangan klavir” deb nomlangan prelyudiya va fugalarning birinchi jildi yuzaga keladi. Bax konsert musiqa janrining yaratilishida Italiyalik ustalarning rolini alohida qayd etish uchun yaratgan konsertini Italyancha konsert deb atadi. 1740 – yillarning boshida Bax yana polifonik asarlar turkumiga qaytdi. Preludiya va fugalardan tuzilgan “Yaxshi temperatsiyalangan klavir” turkumining ikkinchi jildi yaratildi. Ayni vaqtda Geldberg variatsiyalari ham yaratildi (Ariya va 30 variatsiyasi). Baxning ijodi serqirra va boy bo'lgan. Uning har bir asari musiqa dunyosida ulkan bir

voqea bo'lishi mumkin bo'lsada, kompozitorning ijodiga atrofdagilarning e'tibori past bo'ldi. Bax ijrochi sifatida tan olingan bo'lsada, o'zi tirikligida kompozitor sifatida yaxshi tan olinmagan (e'tiborsiz qolgan). Uning ayrim asarlarigina tirikligida nashr qilingan. Ular ham o'zining mablag'i hisobidan bo'lgan. Aksariyat asarlari qo'lyozmaligicha qolib ketgan. Keyinchalik mashhur kompozitor Betxoven va Shumanning harakatlari bilan Bax ijodi yuzaga chiqdi. Baxlar oilasi deganda musiqachilar oilasi tushuniladi. Baxning akalari, jiyanlari va o'zining bolalari ko'p bo'lgan va hammalari musiqachi bo'lganlar. Bax o'z oilaviy orkestriga ega bo'lgan ham deydilar. Ayrim manbalarda mashhur rus musiqashunosi A.Serov Baxni polifoniyaning buyuk ustasi deb ataydi. Bax umrining oxirida ko'r bo'ladi. 28- iyul 1750-yilda vafot etadi. Ammo uning o'limi kishilarning diqqatini o'ziga tortmadi. Uning jasi Muqaddas Ioann cherkovi oldidagi qabristonda dafn etilgan. Keyinchalik qabriston bilan birga I.S.Baxning ham qabri yo'qolgan.

I.S.Baxning ijodi haqida.

I.S.Baxning ijodi o'z davrida (tirikligida) unchalik tan olinmagan. Uning ijodida diniy (cherkov) musiqasi bilan bir qatorda dunyoviy musika janrlari teng o'rin egallagan. Ammo cherkov ahli Baxning diniy asarlarini yuqori baholamadilar. Uni cherkov talablari doirasidan chiqadigan umuminsoniy his tuyg'ular bilan boy dunyoviy musiqaga yaqinligini qayd etganlar. Dunyoviy musika ijodini esa "Haddan tashqari murakkab, ilmiy" deb ataganlar. Uni ko'pgina asarlarini o'quv material, etyud va mashqlarga o'xshatganlar.

I.S.Baxning musiqasidagi yuksak badiiy, insoniy ruh, undagi quvonch, orzu-umidlar va umuman insonparvarlik g'oyalarini zamondoshlari yaqqol sezmadilar. Uning o'limi ham unchalik sezilmagan. Bax qariyb bir asr davomida e'tibordan chetta bo'lib, 1800-yildan keyin uning ijodi ro'yobga chiqdi. 1802-yilda tarixchi Forkel uning (I.S.Baxning) tarjimai holini yozib chiqaradi. Motsart bilan Betxoven I.S.Baxning ijodiga birinchi bo'lib yuqori baho berdilar. Motsart "I.S.Baxdan ko'p narsani o'rganish mumkin" degan bo'lsa, Betxoven "U irmoq emas, u okean" (Bax so'zi nemischada irmoq ma'nosini bildiradi) degan edi. Mendelson, Shuman, List va boshqa kompozitorlar I.S.Baxning ijodiga qiziqib, uning qo'lyozmalarini axtarib topadilar va nashr ettiradilar.

XIX asrning 30-yillaridan boshlab uning asarlari musiqa o'quv yurtlaridagi o'quv repertuari ro'yxatiga kiritiladi. Musiqiy hayotda, esteradalar (sahnalar) da yangray boshlaydi.

1850-yilda I.S.Bax nomi bilan ataladigan "Bax jamoasi" tuzildi. Bu jamoa a'zolari bo'lgan Bax musiqasi ixlosmandlari I.S.Baxning barcha asarlarini topib, uni to'liq asarlar to'plamini tuzishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ydilar.

Afsuski uning 300 ta kantatasidan taxminan 100 tasi butunlay yo'qolgan. Passion (azob, iztirob chekish) laridan ikkitasi bizning davrimizgacha yetib kelgan bo'lib, uchasi yo'qolganligi aniq.

Ko'pgina musiqiy asarlarning asoschisi bo'lgan I.S.Bax opera yozmagan va bunga intilmagan ham. Ammo Baxning aksar asarlarida (xususan, vokal ijodida) opera janrining juda ko'p yutuqlaridan foydalanilgan.

I.S.Bax turli musiqa asboblari uchun asarlar yaratgan. Uning organ uchun yaratgan asarlari orasida xoral prelyudiyalari, xorallar (xoral-qadimiy diniy qo'shiqlar, xalq qo'shiqlari kuylariga asoslangan xorallar asosan 4 ovozli bo'ladi), fantaziyalar, tokkatalar, prelyudiya va fugalar, sanatalar va boshqa kompozitorlarning qayta ishlangan konsertlarini uchratish mumkin. Masalan, Baxning fa-minor xoral prelyudiyasi xalq qo'shiqlari ohangiga asoslangan bo'lib, uncha katta bo'lmagan lirik xarakterdagi pyesadir. Ko'tarinki poetik melodiya yuqorigi ovozda jaranglaydi. Bax bu asosiy melodiyaning goboy ijrosiga mo'ljallaydi. Organ shunday asbobki, undagi registrlar va tembrlar butun bir orkestr sadolarini almashtirishga qodir. Pastki tovushlarning shoshilmay tinch harakat qilish ohangi yumshoqlik va chuqur ma'no bag'ishlaydi. Organ VII asrdayoq paydo bo'lgan murakkab asbob "asboblarning shohi"dir. Bu asbobda juda ko'p registrlar, hatto oyoq bilan chalish (past tovushlarni) ga mo'ljallangan 32 ta tovush mavjudligi organni kompozitorning eng sevimli asbobi bo'lishiga sabab bo'lgan.

Baxning klavir asbobi uchun yozgan asarlari: kichik prelyudiya va fugalar, 15 ta ikki ovozli invensiyalar va 15 ta "simfoniya" (uch ovozli invensiyalarni simfoniya deb atagan) "Yaxshi temperatsiyalangan klavir" nomi bilan atalgan ikki jildidan iborat 48 ta prelyudiya va fugalar, 6 ta fransuzcha, 6 ta inglizcha syuitalar, 6 ta partitalar, klavirdagi yakka ijroga mo'ljallangan italyanacha "konsert", "Xromatik fantaziya va fuga"dan iboratdir.

I.S.Baxning bolalari uchun o'quv materiali sifatida yozgan kichik prelyudiyalari va fugalari, invensiyalari va "simfoniylarida" polifonik tuzilmaning yorqin namunasini ko'ramiz. Uning 15 ta ikki ovoqli invensiyalarida (invensiya – lotin tilidan "o'ylab topilgan" yoki "ixtiro" ma'nosini bildiradi) immitatsiya (taqlid) prinsipi polifoniyaning eng asosiy ifoda vositasi sifatida ko'rsatilgan.

Invensiyaning poydevorini odatda qisqa ammo juda ifodali mavzu tashkil etadi. Baxning birinchi – do major invensiyasida bu mavzu do majorning tovushlariga asoslangan melodiyalardir. Bu mavzu kvinta doirasida yorqin ifodalangan osoyishta, shoshilmasdan yumshoq ijro etiladigan melodiya bo'lib, yuqorida bir ovoqli tarzda paydo bo'ladi. Unga taqlid qilib ikkinchi ovoznining qo'shilishi birinchi ovozni davom etishiga xalaqit qilmaydi. Invensiyada shunday musiqiy to'qimalar uchraydiki, mavzu ovozlarning hech birida yangramaydi. Bunday bo'laklar intermediyalar deyiladi. (Inter lotin tilida "orasida" degan ma'noni anglatadi) bu musiqiy to'qimalar har bir ovozda o'tkaziladigan mavzular orasida kelganligi sababli, mavzuning bir kichik ohangiga asoslangan bo'lsada, mavzu butunligicha intermediyada yangramaydi.

Rivojlov do majordan boshqa tanalliklarga o'tsada, pyesa asosiy tanallik – do majorda tugaydi.

I.S.Bax garchi opera janriga murojaat qilmagan bo'lsada, uning bir qancha vokal asarlari (kantatalari, "Strasti po matfeyu", "strasti po Ioannu") mavjud. Bu asarlarida yakkaxon, xor va orkestr ijrochi nazarda tutilgan bo'lib, drammatik sahna asarlari prinsiplariga asoslanadi.

Baxning yorqin monumental asarlaridan biri- "Strasti po matfeyu" strasti- iztiroblar yoki passionlar, passion so'zi ham shunday azob, xo'rlik manosi bildiradi. Bu asar katta musiqiy – dramatik shaklda yozilgan oratoriyaning bir turidir.

Asarning poetik asosi qadimiy diniy rivoyat Yevangeliya Isusning jazolash va qatl etilishi voqeasi hisoblanadi.

Isusni shogirtlarining sotqinligi sababli o'limga mahkum etadilar. Uning Iuda shogirdi sotqinligi, ikkinchi shogirdi Pyotrning pushaymoni sahnalari xalq qayg'usi va iztirobini namoyon qiladi.

Voqeani aytib beruvchi – Yevangelist baland va ma'noli rechitativ orqali aytib beradi. Bu asar dunyo miqyosidagi eng yuksak noyob monumental asarlar sirasiga kiradi.

Tayanch iboralar.

1. Baxning Preljudiya va fugalari- preljudiya lotincha prel (oldin), yuduz (o'yin) ijro etiladigan asosiy musiqa asaridan oldin keladigan cholg'u pyesa yoki daromad.
2. Fuga – lotincha yugurish. Fuga polifonik shaklda tuzilgan musiqa asari.
3. Baxning invensiyalari-lotincha- o'ylab topish, ijod etish. Polifonik pyesa bo'lib, erkin imitatsiyalik tuzulishda bo'ladi.

Savollar

1. I.S.Baxning ijodiy yo'lini ayting.
2. Bax ijodining musiqiy pedagogik ta'limdagi ahamiyatini ayting.
3. Bax polifonik asrlari haqida nima deya olasiz.
4. Baxning vokal - cholg'u asarlari (kantatalari)ni eslang.
5. Baxning klavir uchun yozgan asarlarini ayting.

G.F.Gendel ijodi.

Reja:

G.F.Gendelning hayoti va ijod yo'li.
Gendelning ijodiga xarakteristika.

Georg Fridrix Gendel 23- fevralda 1685-yil Germaniyaning Galle shahrida tug'ilgan. Uning otasi saroyda xirurg-sartarosh bo'lib xizmat qilgan. Onasi esa uy bekasi bo'lgan. Juda yoshligidan musiqaga qiziqqan, ammo otasi uni musiqachi emas, huquqshunos bo'lishini istar edi. Gendel 7 yoshida organda chalishni o'rganib, Saksoniya Gersogi huzurida musiqa chalgandan so'ng, Gersok bolaga eng obro'li muallim Fridrix Vilgelm Saxauni berkitib, bu talantli bolaga dars berishini tayinlaydi. Bu zo'r musiqachi Gendelning qobilyatini ko'rib hayron qoladi. Tez orada Gendel katta muvoffaqiyat bilan musiqa nazariyasi (garmoniya va kompozitorlik) ilmini egalladi. Shundan keyin Gendelga turli millat xalqlari va kompozitorlarining yutuqlari va kamchiliklarini tahlil qilish o'rgatildi.

Gendel 10 yoshga to'lganda ijod bilan shug'ullandi. U dastlab sevimli asbobi gaboy uchun asarlar yozdi. Saxaudan organ, klavesin asboblari chalishni o'rganish bilan birga orkestr tarkibidagi asboblarni ham o'rgandi.

Gendel 12 yoshida Berlinga konsert berish uchun borgan edi. U hukmdor saroyida klavesinda ijro etib, Kurfryustning e'tiborini qozondi. Gendelni saroy xizmatida saqlab, uni o'qish uchun Italiyaga yuborish haqida taklif bo'ldi. Ammo Gendelning otasi bunga qarshilik qildi.

Otasining vafoti (1697) dan keyin u musiqa kasbiga o'tishi mumkin edi, ammo marxum otasining vasiyatini bajarib, gimnaziyani tugatgach, Universitetning yuridik fakultetiga o'qishga kirdi. O'qish bilan birgalikda Cherkov organchisi vazifasida ham ishlay boshladi. U gimnaziya o'quvchilariga musiqa o'rgatishi va dam olish kunlari turli Cherkovlarda bolalardan tuzilgan xor va orkestr bilan konsertlar uyushtirishi lozim edi. Konsertlarning qiziqarli o'tishi uchun o'zi konsert repertuarini ijodi bilan boyitib boradi, bir qancha kontatolar, xorallar, matetlar yozadi.

Musiqa kasbiga o'tishi muvoffaqiyatli bo'lib, Universitetni ham tark etadi va nemis operasining Vatani bo'lgan Gamburg shahriga ketadi.

1703-yilning bahorida Gendel Gamburgga ko'chib keladi. Bu yerda Keyzer boshchiligida ochilgan opera teatrining gullagan davri edi. Gendel mahalliy ziyoli va musiqachilar bilan tanishdi. Reyngardt Keyzerdan ancha narsalarni o'rgandi. Bu yerda musiqachilar (Matteson) bilan (1681-1764) uchrashib, do'stlashadi. Har tomonlama rivojlangan Matteson turli musiqa asboblarida chalar, musiqa asaralari yozar, o'z operalariga o'zi libretto yozib, o'zi sahnaga qo'yar edi. Uning yana bir faoliyati musiqiy tanqidchilik va publisistlik edi. U musiqa nazariyasi va o'z davri musiqasiqachilari haqida kitob yozdi.

Gendel va Mattesonning do'stligi yanada mustahkamlanib bordi. Ular birgalikda ikki marta Lyubek shaxriga (1703-1705) sayohatga borib kelganlar. Matteson umumiy ma'lumoti va ijodiy aqli sohasida Gendeldan balandroq bo'lsada, Gendelni talanti va ijrochiligi, ayniqsa organda o'zidan zo'rligini tan olar edi.

Gamburgda Gendel ijod qila boshladi. Shunday qilib katta sahna asari yaratishga kirishdi. 1705-yilning yanvarida Gendelning birinchi operasi "Almira" sahnaga qo'yildi. Opera katta muvaffaqiyat qozondi. Tez vaqt ichida uning ikkinchi operasi "Neron" sahnaga qo'yildi va kutilgandan ham katta muvoffaqiyat qozondi. Kompozitorning operalari Gendelning yirik monumental dramatik asarlar yaratishga bo'lgan cheksiz imkoniyatlarini namoyon qildi.

“Almira” va “Neron” operalari Gendelning mavqeyini yuksalishiga sabab bo‘ldi. Lekin, ayni vaqtda kompozitorning kelajagi haqida ham o‘ylashga to‘g‘ri keldi. Chunki opera teatri Keyzer direktorlik lavozimidan ketgani sababli bir muncha inqirozga yuz tuta boshladi. Pul topish maqsadida yengil-yelpi asarlar qo‘yiladigan bo‘ldi. Gendelning keyingi harakatlari unchalik samara bermadi. U Germaniya opera san‘atining istiqboli kamligini sezdi, Italiyaga jo‘nashga qaror qildi. 1706-yil kuzida Gendel Ganburgni tark etib, Italiyaga ko‘chib keldi. Musiqiy madaniyati bilan dunyoga mashhur shaharlar: Florensiya, Rim, Venetsiya, Neapol va boshqa shaharlarda 4 yilga yaqin yashab, Italiya opera maktablari bilan tanishdi. Ammo bir yilcha opera kompozitori sifatida ko‘rinishga izm qilmay faqat kuzatdi. Lekin ijro borasida (klavesin va organda) bunday yo‘l tutmadi. U tezda eng zo‘r ijrochi va improvizatsiya ustasi sifatida tanildi. Gendel bir yil davomida Italiya musiqa san‘ati xususiyatlarini o‘rganib, 1707-yilda “Rodrigo” nomli birinchi italiyancha operasini yaratdi. Asar katta muvaffaqiyat qozongani sababli Gendel ikkinchi italiyancha yo‘nalishdagi operasini yaratdi. Ammo bu asari bir muncha kechikib 1702-1710-yil sezonida qo‘yildi. Italiyadagi obro‘ - e‘tibori oshgani va Italiya opera san‘ati, xususan operaga xos vokal ijodi yo‘llarini puxta o‘zlashtirgani sababli Ganover va London shaharlaridan unga takliflar keldi.

Lekin u hali Italiyada yashab o‘z mahoratini oshirish zaruratini bildirib, rad javobini yo‘llaydi.

Italiyada Gendelning obro‘cini kundan-kunga oshib borib, uni Italiyaning obro‘li, baland lavozimdagi kishilari o‘z saroylariga mehmondorchilikka chaqiradigan bo‘ldilar. Eng yaxshi xor va opkestrlar bilan ishlaydigan, muhim konsertlarda ishtirok etadigan bo‘ldi. Bu yerda u taniqli kompozitor Alessandro Skarlatti va uning o‘g‘li vertuoz Klavesinchi, klavesin syuitalarining asoschisi Dameniko Skarlatti, buyuk skripkachi va kompozitor Arkandjelo Korelli bilan tanishdi.

Gendel ijrochilik bilan bir qatorda ijodni ham davom ettiradi. Ikkita oratoriya, kantata, kamer (xonaki) duet va tertsetlar yozadi. Nihoyat u “Agrippina” operasi bilan talabchan Italiya tomoshabinlarini qoyil qiladi.

Gendelning Londondagi ijodi haqida.

Gendel 1710-yili Ganover shahriga, saroy kopelmeysteri lavozimiga ishga keldi. Ganover gersoglari Italiya va Fransiyalik kompozitorlarni tez-tez saroylariga taklif etib, shuning bilan musiqa muhitini boyitib turar edilar. Ganoverga taklifni Gendel Italiyada tanishgan do'sti kompozitor Agostino Stefani orqali olgan edi. Stefani Ganoverda kapelmeyster lavozimida ishlar edi. 1711-1716 – yillar davomida Gendel Ganover va Londonda yashab yurdi. Londonga u birinchi marta 1711-yilda “Rinaldo” operasi bilan tashrif buyurib, London musiqa ahlini qoyil qilgan edi. Gendel Londonda yashash uchun harakat qiladi. Shunday harakatlardan biri 1713-yilda qirolicha Annaning tug‘ulgan kuniga bag‘ishlab yozilgan maqtovdan bo‘ldi. Angliyada rasmiy tadbirlarda xorijliklarning yaratgan musiqasini ijrosi man etilgan edi. Ammo qirolichaning ta’siri ostida ana’nani buzib Gendel yozgan maqtovdan (Tedeum) ijro etildi. Shunday qilib, Gendel Angliya qirolining rasmiy kompozitoriga aylanib qoldi.

Qirolicha Annaning o‘limi (1714) dan keyin Gendel saroy kapelmeysteri lavozimida ishladi. Shu yillarda u xor san’atini puxta o‘rganishga kirishadi. U xor, orkestr va yakkaxonlar uchun 12 “Antem”lar yozadi. Katta oratoriya tipidagi asarlaridan biri “Strasti” (Iztiroblar) Brokesning matni asosida yaratildi.

1720-yil kompozitor hayotida ma’lum bir chegara bo‘ldi. Endi u o‘quvchi o‘rganuvchi emas, balki kamolga yetgan ustozga aylangan edi. U barcha tajriba tassavur va g‘oyalarini asarlari orqali yuzaga chiqarishga harakat qildi.

1720-yilda Londonda badavlat kishilar mablag‘i va qirolning homiyligi ostida yangi opera teatri ochildi. Teatr “Qirol musiqa akademiyasi ” deb nomlangan edi. Teatrning musiqa rahbarligi Gendelga topshirildi. Shundan boshlab Gendel uchun katta kurash davri boshlandi.

Angliyaning birdan-bir buyuk o‘ziga xos milliy opera kompozitori Perselning o‘limidan keyin Angliya milliy operasi inqirozga yuz tuta boshladi. Saroy ahlining sustkashligi va e’tiborsizligi sababli milliy opera ana’nalari yo‘qolib, italiya opera uslubi ustunlik qila boshladi.

Gendel teatr rahbari sifatida yuqori tabaqa vakillarini musiqiy didiga mos keladigan italyancha operalarni qo‘yish bilan shug‘ullandi. Ammo keng xalq ommasiga Gendelning pazitsiyasi yoqmadi.

Rivojlanib kelayotgan demokratik jamoa vakillari Gendel ijodiga ijobiy baho bermadi. Gendel Italiya manerasidagi operalarga ma'lum jiddiy o'zgarishlar kiritgan bo'lsa, jamiyatning ilg'or kuchlari uchun u xorijiy kompozitor edi.

Gendel qancha harakat qilmasin, opera sohasidagi mavqeini saqlashga imkoni bo'lmadi. 1728-yilda uncha katta bo'lmagan komediya operasi ("Opera nishix"- "Qashshoqlar operasi") paydo bo'lishi bilan Italiya seriya operasining obro'si butunlay to'kildi. Shoir Djon Gey va musiqachi Iogan Kristof Pepush tomonidan yaratilgan bu komik opera o'sha davr davlat boshqaruvini bir tomondan va ularning didiga yoqadigan seriya operasini ikkinchi tomondan katta masxara qildilar. Bu komediya shuncha katta obro' qozondiki, 1728-yilning qishida bu asar 62 marta sahnaga qo'yildi. Bunday katta yutuqni birorta italyancha seriya operasi qo'lga kiritmagan edi. Shu yili "Qirol musiqa akademiyasi"ni yopishga to'g'ri keldi. Ammo Gendel taqdirga tan berib o'tirmadi u Italiyaga borib yangi opera partituralari va bir qancha taniqli xonandalarni taklif etib keldi. 1729-yil qaytadan yangi opera sezonini boshladi. Ammo omadsizlik undan ham tez boshlandi 1726-yil Gendel Angliya fuqaroligini qabul qilgan bo'lsada, uni begonaligi sezilib turardi.

Gendel ijrochiligi bilan tinglovchilarga o'z ta'sirini ko'rsatgan edi. Uning amaldorlar, savdogar, boylar saroylaridagi organ va klavesin ijrochiligi katta shov-shuvlar va e'tiborga loyiq edi. Uni opera borasidagi raqiblari va tanqidchilari ham ijrochiligiga tan berib, gazetalarda iliq so'zlar yozishga majbur edilar. Gendelning ulkan xizmatlari uchun Angliyaning Voksxoll bog'ida hali tirikligidayoq oq marmardan haykal o'rnatgan edilar.

Gendel opera sahnasidagi omadsizligini tan olgisi kelmas edi va 30 yillarda yana bir marta endi oxirgi uchinchi marta opera janriga qaytdi. U har tomonlama operani boyitish rehitativlarga asosan voqeani, ariyalarda esa qahramonlarning psixologik holati va kayfiyatini ko'rsatishga harakat qildi. Operada xorning keng imkoniyatlaridan foydalanib, xalqning hayoti va his-tuyg'ularini ochib bermoqchi bo'ldi. U "Poro", "Ariadna", "Ariodant" operalarini yaratib birin-ketin sahnalashtirdi. 1734-yili opera janrida oldingi katta obro'-e'tiborini tiklab taniqli opera kompozitori nomini saqlab qolishga zo'r harakat qildi. Bu gal u yana o'ziga qarshi kuchli kompozitorga duch keldi. Taniqli kompozitor Italiya Belkanto (nafis kuylash) manerasining

ustasi Nikolo Porpora va Adolf Gasse Gendelning raqiblari bo'lib, unga yo'l bermadilar. 1737-yil Gendel uchun halokat yili bo'ldi. U opera mavqeyini tiklash uchun barcha jamg'armalarini sarflagan edi. Hammasi barbod bo'lgach Gendel qattiq azob chekib, asab paraleji kasaliga yo'liqdi. U bir necha oy davomida xastalik bilan kurashib, biroz o'ziga kelgach yana ishini boshladi.

Gendel endi opera seriyaning kelajagi yo'qligini, o'zining g'oyaviy krizisini anglar va boshqa sohaga ya'ni, oratoriya janriga o'tdi. 1738-1739-yillar davomida Bibliyadan olingan matnlar asosida "Saul", "Izrail Yegipetda" oratoriyalari yaratildi. Bu asarlarda Gendelning eng kuchli va qimmatli genial xususiyatlari namoyon bo'ldi. Bu oratoriyalaridan keyin yana bir qator oratoriyalar yaratildi. Ular orasida diniy mazmundagi "Samson" va "Messiya" yetakchi o'rinni egallaydi.

Endi Gendel muvaffaqiyatlar kelishiga umid qilganida to'satdan oldingidan kuchli yangi dushmanga duch keldi. Bu gal din peshvolari (ruhoniylar) Gendelga qattiq hujum uyushtirib uni dinsizlik va sotqinlikda aybladilar. Gendelga qarshi ochiqdan- ochiq dushmanlik boshlandi. Uning konsertlarini buzdilar, maxsus yollangan kishilar konsert afishalarini qo'porib tashladilar. Turli usullar bilan olib borilgan kurash o'z maqsadiga erishdi. Gap shundaki, Gendel diniy Bibliyadagi matnlarga oratoriyalar, ya'ni diniy asarlar yozgan bo'lsada, bu oratoriyalar musiqasi qat'iy, zerikarli diniy, mungli bo'lmay, yorqin, hayotbaxsh, realistik yo'nalishda bo'lganligi sababli din peshvolariga yoqmagan. Bu asarning shakli va nomi diniy bo'lib, musiqasi konsert ijrosini eslatadigan bo'lib, chiqqan edi.

Gendel qancha kuch sarf qilmasin bu umumiy dushmanlik va muqobiliyatni yenga olmadi. Vaziyat juda chigal va yechimsiz bo'lgach, u Angliyani tark etishga qaror qildi. 1741- yilning kuzida Irlandiya poytaxti Dublindan taklifnoma oldi. Bu yerda Gendelni juda yaxshi kutib oldilar, uning asarlari ijro etildi, jumladan 12-aprel 1742-yil "Messiya" oratoriyasining birinchi ijrosi bo'ldi. Gendel bu yerdagi muvaffaqiyatlaridan ruhlanib yana Londonga keldi. 1743-yilda Angliyada uning "Samson" oratoriyasi ko'rsatildi. Kompozitorga bo'lgan qahr-u g'azab va dindorlar tomonidan dushmanlik oldingisidan ham yuz chandon ziyod bo'ldi. Ammo 1745-yilda kutilmaganda birdaniga ijobiy o'zgarishlar yuz berdi. Ruhoniylar partiyasi tomonidan

qo'llab-quvvatlangan Charls Eduard Stuart davlat rahbarligiga da'vogarlik qilib, Shotlandiyadan qo'zg'olon ko'taradi.

Angliya xalqi vatanparvarlik to'loqida ilg'or jamoa harakatlariga qo'shilib kurashga o'tlanadi.

Gendel keng xalq ommasining his va fikrlari hamda norozilik kayfiyatlarini aks ettiruvchi asarlari ("Ko'ngillilar marshi"), "Oratoriya na sluchay", ("Ehtiyot shart uchun oratoriya") ("Iuda makkavey" oratoriyalari) da vatan himoyachilarini qahramonlik g'oyalarini targ'ib qiladi. Bu asarlar Gendelga 35 yildan beri orzu qilib kutilgan shon-sharaflar va mashhurlik keltiradi. U 1759-yil oxirgi marta vatani Gallega sayohatga borib keldi. Kelgach yangi "leyfoy" oratoriyasini boshladi. Ammo ko'r bo'lib qoladi. Kasalning davosi bo'lmagach taqdirga tan berib oratoriyani aytib turib yozdiradi. Konsertlarda improvizatsiya bilan chiqib turadi. 6-aprel 1759-yil "Messiya" oratoriyasiga dirijorlik qiladi, 14-aprelda esa dunyodan ko'z yumadi.

Gendelning vasiyatiga ko'ra uni Angliyada (London) Vestminster qabristonida dafn qiladilar.

Gendel ijodiga xarakteristika.

Gendelning ijodiy merosi: 46 ta opera, ulardan "Almira", "Agrippina", "Rinaldo", "Radamist", "Yuli Sezor", "Temerlan" (Temurlang yoki oqsoq Temur), "Rode Linda", "Areadna" va boshqalar; 32 ta oratoriya, bular orasida "Saul", "Izrail Yegipetda", "Messiya", "Iuda Makkavey" va boshqalar; kantatalar, organ va orkestrlar uchun 18 ta konsert; orkestr uchun 12 ta konsert (katta konsertlar), ochiq havoda ijro etishga mo'ljallangan uvertyuralar, syuitalar.

Feyerverk (rasmiy bayram tomoshalari) uchun musiqa, goboy va orkestr uchun 6 ta konsert, 16 ta trio sonata, klavir uchun syuitalar va h.k.

Gendelning ijodi ko'p qirrali va sermahsuldur. U opera janriga 30 yildan ziyod umrini baxshida qildi. Ammo uning badiiy -g'oyaviy intilishlari opera seriyadan ko'ra oratoriya janrida amalga oshdi.

Oratoriya-XVI asrda Italiyada vujudga kelgan diniy asardir. U cherkovning maxsus pand-nasihatlar o'qiladigan joyining nomi bo'lib, u yerda (xonada) diniy targ'ibot olib borilgani sababli, shu xonaning nomi bilan oratoriya janri ataladigan bo'lgan. Dastlab pand-nasihatlar kitobdan o'qilgan. Keyinchalik buni ta'sirini oshirish uchun musiqa

qo'shilib sekin-asta oratoriya operaga yaqinlashadi. Operadagi aksar vositalar oratoriyada ham bo'lib, faqat dramatik rivoyat va uning amalga oshishi bo'lmaydi. Oratoriya diniy operaga o'xshaydi. Gendelning "Izrail Yegipetda" asari katta epik yo'nalishdagi oratoriya bo'lib, unda bosh qahramonlar sifatida butun xalq ko'rsatilgan. Xalqning taqdiri iztiroblari, umidlari va quvonchlari asar mazmunini tashkil etadi. Asar eski Bibliya afsonalariga asoslangan bo'lib, unda mo'jiza yuz berishi qadimgi yahudiy xalqining Yegipetliklar qurshovidan osonlikcha Qizil dengiz orqali o'zlashtirilgan yerlariga chiqib olishlari Yegipetliklarni xudo jazolaganligi, (ularning barcha suv manbalaridagi suvlari qonga aylanishi, qurbaqalarning vabo kasalini tarqatganligi, chivin va chigirtkalarining ko'payib ketib hosillarni yegani, yomg'ir do'l yog'ib qattiq shamol bo'lib Yegipetliklarni ostin-ustun qilishi) haqida gap boradi.

Asarda xalq nomidan xorning kuylanishi birinchi qatorga qo'yilgan. Undagi 30 ta nomerdan 19 tasi xorga, 4 tasi ariaga, 3 tasi duetga, 4 tasi rechitativlarga ajratilgan. Asarda orkestrning roli alohida e'tiborga olingan. Bu asarda orkestr faqat jo'r bo'lish emas, maxsus tasviriylk vazifani ham amalga oshiradi.

Gendelning "Samson" oratoriyasini taqqoslash uchun ko'rib o'tadigan bo'lsak, bu asar oldingisidan keskin farq qiladi. Oratoriyada bir qancha qahramonlar va ularning musiqiy xarakteristikasi bor. Asarning syujeti Bibliya afsonalariga asoslangan bo'lib, unda Izroilliklarning boshchisi Samsonning sochidagi mo'jizakor kuchi Falastinlik dushmanlarini qo'rquvda saqlab kelar edi. Samsonning xotini Falastinlik Palila eriga sotqinlik qilib, uxlaganida Samsonning sochini qirqib oladi. Dushmanlar Samsonni kishanband va ko'r qilib zindonga tashlaydilar. Izroil xalqi asorat va qullikda qoladi, ammo xudoni samsonga rahmi kelib, dushmanlari uni bayram qilayotgan joylariga olib kelib mazah qilayotganida qaytadan oldingi kuchni ato etadi. Samson qo'llari bilan saroy ustunlarini turtib yuborganda katta imorat qulab ketib, dushmanlar bino ostida qoldilar. Ammo Samsonning o'zi ham binoning tagida qolib o'lsada, o'z xalqiga ozodlik keltiradi.

Tayanch iboralar.

1. Gendelning kantatalari – kantata Italyan tilida ashula aytmoq ma'nosini bildiradi. U yakka xonandalar xor va orkestr uchun yozilgan ko'p qismli yirik vokal –simfonik musiqa janri.
2. Gendelning operalari – opera italyancha so'z bo'lib, ijod ma'nosini bildiradi. Uning operalari “Almira”, “Neron”, “Radrigo”, “Agrippina”, “Yuli Sezor” va boshqalar.
3. Gendelning oratoriyalari – oratoriya italyancha so'zlayman ma'nosini anglatadi. Kelib chiqishi cherkov bilan bog'liq ko'p qismli asar, xor, yakkaxon va simfonik orkestr uchun yoziladi.

Savollar

1. G.F.Gendelning hayot yo'li haqida gapiring.
2. Gendelning Italiyadagi ijodi davriga tavsif bering.
3. Gendel operalari nomini ayting.
4. Gendel oratoriyalarini ayting.
5. Gendelning cholg'u musiqalari haqida nima bilasiz.

K.V.Glyuk ijodi.

Reja:

K.V.Glyukning hayot yo'li.

K.V.Glyuk opera islohotchisi sifatida.

K.V.Glyuk 1714 - yil Chexiya chegarasi yaqinidagi Erasbaxda, o'rmon xodimi oilasida tug'iladi. Komotau degan chex shahridagi iyezuitlar maktabida 6 yil o'qidi. Dastlab musiqa tarbiyasini u Pragada oldi. Bu yerda cherkov xorida kuyladi. O'sha zamonda mashhur bo'lgan, ajoyib polifoniya ustosi Boguslav Chernogorskiy rahbarligida general-bas bilan kontrapunktini o'rgandi. Biroq, bu yillarda Glyuk kompozitorlik faoliyati bilan deyarli shug'ullangani yo'q.

1736 - yili u Venaga ko'chib keldi. Avstriya poytaxtining hayoti Glyuk ijodining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu yerda u XVIII asr birinchi yarmida Venada deyarli tanho hukmronlik qilib turgan italyan operasi bilan bevosita to'qnash keldi (aytganday Venada Metastazio yashar va ishlar edi) bu yerda u turli ko'rinishlardagi Avstriya musiqa madaniyatini (turmushiga oid qo'shiqlardan tortib

kompozitorlik ijodigacha) va uning ko'p millatli xususiyatlarini ham yaxshi bilib oldi.

Glyukning Milanda (1637-1741) ishlashi uni italyan operasi bilan yanada yaqinlashtirdi. Biroq, Glyuk kompozitorlik mahoratining yetilmaganligini sezib, mashhur italyan kompozitori, nazariyotchisi, dirijyori va organchisi Djovanni Battist Samartini rahbarligida bo'lishni mukammallashtirishda davom etdi. Glyuk o'ziga zamondosh italyan operalarini tinglab, opera ijodini amalda o'zlashtirib olgan bo'lsa, kamer va simfoniya musiqasi endigina vujudga kelayotgan davrida, shu musiqaning ajoyib ustози bo'lmish Sammartini bilan birgalikda olib borgan mashg'ulotlar unda cholg'u tipidagi musiqa tafakkuri vujudga kelishiga yordam berdi. Glyukning yetuk operalarida cholg'u negizi (orkestr partiyasi)ning roli kuchayib qolganligi bejiz emas, opera uvertyuralari esa XVIII asr ilk Venaklassik simfonizmining ajoyib namunalaridir.

1741 – yili Glyuk Milanda Metastazio tekstiga o'zining “Artakserks” nomli birinchi operasini yozdi. Undan keyin Italiyaning turli shaharlarida quyilgan boshqa operalari: “Demetriy” (1742), “Demofont” (1742), “Tigrana” (1743), “Sofonisba” (1744) yaratilgan. Mazkur operalaridan ayrim nomerlargina bizgacha etib kelgan. Shartli tomonlari juda ko'p bo'lgan an'anaviy opera seria asoratida turgan bo'lsa ham Glyuk mana shu ilk operalaridayoq, balki instinktiv tarzda opera serianing kamchiliklarini yo'qotishga uringanligini ta'kidlash kerak. Kelgusidagi opera islohotining belgilari turli operalarda va har xil darajada (lekin ayniqsa “Gipermnestra”da) paydo bo'lib boradi rechitativlar dramatik ma'nodorligining kuchayishi, uvertyuraning opera bilan birmuncha yaqinroq bog'lanishi shular jumlasidandir. Samartini bilan o'tkazilgan mashg'ulotlari yaxshi ta'sir ko'rsatib borganligi tufayli Glyuk uvertyuraga ko'proq diqqat bilan qaray boshladi.

Vena va bir qancha Italiya shaharlaridan tashqari, Glyukning boshqa mamlakatlarda ham bo'lishi badiiy bilimlari doirasining kengayishi, mahoratining takomillashib borishiga yordam beradi. 1746 - yildan boshlab u Angliyada yashadi va Mingoti degan italyan opera gruppasiga boshchilik qildi. Londonda Glyuk G.F.Gendelning opera va oratoriya ijodi bilan tanishdi, buning o'z musiqali-dramatik prinsiplarini ishlab chiqish uchun kattagina ahamiyatga ega bo'ldi. An'anaviy opera seriyaga qarshi turadigan xususiyatlar: operani

tuzishda bir qolipdagi sxema yo'q qilinganligi; ariya va rechitativlarning dramatiklashtirilganligi, xorlarning ahamiyati kuchaytirilganligi Gendelning eng yaxshi operalariga xos edi.

Glyukning Mingotti opera gruppasiga boshchilik qilishi operalar hamda dramatik serenadalarini yaratish va qo'yish sohasidagi zo'r faoliyati Londondan keyin Germaniya, Avstriya, Daniya, Chexiya, Italiyaning turli shaharlarida davom etdi. U operalar yozibgina qolmay, balki xonandalar bilan birga ishladi, dirijyorlik qildi. Glyuk Londonda "Artalina va Gigantlarning maxf bo'lishi" (1746), "Drezdenda", "Gerakl bilan Geba to'yi" (1747). Pragada Tanilgan "Semiramida" (1748) va "Esio" (1750) Neapolda "Temmak" (1750) va "Tit sahovati: (1752) operalarini qo'ydi.

Glyuk hayotidagi darbadarlik Venada poyoniga yetdi. Venaga u opera gruppasiga rahbarlik qilishda ijodiy va ommaviy tajriba bilan boyigan holda qaytib keldi. Bu yerda u 1754 yilda o'rnashib oldi va 1773 yilgacha yashadi. Venada yashashning birinchi yillarida yozgan operalari ("Kechirilgan soddadillik" 1755, "Cho'pon qiroli"-1756) mohiyat e'tibori bilan olganda avvalgi operalardan hali kam farq qilar edi. Glyukning mana shu davrdagi ijodiy faoliyatida fransuz hajviy operasi sohasida Venadagi Fransuz teatri uchun ishlashi ancha muhim bo'ldi.

Glyukning Venada balet sohasidagi ishlarini tilga olib o'tmaydigan bo'lsak, ijodning islohotdan oldingi davriga beriladigan xarakteristika chala bo'lib qoladi. 1755 yili uning "Xitoy shaxzodasi" va "Aleksandr" baletlari 1761 yili esa, ayniqsa muhim ahamiyatga ega bo'lgan "Don-Juan" baleti qo'yildi.

Shu tariqa, Glyuk ijodiy faoliyatining ikkinchi davrini boshlab bergan opera islohotiga kirishdi. Venada Glyukning opera islohoti sohasidagi faoliyatining boshlanishi uning Avstriya poytaxtida yashagan italyan shoiri dramaturgi va Librettochi Raniyer oda Kalstabidji (1714-1795) bilan hamkorlikda ishlash bilan nishonlandi. Kalstabidji bilan Metastazioning o'zi XVIII asr opera librettochiligida ikkita har xil yo'nalishning vakillari bo'ldi. Kalstabidji Metastazioning opera tekstlariga xos nazokatli takabburlikka qarshi opera serianing an'anaviy shartliklariga qarshi chiqdi va oddiylilik bilan tabiiylikka, insoniy ehtirolarni haqqoniy ravishda gavdalantirib berishga yetishmoq, bir qolipdagi qonun qoidalarga emas, balki dramatik voqeaning rivojlanib borishidan kelib chiqadigan erkin kompozitsiyaga

yetishmoq uchun urindi. O'z operalari uchun o'sha zamonda umuman rasm bo'lgan antik syujetlarni tanlab olib, Kalstabidji ularni XVIII asr ilg'or klassitsizmiga xos bo'lgan yuksak etik ruhda talqin qildi, mana shu mavzularga yuksak an'anaviy nafas va zo'r fuqarolik hamda axloqiy ideallarni baxsh etdi. Xuddi shunday bitta ilg'or maqsad va niyatlarni ko'zlash, Kalstabidji bilan Glyukning bir-biriga yaqinlashishiga olib keldi. Glyukning dastlabki islohot qilingan uchta operasi: "Orfey", "Alsesta", "Paris va Yelena" Kalstabidji tekstiga yozilgan.

1767 yil 5 - oktyabr esda qoladigan kun bo'ldi: shu kuni Venada "Orfey" operasining premyerasi bo'lib o'tdi. Besh yildan keyin 1767 yil 16 - dekabrda "Alsesta" qo'yildi, bu operada Glyuk o'sha zamonga kelib, unga uzil-kesil qaror topgan prinsiplarini tag'in ham izchilroq amalga oshirib boradi. Glyukning Venadagi so'ngi operasi "Paris va Yelena" 1770 - yilda qo'yildi.

Xo'sh, Glyuk opera dramaturgiyasining prinsiplari nimadan iborat edi? Estetikasining asosiy qoidalari qanaqa edi? Mana shu savollarga kompozitorning o'zi "Alsesta" operasi partiturasining bag'ishlovida javob beradi. Glyuk mana bunday deb yozadi: "Men "Alsesta"ni musiqaga solishni niyat qilganimda xonandalarning tushunmasligi va kekkayishi tufayli juda hashamdor va ajoyib tomosha bo'lishi italyan operasini o'ta zerikarli va kulgili narsaga aylantirib qo'yan kompozitorlarning haddan tashqari xushomadgo'yligi natijasida shu operaga qadimdan kirib qolgan ortiqcha narsalardan voz kechishni o'zimga maqsad qilib qo'ydim". "Ortiqcha narsalar" deganda u musiqaning (haddan tashqari) dramatik voqeaga aloqasi bo'lmagan keraksiz bezaklarini va shu jumladan xonandalarning vokal texnikasinigina namoyish etish uchun opera seriadagi virtuoz kuylashini tushunadi. Glyukning har qanday tashqi bezaklarga qarshi kurashi prinsipial ahamiyatga molik edi: operada musiqa voqeadan ajralib qolgan holda mavjud bo'lmay, balki voqeaning dramatik mohiyatini ochib bormog'i kerak. "Musiqani men, - deb yozadi so'ng Glyuk,- uning asl vazifasi-poyeziyaga hamkorligi darajasiga ko'tarmoqchi bo'ldim, toki voqea uzilmasdan va keraksiz bezaklar bilan bo'shashib qolmasdan his-tuyg'ular ifodasi quchadigan va sahnada ko'rinishlarga ko'proq qiziqish uyg'onadigan bo'lsin. Pirovard natijasi men sog'lom aql va yaxshi did ko'p zamonlardan beri qarshi

chiqib kelayotgan yaramas ortiqchaliklarning hammasini operadan chiqarib tashlamoqchi bo'ldim."

Musiqqa dramaga jalb bo'lib borgan holda musiqa bilan dramatik harakatning bir-biriga payvasta tarkib topishi Glyuk opera islohotining asosiy sharti ana shunaqa. Shu shartni deb, u dramaga aloqasi bo'lmasa hatto eng go'zal musiqa effektlaridan ham voz kechdi. Glyukning mana bu so'zlarini xuddi shu ma'noda tushunmoq kerak: Yangi usul ko'rinishining o'zidan tabiiy ravishda kelib chiqmaydigan va ta'sirchanlik bilan bog'lanmagan bo'lmasa, bunday usulning kashf etilishini men ham qadrlamayman.... Shunaqangi birorta ham qoida yo'qki, ta'sirchanlikni kuchaytirish yo'lida men uni bajonu - dil qurbon qilmaydigan bo'lsam: Shu fikrlar nuqtai nazaridan qaraganda Glyukning mana bu mashhur so'zlarining asl ma'nosini tushuntirish mumkin: "Opera yaratishga kirishishimdan avval men musiqachi ekanimni har qanday qilib bo'lsa ham unitishga intilaman" bu so'zlarning bahs uyg'otadigan tomoni borligiga qaramasdan, Glyukning musiqa dramatik harakatga bo'ysunishi kerak degan asosiy fikri bulardan ro'y-rost anglashiladi.

Glyuk islohotchilik faoliyatining ana shu umumiy yo'nalishidan opera spektakli ayrim elementlarning yangicha talqini kelib chiqadi. Ariya endi konsert nomer bo'lmaydi, balki dramatik voqea rivojiga payvasta bo'lib qo'shilib ketadi va odatda qolipga muvofiq (albatta dakano shaklida) tuzilmasdan, balki mazkur qatnashuvchi shaxsning ahvoli hamda his-tuyg'ulari kesimlarining harakatiga mos kelib tuziladi.

Shunday qilib musiqali nomerlar bilan rechetativlar orasidagi keskin tafovut yo'qolib ketadi: ariya rechetativlar, xorlar o'zlarining mustaqil funksiyalarini saqlab qolib, yaxlit monolit bo'lgan katta dramatik sahnalarga birlashadi.

Mazmuni hamda obrazlarining xarakteriga ko'ra Glyuk Uvertyurasi operadagi dramatik g'oyaning simfonik umumlash-masidir. "Alsesta"ga yozilgan so'z boshida Glyukning o'zi bu to'g'rida mana bunday deydi: "Men tomoshabinlarning ko'z o'ngida namoyon bo'ladigan voqea xakteri to'g'risida uvertyura ularni go'yo ogohlantirishi kerak deb o'yladim".

Glyuk operalarida baletdan ham voz kechmaydi "Orfey"da ham, "Alsesta"da ham balet sahnalari borki, bular shu operalarning Parij tahrirlarida yanada keng aytililadi. Glyuk operalar libretosi asosidagi

antik va o'rta asr syujetlarini negiz qilib olar edi. Biroq operalar antikligining italyan operasi va ayniqsa fransuz lirik tragediyasida hukmron bo'lib kelgan saroy bilan hech bir aloqasi yo'q edi.

Glyuk operalaridagi qatnashuvchi shaxslar antik mifologiya qahramonlaridir. Lekin kompozitor ularni bizning zamondagi kishilar qalb torlarini ham tebrata oladigan zo'r insoniy ehtiroslar va kechinmalarga ega qilib ko'rsatadi. Evridikadan judo bo'lib, giryonlikda yosh to'kayotgan Orfeyga juda rahmimiz keladi: Alsestaning kulfatini seviklisi Admetdan umrbod judo bo'lishi zarurligini u bilan birga boshdan kechiramiz: xalqni qutqarish yo'lida o'z-o'zini qurbon qilishga tayyor turgan Ifegeniyaning qahramonligini ko'rib, hayron qolamiz. Ammo XVIII asrning an'anaviy opera estetikasi shuni talab etardi: Opera mazmunini qanchayin fojiaiy bo'lmasin, oxiri baxayr bo'lib tugashi kerak edi.

Glyuk operalarida xorlar katta o'rinni egallaydi, bular goho ro'y berib turgan voqealarni qahramonlar bilan birga boshdan kechirib borishsa, (qadimdagi yunon tragediyasidagi xor singari) goho voqeada aktiv ishtirok etadi, lekin hamisha ariyalar varechitativlar bilan birga operaning dramatik to'qimasiga payvasta bo'lib qo'shilib ketadi. Rechitativlar, ariyalar va xorlar hammasi jam bo'lib, kattakon monumental opera kompozitsiyasini hosil qiladi.

"Orfey" mukammal ssenariyni hosil qiluvchi uchta pardadan iborat. I va III pardalari-bu dunyoda, II tapardasi do'zaxda bo'lib o'tadi. I pardada Orfey marxuma Evridika ahvoliga iltijo qiladi. I pardada u, sinovlarga bardosh bera olmay undan ajraladi: Markaziy II pardada Do'zaxda Orfey o'z ashulasi bilan narigi dunyo ruhlarining ko'nglini bo'shattirib, Eliziumga o'tadi va Evridika visoliga sazovor bo'ladi. Shunday qilib narigi dunyodagi voqea bu dunyoda bo'lib o'tadigan ikki voqea orasiga olib qo'yiladi.

Operaning qisqacha mazmuni: Kuylaganida sehrli ohanglar taratadigan, afsonaviy frakiyalik xonanda orfey zaharli ilon chaqishidan o'lgan o'z rafiqasi Evridika dog'ida o'z do'stlari cho'pon-cho'lliklar bilan Evridikaga aza tutib, maqbarasi ustida yum-yum yig'lab turibdi. Ammo ota xudo-Zeus irodasini Orfeyga ma'lum qildi. Orfey do'zaxga tushib, o'lganlar arvohi orasida yurgan Evridikani yer yuziga olib chiqishi kerak: lekin Evridikaning hayotga qaytmog'i uchun faqat bitta shart bor, ular Aiddan chiqib olmagunlaricha Orfey biron bir marta

ham Evridikaga qaramasligi kerak. Aks holda u Orfey uchun mangu yo'q bo'lib ketadi.

Orfey arvohlar olamiga tushib yo'lni to'sib turgan dahshatli furiyalar, jahannam ruhlarining g'azabini o'zining sehrli ashulasi bilan bosadi va xushbaxt arvohlar yashaydigan Eliziumga o'tadi. U o'shalarning orasida Evridikani topadi. Ammo unga qaramasdan, qo'ldan ushlab yer yuziga boshlab boradi. Evridika o'z yuzini undan chetga burayotgan sevikli yorining nega bunday qilayotganini tushunmaydi. Nazarida u uni ortiq sevmaydi, endi. Evridika loaqal bir marta menga qara deb Orfeyga iltijo qildi. Orfey o'z muhabbatining samimiy ekanligini unga aytdi, lekin Evridika endi unga ishonmaydi, ko'nglini g'am-u g'ussa bosadi. Shunda Orfey toqat qila olmay, unga bir ko'z tashlaydi. Evridika yana o'lib qoladi. Orfey nihoyatda ma'yus, lekin Zevs xabarchisi Amur unga yordamga kelib, Orfeyning qiynalayotganiga rahmi kelgan xudolarning amrini unga ma'lum qiladi. Amur Evridikani yangi hayotga uyg'otadi va baxtiyor eru-xotinlar do'stlari cho'pon-cho'lliklar bilan birga raqsga tushib kuylashadi va sevgi muhabbatning kuch quvvatini tarannum etishadi.

Glyuk opera seriyaning ijobiy fazilatlari bilan Gendel Fransiya kompozitorlaridan Lyuli Ramoning ijodini ham tanqidiy o'rganib o'zlashtirib oldi. Glyuk Avstriya musiqa madaniyatiga mansub atoqli kompozitor bo'lsada, u Italiya va Fransiya opera ijodi yo'llarini o'rganish asosida ularni rivojlantirdi. Glyukning opera reformatsiyasi tasodifiy hol emas, balki 20 yil davomida tayyorlanib kelayotgan kutilgan bir voqea edi. Mana shu kutilgan badiiy dramatik sahna asari Ifegeniya Avlidda operasi bo'ldi.

Glyukning operalarida rechitativlar bilan ariyalarning bog'liqligi rechitativlarning qat'iylikdan asta-sekin jo'rlikka o'tishi ariyalar bilan rechitativlar o'rtasidagi tafovutlarning yo'qolishiga olib keldi.

Glyukning islohotchilik faoliyati badiiy madaniyatining yirik markazlari Vena va Parijda o'tdi. Shunday qilib Glyuk ijodini uch davrga islohotdan oldingi davr, Venadagi islohot davri, Parijdagi islohot davri, birinchi islohotdan oldingi davr (1741) yil yangi Artakserks nomli dastlabki operasining yaratilganidan Don-Juan baleti (1761) va Orfey (1762) operasining yaratilishigacha 20 yillar davom etdi. Glyuk ko'pgina markaziy shaharlarda yashab irod etdi. Italiya, Fransiya va Avstriya sahnalarida qo'yilgan yetakchi kompozitorlarning

asarlari ko'rib, sahna asarlari texnologiyasini puxta o'zlashtirib oldi. Opera islohoti g'oyalari mana shu ijodiy tajribaning mahsuli bo'ldi.

Glyukning opera islohotlariga qarshi bo'lgan kompozitorlar ham bor edi. Bu borada Glyukchilar va Pichchinistlarning bahsi ya'ni tarixda "Glyukchilar va Pichchinistlar bahsi" deb nom olgan tanqidiy kurashni misol keltirish mumkin.

Glyuk asosiy asarlarining ro'yxati.

Operalar:

Artakserks (1741)	Merlin oroli (1758)
Dementriy (1742)	Soxta cho'ri (1758)
Demofont (1742)	Tuzalgan ichkilikboz
(1760)	
Tigrana (1743)	Makkaga hajga borganlar
(1764)	
Sofonisba (1744) Orfey (1762)	
Gipermnestra (1744)	Alsesta (1767)
Telemak (1750)	Paris va Elena (1770)
Tit saxovati (1752)	Ifigeniya Avlidda
(1774)	
Antigona (1756)	Armida (1777)
Qirol podachi (1756)	Ifigeniya Tavridda
(1779)	

Baletlar:

Xitoy shaxzodasi (1755)
Aleksandr (1755)
Don-Juan (1761)

Glyuk simfoniylar, trio-sonatalar, odalar ham yozgan.

Tayanch iboralar:

1. Glyuk ijodining asosiy yo'nalishi – asosan opera ("Orfey va Evridika", "Ifigeniya Avlidda", "Alsesta", "Ifigeniya Tavridda" va boshqa).
2. Glyukning baletlari – balet Fransuzcha so'z bo'lib, raqsga tushaman, o'ynayman ma'nosini bildiradi. Glyukning "Xitoy Shaxzodasi", "Aleksandr" va boshqa baletlari bor.
3. Glyukning opera islohoti – Glyuk operaning g'oyaviy mazmuni, undagi dramatismni asosiy o'rinda bo'lishiga intilib, operadagi barcha

vositalarni shu maqsadga qaratadi. Belkanto ya'ni go'zal ijro (kuylash) operani konsertga aylantirganiga qarshi chiqadi. Glyukchilar va Pichchinistlar - Glyuk opera islohoti tarafdori va italiyalik kompozitor Pichchini boshchiligidagi guruhning bir necha yil davom etgan matbuotdagi bahslari.

Yozef Gaydn ijodi (1732-1809)

Reja:

Gaydnning hayot yo'li.

Gaydn ijodiga xarakteristika.

Vena klassik maktabining namoyandalaridan biri Yozef Gaydn 1732 - yili Rorau qishlog'i (Quyi Avstriya) da tug'ildi va uning yosh bolalik chog'lari dehqon oilasida o'tdi. Uning otasi aravasoqlik hunari bilan shug'ullanar edi. Onasi esa oshpaz edi. Xalq turmushiga oid musiqa Matias Gaydn (kompozitorning otasi) xonadonida ko'p va tez-tez yangrab turar edi, bu shu o'yda yakshanba va bayram oqshomlari badiha (improvizatsiya) qilingan xonaki konsertlar uyushtirililar edi. Bu muhit kompozitor iste'dodi rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Yosh Gaydnning badiiy jihatdan etilib borishidagi keyingi muhim davr uning cherkov xorida - avval Dunay bo'yidagi Gaynburg shahrida, so'ngra Venadagi avliyo Stefan Jomesida xorda kuylashi bilan bog'liq. Gamburgda qarindoshi I.Frank uyida olgan dastlabki musiqa ma'lumotini Venada davom ettirdi. Xordagi faoliyati davomida (1740-1749) Orlando Lasso, Palestrina kabi buyuk usta kompozitorlarning polifonik asarlarini o'rganib, polifonik san'at sir-asrorlarini amalda bilib oldi. Gaydnning balog'atga yetishi sababli xorda kuylashiga imkon qolmaganidan uni xordan chiqaradilar. Kelgusida kompozitor bo'lishni orzu qilgan, musiqiy bilimlarga chanqoq yosh Yozef juda qiyin moddiy ahvolga tushadi, ammo qishlog'iga ketmasdan Venaga tashlandi uylar va cherdaklarda yashab yuradi. U eski bir klavikordni topib, uni bir necha oktava ovozlari ta'mirlab, F.E.Baxning asarlarini chalib o'rgandi. Moddiy qiyinchilikda yashab, o'z hayoti uchun kechki serenadalar aytish, savdogarlar aravalarida ularni bir shahardan ikkinchi shaharga borishlarida zerikmasliklari uchun musiqa chalib kuylash orqali pul topadi.

Badavlat xonadonlarga musiqa chalish uchun taklif etilgan Gaydn bu kechki xonaki konsertlarda ustozlari G.Reyter, M.Monn, X.Vechenzeyl, J.Sammartini va boshqalarning simfoniya va uverturalari bilan tanishib, keyinchalik ular ta'sirida yangi asarlar yaratdi.

Gaydn mashhur kompozitor va vokal muallimi N.Porporaga ham xizmatkor, ham jo'rchi bo'lib ishladi. U jo'rchilik faoliyati davrida mashhur ustozning ashulachilik, ayniqsa bel kanto ijro uslubi (go'zal kuylash) ni amaliy o'rganib oldi. 18 yoshli kompozitorning keyingi opera ijodida bu jo'rchilik faoliyati juda qo'l keldi. Gaydn dastlab "Asmodey", yoxud yangi oqsoq iblis" nomli zingshpil (1751) yozdi. Hajviy aktyor Yozef Kurs taklifi bilan yozilgan bu hajviy opera zo'r muvaffaqiyat qozondi. Gaydn garchi 30 ga yaqin operalar yozgan bo'lsada, u opera kompozitori emas, balki cholg'u musiqasi, ayniqsa kvartet va simfoniya sohasida ulkan muvaffaqiyatlarga erisha oldi.

Gaydn Nikolo Porporaning tavsiyasi bilan 1759-61 yillar davomida graf Morsin xonadoni orkestri (kapellasi) dirijyori lavozimida ishladi va shu davrda birinchi simfoniyasini yozdi.

1761 yili Gaydn Eyzenshtadt shahridagi Knyaz Estergazidan taklifnoma olib, 1761- yildan 1790 – yilga qadar uning saroyida kapelmeyster bo'lib ishladi. Uning ishi uncha katta bo'lmagan musiqachilar jamoasiga rahbarlik qilishdan tashqari, knyazning turli buyruqlarini har ertalab qabulxonada kutib bayram, mehmondorchiliklar uchun yangi asarlar yaratishdan iborat bo'lgan.

Gaydn opera teatri bilan uncha bog'liq bo'lmay asosan ko'p yillar simfonik orkestr (kapella) bilan bog'liq bo'lganidan bo'lsa kerak, asosan simfonik va kamer (xonaki) musiqa borasida ijod qildi. Uni "Simfoniyaning otasi" deganlar. U umri davomida 104 simfoniya, 83 ta kvartet, 59 divertisment va raqs musiqalari, "Toviyaning qaytishi" (1775), "Jahonning yaratilishi" (1798), "Yil fasllari" oratoriyalari, kontata va messa (diniy asarlar) turli cholg'u asboblari uchun konsertlar, fortepiano uchun 52 ta sonata, xorlar, qo'shiqlar yozgan. 445 ta xalq qo'shiqlarini to'plab, ularni qayta ishlagan.

Gaydnning do major (bolalik) simfoniyasi maktab musiqa darslarida tinglash uchun tavsiya etilgan. Unda xalq kuylari yo'lida juda sodd qilib o'rmondagi go'zal tabiat, qushlarning sayrash, suvlarning oqishi, qisqasi yoshlarning eng sof, samimiy tuyg'ulari berilgan. Gaydn simfoniylarida xalq musiqasi ruhini asos qilib olgan. Ularda ishonch

(optimizm) hazil va ko'ngilchanlik, insonparvarlik, mehnat va dam olishning quvonchi, tabiat va oddiy odamlarga mehr g'oyalari o'z aksini topgan. Shunday simfoniyaalaridan biri "Xayrlashuv" (1772) simfoniyaasining tarixi quyidagicha:

Knyaz Estergazi yozda dam olish uchun shahardan uzoqdagi yozgi qarorgohiga ham olib borar ekan. 1772 yilgi dam olish mavsumi me'yoridan ancha ko'p cho'zilgani sababli musiqachilar zerikib Gaydnga murojaat qiladilar. Ammo bu talabni Knyazga yetkazish qaltisdek tuyuladi. Gaydn musiqachilar xohishini musiqa orqali bildirib shu asarni yozadi. Simfoniya boshlanib, bir necha taktlar ijro etilganidan keyin bir guruh (2-3 ta) musiqachilar shamlarini o'chirib notalarini olib sekin xalaqit bermasdan chiqib ketadilar. Yana bir necha takt ijrodan so'ng xuddi shunday - pult musiqachilari, xullas asarning oxirida bitta spripka (maestro) qolib asarni yakunlaydi. Knyaz asarni eshitib hayron bo'ladi va bunday g'ayri odat ijroni sababini so'raydi.

Gaydn masalani ijobiy hal bo'lganidan quvonchini musiqachilar bilan baham ko'rib shaharga jo'naydi.

Gaydn 30 yilga yaqin knyaz Estergaziga xizmat qiladi. Qarri knyaz o'limidan keyin o'g'li kapellani tarqatib, Gaydnga nafaqa belgilaydi. Endi Gaydn ko'p yillardan beri orzu qilgan dengiz sayohati imkoniga ega bo'lib, Angliya va Fransiya davatlariga sayohat qiladi. O'zini xizmatkor hisoblab yurgan buyuk kompozitorga katta hurmat ko'rsatiladi. U chet el sayohatlaridan olgan ta'surotlarini Londonga bag'ishlagan 12 ta va Parijga bag'ishlangan 6 ta simfoniyaalarida aks ettiradi.

Gaydn 1791 - yili Oksford universitetining faxriy doktori darajasiga erishgan. Umrining oxirgi yillarida Venada va tug'ilgan qishlog'ida yashab, V.A.Motsart bilan tez-tez uchrashib turgan. U Angliyadan qaytishda Bonn shahrida navqiron Betxoven bilan uchrashadi. Venaga kelgach u bilan mashg'ulotlar o'tkazib, ustozlik qiladi. Gaydn 1809 - yili vafot etgan. Uning jasadi Venada dafn etilib, keyinchalik umrining asosiy qismi o'tgan Eyzenshtadt shahriga ko'chirilgan. "Gaydn - simfoniyaning otasi" deyilishining sababi - uning 104 ta simfoniya yaratib, bu simfoniya (hamohanglik ma'nosini bildiradi) janrini takomillashtirishidir.

Savollar:

1. Vena klassik maktabi haqida gapiring?
2. X.V.Glyukning ijodiy yo'lini eslang?
3. Glyuk opera islohoti haqida nima bilasiz?
4. Glyuk operalari haqida (Orfey) gapiring?
5. "Glyukchilar va Pichchinist" lar o'rtasidagi kurashning sababi nimada?
6. Y.Gaydn ijodiy yo'lini eslang.
7. Klassik sonata va simfoniyaning rivojida Y.Gaydnning roli qanday bo'lgan?
8. Y.Gaydn simfoniylari haqida (yaratilish tarixini ayting).
9. Xayrlashuv simfoniyasi haqida (yaratilish tarixini ayting).
10. Gaydnning oratoriyalari nechta? (nomlarini ayting?)

Wolfgang Amadey Mozart

(1756-1791)

Avstraliyalik buyuk kompozitor Wolfgang Amadey Mozartning hayoti juda qiziq va betakrordir. Jahon musiqa madaniyatining eng buyuk daholaridan biri Mozart ustoz Gaydn singari Vena mumtoz maktabiga mansub edi. Uning asarlari hayotiy haqiqati, ishonchliligi, yuksak insonparvarligi bilan ajralib turadi. Ularda porloq ideallarning tantana qilishiga ishonch, ma'naviy dunyoning boyligi ifoda etilgan. Pushkin "Mozart va Soleri" nomli kichik tragediyasida: "Naqadar teranlik! Naqadar dadillik va naqadar uyg'unlik!" deb samimiy so'zlarni Mozart haqida aytgan.

Mozart ijodi ko'p qirralidir. Mozart qisqa (36 yoshga to'lmagan) umri davomida o'z davrida mavjud bo'lgan barcha janr va shakllarda musiqa asarlari yaratgan. U 27 yanvar 1756 yili Avstriyaning Zalsburg shahrida tug'ilgan. Mozartning otasi Leopold Mozart saroy skripka muallimi va kompozitori bo'lgan. Kompozitorning onasi uy bekasi bo'lgan. Mozart uch yoshida musiqaga qiziqqan, to'rt yoshida klavesin va skripkada chala boshlagan, olti yoshida

katta musiqachilarga o'xshab murakkab asarlarni zo'r mahorat bilan chala olgan. Uning bunday kuchli musiqiy qobiliyati va kutilmaganda tez musiqiy rivojlanganligi otasi va boshqa musiqachilarni hayratga soladi. Motsartning dovrug'i saroy ahligacha borib yetadi. Uni badavlat kishilar otasi orqali o'z ziyofatlariga chaqirib, musiqa chaldirib ko'radilar.

Motsart olti yoshga to'lganida 14 yoshli opasi Anna-Mariya bilan birgalikda juda murakkab asarlarni chala boshlaydi. Bunday vaziyatni ko'rib, otasida yosh musiqachini gastrollarga olib chiqish niyati paydo bo'ladi. Motsartlar oilasi dastlab Myunxen va Vena shaharlarida konsertlar beradilar. Muvaffaqiyatlardan ruhlanib Parij, London, Gaaga, Jeneva shaharlarida gastrollarda bo'ladilar. Yosh Motsartga qiziqish ortib boradi. Konsertlar uch yil davom qiladi. Bu davrda yosh Wolfgang bir nechta musiqa asarlari ham yaratgan bo'ladi. 1768 yili Motsart Venaga keladi va yana katta muvaffaqiyatlar qozonadi. 1769 yili u Zalsburgda Knyaz-arxiepiskop saroyining musiqachisi lavozimiga ishga kiradi. 1770-73 yillar davomida otasi uni Italiyaga olib ketib mashhur qilmoqchi bo'ladi. Motsart 12 yoshda bo'lganida Vena opera teatri unga "Qalbaki soddadil qiz" nomli opera yozishni buyurtma beradi. Asar yaxshi chiqishiga qaramay, uni sahnaga qo'yilishiga Motsartni ko'ra olmaydigan kompozitorlar yo'l qo'ymaydilar. Mana shu murakkab janr-operani puxta o'zlashtirish asosan Italiyada amalga oshdi. 14 yoshli zo'r ijrochi va kompozitorning obro'si shunchalik oshdiki, uni Bolloniya musiqa akademiyasi o'zining a'zolidigiga sayladi.

Motsart otasi bilan birga Italiyaning Rim, Milan, Neapol, Venetsiya shaharlarida bo'lib, konsertlar berdi. Dunyoga mashhur bo'lgan Milandagi La-Skala opera teatri yosh Motsartga "Idomeney" operasini yozishga buyurtma beradi. Bu asar sahnaga qo'yilganidan keyin 20 marta har kuni qo'yilib katta muvaffaqiyat qozondi. Ammo Motsart bunday katta muvaffaqiyatlardan keyin o'z ona shahriga qaytishi va yana o'sha saroyda ishlashini ko'z oldiga keltirib, juda xafa bo'lar edi.

Ota-bola Motsartlar Zalsburgga qaytib kelganlaridan keyin ularga bir muncha xayrixoh bo'lgan Arxiepiskop vafot etib, Zalsburg hukmdori Graf Koloredi bo'ladi. Yangi hukmdor juda badjahl va qo'pol edi. U saroy xizmatidagi Motsartni garchi u butun dunyoga tanilgan bo'lsada, bir xizmatkor deb hisoblardi. Motsartga uning

ruxsatisiz shahardan chiqish, hatto biror bir konsertda ijro qilish man etilgan edi. 1777 yili parijda bu "Vunderkind" (o'ta aqlli bola)ni endi oldingiday kutib olmaydilar. U yaxshiroq ish topish yoki buyurtmalar olishga ham muvaffaq bo'lmaydi. Xususiylar darslar berib zo'rg'a kun ko'radi. Parijda onasi qattiq kasal bo'lib, vafot etadi. Motsart yana Zalsburgga qaytib keladi. Graf Koloredok bilan munosabatlari juda jiddiylashib, ishdan ozod qilishni so'rab ariza yozadi, ammo Graf uni haqorat qilib, qabulxonadan haydab chiqarishni buyuradi. Motsart bu dargohdan ketishga qaror qiladi. U yoshligida geografiya, tarix, rasm chizish va xususan arifmetikani juda yaxshi ko'rar edi. Motsart tayin moyana, aniq ish bo'lmasa ham yarim ochlikda yashashga rozi bo'lib, 1781 yili Venaga ko'chib keladi. "men qanchalik qiyinchilik bo'lsa ham ozod yashashni afzal ko'raman", deydi u otasiga yozgan xatida.

Venaga kelganidan keyin unga opera teatri "Xaramdan olib qochish" nomli Sharq mavzularidagi opera yozishga buyurtma beradi. Bu vazifani Motsart a'lo darajada bajardi. Asar tomoshabinlar tomonidan juda yaxshi kutib olindi, ammo hukmdor spektakldan keyin Motsartga e'tiroz bildirmoqchi bo'lib, "Operangizda notalar haddan tashqari ko'p bo'libdi-da, qimmatli Motsart" deydi. Motsart unga javoban - "Qancha kerak bo'lsa, shuncha nota ishlatganman janobi oliylari", deydi.

Mazkur opera yaratilgan paytdan to "Figaroning to'yi" operasi yozilgunga qadar o'tgan vaqt orasida bir talay cholg'u musiqalari yaratildi. Turli cholg'u asboblari uchun yozilgan konsertlar, fortepiano sonatalari va fantaziyalari, kvartetlar, kamer asarlar, simfoniyalar shular jumlasidan dir.

Mana shuyillarda Motsart I.S.Bax ijodini chuqur o'rganib, o'z tajribasini boyitdi. U I.S.Baxning polifonik asarlarini sinchiklab o'rganib chiqdi, Bax va Gendelning ko'klarga ko'tariladigan baron Van Sviten xonadoniga Motsartning yaqinligi bunga imkon berdi.

80-yillarda yaratilgan Motsart musiqasi obrazlari mazmunining kengligi va teranligi, fikrlarining oliyjanoblighi, badixada fantaziyaga erk berilganligi mana shularning hammasi I.S.Bax fugalari tokkatalari va fantaziyalarini o'rganib chiqishga shak-shubhasiz bog'liq bo'lgan qadimgi nemis musiqasining an'analarini Motsart Vena musiqasi hayotining madaniyati bilan hamda endi to'la-to'kis yetilib bo'lgan o'z ijodiy vazifalari bilan payvasta qilib, birga

qo'shib bordi. Re minor va do minor fortepiano konserti, do minor fortepiano sonatasi va fantaziyasi, re minor kvarteti singari asarlarda garmoniya murakkablashib boradi, polifonik rivojlov usullari katta rol o'ynaydi, shakl erkinroq, boyroq va xilma-xilroq bo'lib qoladi. Bax polifoniyasining chuqur bir tarzda, ammo endi yangi asosda tadbiiq etilganligi "Yupiter" simfoniyasining g'oyat zo'r finalida genial Rekviemda yorqin namoyon bo'ladi.

Opera ijodida Motsart "Xaramdan olib qochish" Zingshpilidan keyin italyan janrlariga yana murojaat etdi. Buning asosiy sabablaridan biri milliy operalarni sahnaga qo'yish yo'lida qiyinchiliklar va to'siqlar uchraganidir; Avstriya imperatori va zo'r martaba ahli aslzodalar italyancha operani ma'qul ko'rishar edi. Bu to'g'rida Motsart Mongeymlik professor Kleymga g'azab bilan mana bunday deb yozgan edi: "Darg'alarning loaqal bittasigina vatanparvar bo'lganida edi, hamma narsa boshqacha bo'lar edi. Milliy teatrning shu qadar unib chiqqan kurtaklari, balki o'shanda o'sib, gullab yashnagan bo'lar edi". Motsart so'zida davom etib, kinoya bilan aytdiki, "Nemislar jiddiy o'y-fikrlarini to'satdan nemischa o'ylab, nemischasiga ish tutishadigan bo'lishsa, nemischa gaplashadigan va hatto nemischa qo'shiq aytadigan bo'lishsa, Avstriyalik italyanparastlar nuqtai nazaridan qaraganda, bu Germaniya uchun abadiy ayb hisoblanadigan dog' bo'lib qolur edi".

Keyingi "Figaroning to'yi", "Don-Juan" va "Sehrli fleyta" operalarida Motsart yanada katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Bu operalar musiqasining kuychanligi va go'zalligi, ifodaliligi va haqqoniyligi tomoshabinlarni lol qoldirar edi. Shu yillar davomida Motsart cholg'u musiqasi borasida ham zo'r usta sifatida ko'rindi.

1788 yilning o'zidayoq Motsart o'zining keyingi har xil xarakterga ega bo'lgan 3 ta eng yaxshi simfoniyalarini yozdi. U kamer (xonaki, ya'ni kichik auditoriya uchun mo'ljallangan) asarlari, kvartetlari va boshqa cholg'u musiqalarida ham o'zining mohir kompozitor sifatida to'la shakllanganligini namoyon qildi. Motsartning cholg'u musiqalarida yoshi ulug'roq ustoz Gaydnning yaqqol ta'siri sezilar edi. Motsart ustoz Gaydnga bo'lgan katta hurmati belgisi sifatida o'zining oltita kvartetini unga bag'ishladi.

Motsart Venada ijrochilik faoliyatini ham bo'shashtirmadi. Venaga kelgan dastlabki yillari uning konsertlariga ko'plab

tinglovchilar kelar edi. Motsartning shaxsiy hayotida ham muhim ijobiy o'zgarish yuz berdi. U Konstansa Veber degan juda quvnoq, xushchaqchaq, musiqachi qizga uylandi.

Motsartning ijrochiligi, kompozitorlik ijodi qanchalik baland bo'lmasin, uning musiqasini badavlat kishilar juda murakkab deb bilar edilar. Motsart saroy xizmatiga bormagani uchun birmuncha moddiy qiyinchiliklarga duch keldi. Yozgan asarlariga beriladigan haq oz edi. Konsertlariga esa keyinchalik odamlar kam keladigan bo'ldilar.

Motsartning doimiy qiyinchiliklarda yashashi, haddan ziyod mehnat qilishi uning sog'ligiga putur yetkazgan. Motsart juda yosh va iqtidorli kompozitor bo'lishi bilan Antonio Saleri kabi zabardast italiyalik kompozitorni ortda qoldirgani ko'pgina o'sha davrda obro'-etiborlari baland kompozitorlarga alam qildi.

Ular motsartning soyasida qolib ketganday bo'ldilar. Shu gaplarga asos sifatida Motsartga Saleri zahar ichirgan degan tarixiy fakti eslash mumkin. Buni hech vaqt isbot etib bo'lmasada, Pushkin o'zining "Motsart va Saleri" degan tragediyasida talantli kishilarning dushmanlari ham bo'ladi degan fikrni aytadi. Rus kompozitorlaridan biri N.A.Rimskiy-Korsakov bu tragediya asosida shunday nom bilan opera ham yozgan.

Motsartning eng oxirgi asari "Rekviem" – lotinchadan "Dafn" degan ma'noni anglatadi. Bu asarning yaratilish tarixi quyidagicha: Motsart kasal yotganida, bir kishi o'zligini bildirmaslik uchun niqob kiyib, Motsartning uyiga keladi va unga pulidan qat'iy nazar rekviem yozib berishni iltimos qiladi. Motsart rozi bo'lib ishni boshlaydi. Ammo u kundan-kun og'irlashib bu rekviemni o'zining dafn marosimi uchun yozayotganini sezadi. Bu asarda yakkaxonlar kvarteti (sonrano, alt, tenor, bas), aralash xor va simfonik orkestr ishtirok etadi.

Motsart 1791 yili Venada vafot etgan. Uni kambag'allar qabristonida dafn etganlar. Tez orada uning qabri ham yo'qolib ketgan.

Motsartning operalari jonli yorqin obrazlarga berilgan musiqiy xarakteristikalarining xilma-xilligi bilan ajralib turadi. 1786 yil 1 may kuni Venada birinchi marta sahnaga qo'yilgan "Figaroning to'yi" operasi saroyga yaqin zo'r martabali doiralarga yoqmaganligi uchun opera bir necha marta qo'yilganidan keyin sahnadan tushib ketgan

bo'lsa ham uning musiqasi juda ommaviy bo'lib qoldi, Figaroning "Sho'x bola" degan mashhur ariyasi esa Vena ko'chalarida ko'p yangradi.

Operaning qisqacha mazmuni: (ishtirokchilar)

1. Graf Almoviva (hukmdor);
2. Grafnya Rozina (uning xotini);
3. Figaro (Grafning xizmatkori);
4. Syuzanna (Grafning xizmatkori: cho'ri qiz);
5. Marselina (kalitdor);
6. Kerubino (paj, bo'lajak ofitser);
7. Bartolo (doktor);
8. Bazilio (musiq muallimi);
9. Kursio (sudya);
10. Antonino (bog'bon);
11. Barbarina (Bog'bonning qizi).

Operaning qisqacha mazmunini:

Hamma to'y taraddudida. Qasrdagilar Figaro bilan Syuzannaning to'yini o'tkazish uchun hamma narsalarni taxlayaptilar. Kelin-kuyovlar ham shod. Chunki, to'y munosabati bilan graf Almoviva kelin-kuyovlarga bitta uy berdi. Ammo nega bu uyning ham grafning, ham grafning xonalariga eshigi bor? Graf buning sababini agar men yoki grafnya sizlarni chaqirsak, sizlar eshitib, tez yetib kelasiz. Axir sizlar xizmatkorlarimiz-ku, deydi. Figaro grafning badamalligini biladi, lekin buni tan olish zarur.

Grafning grafnya Rozinaga uylanishidan oldin qilib yurgan axloqsizliklariga uylanishidan keyin chek qo'yildi, deb o'ylagan Figaro, grafning uning qaylig'iga ko'z olaytirayotganini sezayotgan bo'lsada, aniq isbot yo'qligi sababli gapirolmaydi. Ammo bog'bon qiz Barbarinaning Syuzannaga yashirin xat berganini sezib, Figaro qaylig'idan so'raydi. Syuzannaga muhabbat izhor qilib yurgan sevgi maktubini olib grafnyaga ko'rsatadi. Grafnya Rozina erining xatini o'qib, ayuhannos sola boshlaydi. Figaro uni tinchlantirishga urinib, bir reja xayoliga kelganini aytadi. Figaro, Syuzanna va grafnya birgalikda kelishib, grafni axmoq qilmoqchi bo'ladilar. Ammo graf bundan xabari yo'q to'yni orqaroqqa cho'zish kerakligini anglab, Marselinani chaqirtiradi. Sendan Figaro to'y uchun pul olgan edi, shuni tez talab qil. Agar pulni berolmasa, uni

senga uylanishni sud orqali talab qilishingni ayt deydi. Ammo Marselina keyinchalik sudda Figaro o'zining o'g'li ekanligini aniqlaydi. Doktor Bartollo bilan Marselina rasman uylanmasdan, bolalari bo'lganligi, bu bolani bildirmasdan chaqoloqligida uzoq bir joyga jo'natib yuborganlari aniqlanadi.

Aql farosatli, epchil, chaqqon, topqir yigit Figaro o'z o'tonasini topganidan xursand bo'ladi. Figaroning rejasiga ko'ra, Figaro Syuzannaning nomidan uchrashuvga chiqish uchun rozilik xatini Babarina orqali grafga berib yuboradi. Graf cheksiz xursand. Kech tushib qorong'u bo'lishi bilan Graf bog' chetidagi burchak xoli joyga boradi. Rejaga ko'ra kiyimlarini almashtirib kiygan Syuzanna va Grafnya ham bog' tomonga yo'l oladilar. Figaro barcha odamlarni ogohlantirib, yashirinib kuzatishlarini aytgan edi. Shu payt "Syuzanna" (aslida Grafning xotini Rozina) Graf qarshisiga boradi. Graf xushomad qila boshlaydi. Sal o'tmasdan shu yaqinda "Rozina" (aslida Figaroning qaylig'i Syuzanna) paydo bo'ladi. Figaro, grafning diqqatini tortish uchun "Grafnya"ga yopishib, uni quchoqlaydi. Buni ko'rgan Graf o'z xotini bilan xizmatkorining bu qiliqlaridan jahli chiqib, ularni urishaveradi. Ammo shu vaqtning o'zida hamma yig'ilib, nima bo'ldi, deganlarida: "mana bu xizmatkorim meni xotinimga yaqinlashib, menga xiyonat qilmoqchi bo'ldi", deydi. Ammo hammaning oldida xizmatkor bilan grafnya kiyimlarini almashtirganlarini ko'rsatib, Grafning ustidan kuladilar. Almaviva juda yomon ahvolga tushib, Grafnyadan uzr so'rab, to'yni boshlashga ruxsat beradi. Hamma shod-xursand to'y boshlanadi.

"Figaroning uylanishi" operasi kompozitsion belgilari jihatidan italyancha opera buffa janriga kiradi-yu, lekin musiqali-dramatik prinsiplari jihatidan yangi hodisa bo'lib hisoblanadi.

Motsart opera ijodining eng yuqori nuqtasi bo'lgan "Don Juan" operasida hamma yangi-yangi ishqiy sarguzashtlar payida yurgan, ko'nglida tez paydo bo'lgan ishq maqsadga erishgach, yana tez so'nadigan, ayollarni yo'ldan ozdirib yuradigan ispan dvoryani Don Juanning axloqliksizligi va buzuqlik bilan hayot kechirganligi uchun jazolanib, do'zaxga tushgani haqida hikoya qilinadi.

Motsart ijodida cholg'u musiqasining ham o'ziga xos o'rni bor. Bular orasida 50 ga yaqin simfoniya, skripka, fortepiano va

boshqa asboblarda uchun sonatalar, konsertlar, variatsiyalar, rondolar, shuningdek 60 ga yaqin kamer (xonaki) ansambllar bor.

Motsartning fortepiano uchun yozilgan sonatalari orasida Iya major sonatasi o'zining yorqin musiqiy obrazlari, go'zal ohangi, jozibali usullari bilan ajralib turadi. Motsart bu sonatani 1779 yili Parijda bo'lganida yozgan edi. Sonataning birinchi qismi Gaydnning ayrim sonatalariga o'xshagan bo'lib, variatsiya shaklida yozilgan, sonata allegrosiga xos xususiyatlardan farqli o'laroq bu sonataning birinchi qismi bir mavzuli (temali) bo'lib, qarama-qarshi (kontrast) emas, balki bir mavzudagi ifoda vositalari orqali yuritiladi. Ikkinchi qism—menuet xalq raqslari xarakterida quvnoq musiqiy material vositasida taqdim etilgan.

Sonataning oxirgi final qismi kompozitorning aytishicha "turkcha uslubda" yaratilgan. Ko'pincha sonataning shu oxirgi qismini "Turk marshi" yoki "turkcha rondo" deb ham aytadilar. Rondo shaklidagi bu asarda yangi musiqiy material bilan naqarotga o'xshagan takrorlanib keladigan musiqa materiali almashinib keladi. Epizod deb ataladigan yangi musiqiy materialdan keyin keladigan "Refren" ya'ni naqarotda turk nog'oralarining reziga o'xshagan musiqa sadolari berilgan. Bu turk rondosi hozirgi kunda faqat fortepiano emas, balki boshqa asboblarda hatto o'zbek milliy cholg'u asboblari ham ijro etilmoqda.

Umumta'lim maktabi o'quvchilariga Motsartning bu sonatasidan tashqari, alla qo'shig'i, qirqinchi sol minor simfoniya sinfining birinchi qismi, Don-Juan operasidan Don-Juan ariyasi, Sehrli fleyta operasidan bolalar xor ijrosidagi parchalar, oxirgi rekviem motam asaridan lakrimoza qismi va boshqa bir qancha qo'shiqlar tinglash hamda kuylash uchun tavsiya etilgan.

Avstriyalik buyuk kompozitor Motsart garchi qisqa umrini yarim ochlikda, qiyinchiliklarda o'tkazgan bo'lsada, u o'zidan keyingi avlodlar uchun bitmas-tuganmas xazina, ya'ni katta ma'naviy boylik qoldirib ketdi. Butun dunyo xalqlari Motsartning yorqin kuychan, hayotbaxsh, insonlar hayoti, orzu umidlari, quvonch va iztiroblarini o'zida aks ettirgan buyuk musiqa asarlaridan ma'naviy ozuqa olib, ruhlanib kelmoqdalar.

Kelajak avlodning chinakam kamol topishi uchun Motsartdek musiqa daholarining ijod mahsulidan bahramand bo'lishi zarur.

Tayanch iboralar.

1. Motsart ijodining birinchi davri – Zalsburgda o'tgan bolalik va o'spirinlik davri ijodi, bu taxminan 1756-1781 yillar.
2. Motsart ijodining ikkinchi davri -1781-1791 yillar ya'ni Venadagi ijodining eng yorqin sahifalari. Eng yaxshi operalari va simfoniyalari shu davrda yaratilgan.
3. VunderKind – o'ta qobiliyatli bola degan gap tarqalishiga sabab Motsartning juda yoshligidan mashhur bo'lishi va Italiyada bo'lganida cherkovda juda zo'r bir musiqa asarini eshitib (uni notasini ko'chirib olish yoki cherkovdan chiqarish man etilgani) sababli kelib xotirasida saqlagan ko'p ovozli mukammal asarni bexato qog'ozga tushirgani bo'ldi.
4. Motsartning simfoniyalari – Motsart 50 ga yaqin simfoniya yaratgan deyiladi. Aslida simfoniylarning soni aniq emas. Chunki uning ayrim simfoniya qolibiga unchalik tushmaydigan simfonik asarlari ham simfoniya sanalib, bizning davrimizgacha yetib kelgan barcha simfoniyalari ijrosi yozib olingan.
5. Pushkinning "Motsart va Saleri" tragediyasida aytilishicha mashhur kompozitor Antonio Saleri Motsartning talantini ko'rolmay unga zahar ichirgan. Bu gap rostmi yoki Motsart juda erta shakllanib, erta so'nganmi bu ma'lum emas.

Savollar:

1. Motsartning bolalik yillari haqida nima bilasiz?
2. Motsartlar oilaviy gastrollarini eslang?
3. Motsart qayerda kimning saroyida xizmat qilgan?
4. Motsart operalarining nomlarini ayting.
5. Motsart cholg'u musiqasi sohasida qanday asarlar yaratgan?
6. Motsartning qaysi asarlari maktab musiqa darslari dasturidan o'rin olgan?
7. Motsartning oxirgi asari nima?

“Lyudvig van Betxoven” (1770-1827)

Reja:

1. Betxovenning hayot yo‘li.
2. Betxoven ijodiga xarakteristika.

Betxoven dunyo madaniyati namoyondalaridan biridir. Uning ijodi Shekspir, Rembrandt, Tolstoy kabi badiiy fikr ustunlari ijodi qatorida turadi. O‘tgan asrlar musiqa tarixida falsafiy chuqurligi, demokratik yo‘nalishi, jasur novatorligi jihatidan Betxovenning tengi yo‘q. Betxovenning genial ijodi XIX asr boshlariga to‘g‘ri keladi. Betxoven ijodida mumtoz (klassik) musiqa o‘zining eng baland cho‘qqisiga erishdi. Buning sababi faqatgina uning o‘zidan oldingi kompozitorlar ijodini puxta tahlil qilib, o‘zlashtirishida emas balki uning XVII asr oxiridagi fransuz inqilobi arafasida ijod qilganidadir. Ozodlik, tenglik va qardoshlik g‘oyalarini Betxoven o‘z asarlarida aks ettirib, bularga erishishda xalqning rolini asosiy omil qilib ko‘rsatdi. Musiqada birinchi marta xalq qahramonligi shunchalik kuch bilan ifoda etilgan edi.

Lyudvig van Betxoven (van qo‘shimchasi Betxoven ajdodlarining kelib chiqishi Gollandiyalik ekanligiga ishora qiladi). 1770 yil 15 yo 16 dekabr kuni nemislarning uncha katta bo‘lmagan Bonn shaharchasida tug‘ilgan. Uning Bobosi saroy kapelmeysteri, otasi logann van Betxoven shu kapellada tenorist (tenor) ashulachi bo‘lgan. Uning onasi saroy oshpazining qizi bo‘lgan.

Betxovenning otasi musiqachi, ashula muallimi, klavesinda chalish bo‘yicha muallim bo‘lgan bo‘lsada u yengil tabiat va ichimlikka berilgan betayin kishi edi. U yarim tunda ishdan ichib, kelgan bo‘lib 3-4 yashar yosh Lyudvigni uyg‘otib olib, uni klavesin chalishga majbur qilar edi. “Sendan Motsart chiqaraman” deb qilgan harakatlari unchalik samara bermagach, Betxovenning musiqiy tarbiyasi otasining o‘rtoqlariga topshirildi.

Betxoven birinchi marta 8 yoshida Kyoln shahrida konsert berdi. Undan keyin boshqa shaharlarda ham yosh Betxovenning konsertlari bo‘ldi. Ammo uni yosh ijrochi Motsartning muvaffaqiyatlari bilan tenglashtirib bo‘lmas edi.

Otasining ichimlikka ruju qo‘yishi oilaning moddiy asoslarini qurutdi. Betxovenning onasi kasalmand bo‘ldi. 12 yoshida u maktabdan

chiqib ishlashga majbur bo'ldi. 1779 yili Bonga Iogann Gotlib Nefe degan kapelmeyster kelib saroy teatriga rahbarlik qila boshladi. Nefe har tomonlama ma'lumotli, madaniyatli, bir nechta xorijiy tillarni biladigan kishi edi. U Betxovendagi kuchli qobiliyat, mehnatsevarlik va bilimga chanqoqlikni ko'rib, uni o'ziga shogird qilib oldi. Betxoven esa birinchi marta haqiqiy ustoz, zo'r musiqachini ko'rib unga shogird tushganidan mamnun edi. 1782 yili Nefe safarga ketganida Betxoven vaqtinchalik uning organchilik lavozimini egallaydi. 13 yoshida u saroy orkestrining klavesinchisi lavozimiga ishga qabul qilindi. Yana bir yildan keyin doimiy maosh bilan organchining yordamchisi lavozimiga o'tkazildi. U 1788 yili oilani asosiy boquvchisiga aylanib, saroy xizmati bilan birga endi xususiy darslar berishga ham majbur bo'ladi.

Nefe Betxovenni I.S.Bax, F.E.Bax, Gendel, Gaydn, Motsart va boshqa kompozitorlar ijodi bilan tanishtirib, uni keyingi ijodiga zo'r poydevor yaratdi. Nefening yordami bilan yosh Betxovenning dastlabki asarlari (kompozitor Dressler marshlari temasiga uchta variatsiya va klavesin uchun uchta sonata) nashr etildi. Nefening ta'sirida Betxoven Latish, Fransuz va Italyan tillarini o'rgana boshladi.

Betxoven kompozitor sifatida o'ziga ishonch hosil qilganidan keyin, 1787 yili Venaga borib Motsart bilan uchrashadi. Motsartga o'zining asarlari va improvizatsiyalarni chalib ko'rsatganida, Motsart unga qoyil qolib yonidagilarga "Yaqinda bu o'spirin o'zi haqida gapirishga jahon xalqini majbur etadi" – deydi. Betxoven Motsartdek buyuk kompozitorning bahosidan ruhlaniib, yanada kattiqroq ijodga kirishadi. Shu yillarda uning hayotga munosabati insonlarni bilishi va ardoqlashi shakllandi. Bunda Nefe maslahati bilan universitetda o'qiganligi ham zarur rol o'ynadi. Aynan shu 1789 yili Reyn daryosining u qirg'og'ida (Fransiyada) inqilob yuzberdi. Inqilobning insonparvarlik g'oyalari yosh Betxovenda zo'r aks sado hosil qildi. U o'z asarlarida bu g'oyalarni aks ettirib, kurash va qahramonlikni tarannum etuvchi asarlar yaratdi. Bonn orqali Londonga safarga ketayotgan Gaydn bilan Betxovenning uchrashuvi unga ishonch va ruh bag'ishlaydi. Betxoven Venaga o'z mahoratini oshirish uchun boradi.

1792 yili 22 yoshli kompozitor Venaga keladi va umrining oxirigacha shu shaharda yashaydi. O'sha davrda Vena faqatgina Avstriya emas, balki Evropada eng rivojlangan musiqiy shahar edi. Bu yerda jahonning zo'r kompozitorlari kelib o'z san'atlarini namoyish

qilganlar. Mohir cholg'uchilar ham Venada konsertlar berib o'zaro musobaqa qilganlar. Buyuk Motsart bilan Gaydn ham shu shaharda katta muvaffaqiyat bilan ijod qilganlar.

Betxoven tez orada Vena tinglovchilarini diqqatini tortdi. U avval pionino ijrochisi keyinroq esa zo'r improvizatsiyachi kompozitor sifatida Venani zabt etdi. Klavesin kompozitorini uncha qoniqtirmaydi. Betxoven yangi ixtiro etilgan fortepiano asbobiga qiziqdi. XVIII asr boshida italiyalik Kristofori tomonidan ixtiro etilgan bu klavishalik urma asbob o'zidan oldingi klavesinni siqib chiqarayotgan edi. Betxoven tez orada o'z davridagi barcha pianinochilarni ortda qoldirib, zarur muvaffaqiyatga erishgan edi. Gaydn va Motsartning tiniq, hayotbaxsh va nafis melodiylarini tinglab lazzatlanagan Venaliklar Betxovenning og'ir vajohatli akkordlarga boy bo'lgan keskin, harakatchan, jo'shqin musiqasiga dastlab hayrat bilan qarab, keyin undagi hayotiy harakatni ilg'ab oldilar.

Ayrim manbalarda Betxovenning kiyimi ham, tashqi ko'rinishi ham uning muomalasi ham g'ayritabiiy, jiddiyroq edi deyiladi. Lekin kompozitor bilan yaqin do'stlik aloqada bo'lgan kishilarning gaplariga qaraganda (masalan Stefan, Bronning meditsina doktori Begeler, skripkachi Amenda, Graf Brunsfik, knyaz Lixnovskiy va boshqalar) Betxovenning xushchaqchaq, odamdo'st, uning ko'k ko'zlarida rahmdillik va samimiylilik borligi qayd etilgan. Menda ozgina mablag' bo'lganda ham qiynalayotgan do'stinga sarflayman degan kompozitorning gapi ham uni rahmdilligidan dalolat beradi. U badavlat, taqvodor, kibr-havoli kishilargagina tan bermasdan jiddiy muomala qilgan va undaylarni g'arazli yordamlarini qabul qilmagan. Betxoven moddiy qiyinchilikda yashagan bo'lsada saroy xizmatidan voz kechgan. U bosh egib yashashni yoqtirmagan. Uning "Ming-minglab knyazlar bor, bundan keyin ham bo'ladi, ammo Betxoven esa yagona" degan gapidan ham shu xarakteri ko'rinadi.

Uning fojeasi-qulog'ining eshitish qobiliyati pasayishi bo'ldi. Davolanishlar natija bermadi. U kasalning davosi yo'qligini bilgach, faqat endi ruhini tetik saqlash bilan qiyinchilikni yengishi mumkinligini anglab, bambuk tayoqcha vositasida (uni yuragi bilan pianino orasiga qo'yib) ijod qiladigan bo'ldi.

1802 yildan uning hayotida ma'lum ijodiy burilish bo'ldi. U endi voyaga yetgan barkamol kompozitor sifatida ajoyib nodir asarlar yarata boshladi. Birin-ketin 8 ta simfoniya, "Egmont", "Koriolan"

uvertyuralari, "Appassionata va kreyser sonatasi" (skripka va fortepiano uchun), diqqatga sazovar fortepiano sonatalari va konsertlari, skripka va orkestr uchun konsert, kvartetlar, hamda "Fidelio" operasi yaratildi. Betxoven Fidelio operasiga to'rt variantda uvertyura yozib, ulardan eng yaxshisi "Leonora"ni kiritdi.

Shu yillarda Gyote she'rlari bilan qo'shiqlar, Irland, Shotland va Valliy xalq qo'shiqlarini qayta ishlangan namunalari ham yaratildi. Shu yillarda yaratgan asarlarining aksariyati qahramonlik g'oya va mazmunga ega bo'ldi. U bir vaqt "Musiqqa inson qalbida o't chiqarishi kerak" deganida o'sha asarlarini nazarda tutgan.

Betxoven jahonga tanilgan kompozitorga aylanadi. U oddiy xalq hurmatiga sazovor bo'ldi. Uning asarlari nashr etildi. Betxoven Gaydndan darslar oladi. O'z mahoratini takomillashtirish uchun taniqli kompozitorlardan maslahatlar oladi. Uning barcha ijodiy yutuqlari soyasida uning shaxsiy hayoti va qiyinchiliklari begona odamlarga bilinmas edi. Betxoven pastki tabaqaga mansubligi sababli sevgilisi (Graf Brunsvikning qizi) grafinya Tereza Brunsvikka uylana olmadi. Terezani boshqa bir grafga uzatadilar. Kundan-kunga uning eshitishi yomonlashib butunlay eshitmay qoladi. 1824 yilda u o'zining oxirgi 9-simfoniyasiga dirijyorlik qilganida orkestr bilan o'zining harakatlarida tafovut bo'lganini eshitmaydi. Asar tugashi bilan kuchli qarsaklar va tovushlar, maqtovlarni eshitmaydi. Faqat uni yuzini tinglovchilarga qaratganlaridagina katta muvaffaqiyatini sezadi. Bu qahramonlik simfoniyasida u simfoniya an'anasidan tashqari mashhur nemis shoiri Shillerning "Shodlikka" odasidan parcha kiritadi (xor ijrosi uchun). Betxoven bir necha qo'shiq va fortepiano sonatalarini "Uzoqdagi sevgilimga" degan nom bilan bir turkum sifatida nashr qildiradi. Bu Terezaga bag'ishlangan degan taxmin ham bor.

Ko'tarinki ruh, ijodiy barkamollik, umrining eng quvnoq onlari o'tib uni o'rniga kasallik tufayli kelayotgan fojialar yaqinlashishi sezilmoqda. Har qanday qiyinchilik Betxovenning irodasini sindira olmadi. U o'zining yangi va badiiy yuksak asarlarini rejalashtirib amalga oshiraveradi. 1824 yili lotin tilida xor uchun mo'ljallangan re major "Tantanali messa" si yaratildi. Undan keyin barcha asarlarning gultoji 9-oxirgi simfoniya yozildi. Bu simfoniya Betxoven ijodining cho'qqisi, oxirgi baland parvozi edi. Undan keyingi asarlari kvartetlar bo'lib, ular juda murakkab, tushunish qiyinroq asarlar edi. Bu asarlarni ayrim zamondoshlargina tushunganlar.

Betxoven ijodining zo'r muxlislaridan biri F.Shubert edi. Bu ikkala zamondosh kompozitorlar garchi bir-birlari ijodi haqida juda zo'r fikrda bo'lgan bo'lsalarda Shubertning tortinchoqligi sababli ular uchrashmaganlar.

Betxoven umrining oxirgi yillarida juda qiyin ahvolda yashadi. U jigar kasalligiga yo'liqib to'rt marta operatsiya (jarrohlik aralashuvi) foyda bermagandan keyin o'z joniga qasd qilmoqchi ham bo'ldi. Ammo u odamlar uchun, musiqa san'ati ravnaqi uchun kerakligini bilib bu yo'ldan qaytdi. Betxovenning oilasi bo'lmagan. U akasini o'g'li (jiyaniga) otalik qilishni unga yordam qilishni o'ylab ko'p sarf xarajatlar qilgan. Ammo jiyani bularning qadriga yetmay, turli noto'g'ri yo'llarga borgan. Betxovenga bu ham ortiqcha g'am-kulfat keltirgan. Buyuk kompozitorning o'limi ham shunday ayanchli bo'lganki, u jon berayotganda yaqinlaridan biror kishi bo'lmagan. Aytishlaricha u o'limidan oldin "Men taqdir bilan mardlarcha kurashdim, ammo yengilmadim" deb unga qo'lini mushtlab yuqoriga ko'tarib, joni chiqqan ekan. Betxovenni oxirgi yo'lga kuzatish uchun Venaning deyarli butun aholisi, 20 mingdan ziyod olomon ko'chaga chiqqan. Uni Vena qabristonida dafn etganlar. Bonndagi uyi muzeyga aylantirilgan.

Betxoven bitta opera ("Fidelio") yozgan. Undan "Siz qaysi asaringizni hammasidan ham yaxshi ko'rasiz" deb so'raganlarida u "Ona qaysi bolasini qiyinchilik bilan o'stirgan bo'lsa o'shani ko'proq yaxshi ko'radi, men uchun "Fidelio" xuddi shunday" degan ekan.

Bu asarda ham asosiy shior qahramonlik mezon qilib olingan. Asarning ilk tahriri (redaksiyasi)da librettochi I.Zonnleytner bo'lgan. Oxirgi tahririda J.N.Buyn yozgan "Leonora" pyesasi asos qilib olinib, G.Treychke yaratgan librettodan foydalanilgan.

Opera dastlab 1805 yili Venada "Leonora" nomi bilan qo'yilgan. 1814 yilda bir qancha o'zgarishlar kiritilgan holda opera qaytadan "**Fidelio**" nomi bilan tiklangan.

Asarda ishtirok etuvchi qahramonlar:

- Florestan Tenor
- Leonora, uning xotini (Fidelio ismli o'spirin niqobi ostida) yashirinib yuradi.....soprano
- Don Fernando, vazir.....bas yoki bariton
- Don Pizaro, qamoqxona boshlig'iBariton
- Rokko, qamoqxona nazoratchisi.....bas

- Marselina Rokkoning qizi.....soprano
- Jakino, qamoqxona eshigida turadigan qorovul.....tenor

Bulardan tashqari maxbuslar, ofitserlar, soldatlar, serjantlar, xalq ham qatnashadi. Voqea Ispaniyaning Seviliya shahri yaqinida joylashgan qamoqxonada bo'lib o'tadi.

Haqiqatni gapirgani uchun qamalgan Florestanning xotini Leonora qo'l qovushtirib o'tirmasdan, o'zini Fidelio deb tanishtirib Rokkodan ish so'rab keladi. Rokkoga bir necha vaqt pulsiz xizmat qilib sharoit bo'lganda ishga olarsiz deydi. Shu vaqt ichida Fidelio yaxshi yordamchi sifatida Rokkoga, xushfe'l, chiroyli yigit sifatida uning qizi Marselinaga yoqadi. Fidelio bilan yosh qorovul Jakino o'rtasida raqobat boshlanadi. Chunki Jakino ham Marselinani sevaredi.

Fidelio Rokko va Don Pizzarroga yoqdi va bu yosh yigitni nazoratchining yordamchisi vazifasiga ishga oladi. Fidelio qulay paytni poylab (Vazir kelishini anglab) barcha kameralarni ochib mahbuslarni chiqarib yuboradi. Yer osti zindonda sarg'ayib yotgan eri Florestanni zo'rg'a topib uni yer yuziga olib chiqadi. Vazir Don Fernando bu ahvolni ko'rib hayron bo'ladi va haqiqat uchun qamalgan Florestanni ozod qiladi. Xalq jasur ayolning haq yo'lida qo'rqmasdan Don Pizzaroni fosh qilgani, eri va begunoh mahbuslarni ozod qilgani uchun uni olqishlaydilar.

Betxovenning simfoniyalari va uvertyuralari (Betxoven ijodiga tavsif) L.Betxoven 57 yillik umri davomida bitta opera (Fidelio), 9 simfoniya, Prometeyning yaratmalari (Tvoreniya Prometeya) baleti, Gyotening "Egmond" dramasiga musiqa, orotoriya va 2 ta messa, shu jumladan tantanali messa, kantatalar, xorlar, 11 uvertyuralar ular ichida "Leonora №3" "Koriolan" "Egmont" kamer musiqalari asarlari turli asboblardan tuzilgan uyushmalar uchun konsertlar, fortepiano uchun turli pyesalar va boshqa asarlar, 32 fortepiano sonatalari (bular orasida mashhur "Patetik", "Oy yog'dusi"(lunnaya), "Avrora", "Appassionato" va boshqalar, 22 ta variatsiyalar (turkum), 90 dan ziyod qo'shiqlar (ular orasida "uzoqdagi sevgilimga", turkum to'plami, qo'shiqlaridan biri (sug'ur) umumtalim maktabining 4 sinfidagi qo'llash uchun tavsiya etilgan. Shotland, Irland xalq qo'shiqlarini qayta ishlangan nusxalarini va boshqalarni yozgan.

L.Betxoven 12 yoshidan ijod qila boshlagan, uning birinchi asari kompozitor Dreslarning mavzulariga yozgan variatsiyalaridir

(variatsiya biror bir musiqiy mavzuni xilma-xil variantlarni yaratib uni boyitishdir).

Betxovenning dastlabki (Bonndagi ijodi davri (1783-92)da taxminan 50 ga yaqin asarlar yaratilgan. Bular asosan trio, sonatino va qo'shiqlardir. Shu davrda yaratgan asarlari orasida sol major sonatasi va "sug'ur" (Surok) qo'shig'i ko'proq mashxur bo'ldi.

Betxoven 1792 yilda Ovrupo musiqiy markazlaridan biri bo'lgan Venaga ko'chib boradi. Shu davrda jarangdor ammo tez so'nib qoladigan ovozga ega bo'lgan klavesin asbobi bilan raqobat qilayotgan fortepianoda chalish birmuncha ustuvor edi. Yosh Betxoven Vena musiqa muxlislarini o'zining fortepiano ijrosi bilan maftun qildi. Quloqqa xush yoqadigan, nozik musiqa asarlari, ya'ni Gaydn va Motsart ijodiga o'rganib qolgan Vena musiqa ixlosmandlari tantanali, keskin akkordlarga boy, jiddiy, qaxramonlik, kurash va shu orqali "zulmatdan yorug'likka" degan shior ostida yangrayotgan Betxoven ijodini mutlaqo boshqacha qabul qila boshladilar. Betxovenning nomi keng tarqalib ketdi. U aristokratlar Salonlarida konsertlar berib, tamoshobinlarni o'ziga jalb qiladi. Musiqa darslari beradi.

Betxoven Vena ijodi davrining boshlanishi hisoblangan 1795-1803 yillarda yuzdan ziyod asarlar yaratdi. Ammo Betxoven ijodining gullagan davri asosan (1803-1812)yillar desa xato bo'lmaydi. Chunki uning aksariyat yetuk asarlari shu davrda yaratilgan.

Betxovenning simfoniylarida qahramonlik g'oyalari, yuksak g'oya va obrazlari, dramatism va emotsional his-tuyg'ular aks etgan. Uning qahramonlik uchinchi va beshinchi simfoniylarida asosan "Kurash orqali g'alaba" degan shior ruhi seziladi. 5-simfoniya Betxovenning o'zi "Taqqdir shunday eshik qoqadi" degan edi. U shu davrdagi revalyutsion g'oyalarga (ya'ni 1782-yilgi Fransuz revalyutsiyasi) sodiq bo'lib, asarlarida trinchlik, ozodlik, haqiqat, yaxshilik kabi ideallarga intiladi. Oxirgi 9-simfoniya esa simfoniya an'analaridan chekinib, yangicha yo'l tutgan holda mashxur nemis shoiri F.Shillerning shodlikka maqtovi (odasi) so'z matnlari asosida xor ham kiritiladi. Simfoniyaning finalida (oxirida) yangraydigan xor qismi yoshlikning qudrati va shijoatini kuylaydi.

Yosh hayotning gulxani, shodlik

Yangi erkin kunlarning sharti,

Ulug'vor qudratli bu final musiqasi jahon xalqlarini birlashishga, shodlikka chaqiradi.

Betxoven "Egmont" uvertyrasini Gyotening tragediyasiga (1810 yillar) yozib tugatgan 9 ta nomeridan birinchi musiqa materialiga asoslanib yozadi. Bu tragediya Betxovenni qahramonlik mazmuni orqali o'ziga jalb etdi. "Egmont" dagi voqealar XVI asrga daxldor bo'lib, Ispanlar Niderlandlarni bosqinchilik yo'li bilan o'zlariga itoat qildirib, ular ustidan hukmronlik qilganlar. Niderland xalqi bosqinchilarga qarshi kurash boshlaydilar. Shu kurashda Graf Egmont botirlik va mardlik ko'rsatib, xalq ozodlik xarakatlariga boshchilik qiladi. Egmon mardlarcha halok bo'lsada, xalq ozodlikka erishadi. Agar 5-simfoniya voqealar 4-qismi davomida rivojlangan bo'lsa, bu asarda shu tragediya bir qism doirasida qisqa va ixcham shaklda ko'rsatiladi. Ya'ni bu asar cholg'u asari bo'lganligi sababli uning programmasi (mazmuni) haqida fikr yurutganimizda mavhum emas, balki Gyotening asariga asoslanamiz.

Buyuk Betxoven o'zining oltin durdonalari bilan jahon musiqa madaniyatini boyitgan kompozitordir.

Tayanch iboralar:

1. Betxovenning uvertyralari – Uvertyra fransuzcha so'z bo'lib, boshlash, muqaddima ma'nosini bildiradi. Betxoven "Egmont", "Koriolan" va "Leonora №3" Uvertyralarini yozgan.
2. Betxovenning operasi- "Fidelio" qahramonlik (Jasur ayol faoliyati)ni madh etuvchi sahna asari.
3. Betxovenning simfoniylari- u 9 ta simfoniya yaratgan. Ularda asosan qahramonlik, taqdir bilan kurashish g'oyalari aks etdirilgan. 9-simfoniya ananaga xilof tarzda xorni ham kiritgan.
4. Betxovenning sonatalari 1-2 asbob uchun yaratilgan 3-4 qismli murakkab asar. Uning fortepiano uchun yaratilgan 32 ta sonatasi bor. "Patetik", "Oy yog'dusi", "Avrora", "Appassionata" sonatalari eng mashhurlaridir.
5. Betxovenning qo'shiqlari- U bir qancha qo'shiqlar yozgan. Sharhanka asbobi jo'rligida qo'shiq aytib, tilanchilik qilib yuradigan qariya musiqachi haqidagi 'Sug'ur' ('Surok'). Qo'shig'i 4-sinf darsligiga kiritilgan.

Savollar:

1. L. Betxovenning ijodiy yo'lini eslang?
2. L. Betxovenning Bonndagi dastlabgi ijodi haqida gapiring?

3. L.Betxovenning Venadagi ijodiy davriga xarakteristika bering?
4. Betxovenning simfonik ijodi. (Simfoniylarini eslang?)
5. Betxovenning uverturalari haqida (gapirib, nomlarini ayting).
6. Betxovenning opera ijodi haqida (operasi haqida gapiring).
7. Betxovenning fortepiano asarlarini eslang?
8. Betxoven musiqasida vorislik va novatorlik masalasini qanday tushunasiz?
9. Betxoven asarlarini maktabda o'rganish borasida nima bilasiz?
10. Betxoven ijodining olamshumul ahamiyati haqida gapiring.

Frans Shubert ijodi

Reja:

1. F.Shubertning hayot yo'li.
2. F.Shubert ijodiga xarakteristika.
3. F.Shubertning qo'shiqlar to'plami
4. K.Mariya Veber hayot yo'li.
5. Veber ijodiga xarakteristika.

Frans Shubert (1797-1828)

XIX asrning 3-choragida Avstriya markazi oldingiday Yevropa musiqa madaniyatining o'chog'i edi. Hali Gaydn, Motsartni eslashardi. Konsert estradalarida mashhur vertuoqlar chiqishar, opera sahnalarida esa Rossiyaning operalari muvaffaqiyat bilan qo'yilardi.

Shubert shu vaqtda romantik musiqa madaniyatini boshlab beruvchi kompozitordir.

Uning ijodida birinchi marta yangi kishining hayoti tasvirlanadi.

19-asrning 2-yarmida Venada san'at, teatr va estrada keng xalq ommasiga xizmat etadi. Bu vaqtda ayniqsa vals janri juda rivojlanadi. Ayniqsa Lanner, Shtraus valslari juda keng tarqalgandi. Venaning hamma restoranlarida, mehmonxonalarida, tavernalarida unchalik katta bo'lmagan orkestr bor edi. Alohida binolar raqs uchun ajratilgan: raqs kechalari bog'larda, jamiyat binolarida o'tkaziladi. Shubert Bax, Gaydn, Motsartdan so'ng Avstriya musiqa madaniyatining, ayniqsa ashula san'atining rivojlanishida o'zining salmoqli hissasini qo'shadi.

Frans Shubert 1797-yil 31-yanvarda Vena shahri yaqinida (Lixental) dehqon -hunarmand oilasida tug'ulgan. Uning otasi biroz

o'qimishli kishi bo'lib, qishloqda muallimlik qilardi. Otasi o'z vazifalarini chin yurakdan bajo etardi va o'zini oz maoshi bilan oilasini tebratib kelardi. Uning ikki katta o'g'li ota kasbini egalladi (Ignats va Ferdinand) lekin ular qalbida hayotga, dinga, cherkov va uning marosimlarida ancha ko'p qarshilik uyg'otgandi. Fransning o'rtancha akasi Ferdinand maktab ishlaridan tashqari musiqa bilan shug'ullanar, maktab xorini boshqarar va musiqa ijod etar edi.

Faqat Fransning yuksak musiqa qobiliyati uni oila a'zolari ichida o'tkir musiqachi bo'lib yetishiga yordam beradi. Franslar oilasi musiqani sevishar ular ijrosida Gaydn, Motsartning kamer asarlari va opera uvertyuralari ijro etilardi, bu konsertlarda yosh Frans ham faol qatnashchi edi.

11 yoshida cherkov xorida Soprano partiyasini kuylar, skripkada solo chalar, ashulalar, kvartetlar, fortopiano pyesalar yozardi.

1808-yilda konviktda o'tkazilgan konkursda g'olib keladi va saroy bolalar xori konviktiga qabul etiladi. Konvikt (maktab internat)da Shubertning skripkada yaxshi chalgani uchun maktab orkesteriga qabul etildi.

U oldin ikkinchi keyin birinchi skripka partiyalarini ijro etadi, keyin esa dirijyorlik ham eta boshlaydi.

Kechalari konvikt orkestori simfoniya yoki uvertyuralar ijro etardi. Betxovenning "Koriolan", "Leanora" uvertyuralari, Gaydn, Motsart kvartetlari, ballada ashulalari tez-tez ijro etilar edi.

Betxoven, Gaydn, Motsart simfoniyalari Shubertga juda katta ta'surot qoldiradi. U garmoniya bo'yicha Rujskadan dars olganida ustoz: Men uni hech narsaga o'rgatolmayman, unga xudoning o'zi o'rgatgan deydi. U konviktdagi davrida menuetlar yozib atrofida qilarni qoyil qoldirar, maqtovlariga sazovor bo'lar edi. U o'z asarlarini ijod etayotganda fortepianoga yaqin kelmas, chunki agar, fortepianodan foydalansa uning o'ylovlari tarqalishi mumkin edi. Otasi uning musiqa bilan shug'ullanishiga qarshi edi.

1812-yildan boshlab Shubert Salyeri qo'l ostida ishlay boshlaydi. O'z ustoziga bag'ishlab kantata yozadi.

Salyeri Shubertga eski Italyan musiqa san'atchilarning partituralarini Motsart operalarini, Betxoven partituralarini o'rgatar edi. Lekin Shubertni nemis ashulalari qiziqtirar edi. Salyeri esa bu ashulalarni sevmasdi. Shu tufayli 1816-yildan boshlab u Salyeridan mashg'ulotlar olmay qo'ydi.

Konviktda ijod etgan asarlari issiz yo'q bo'lib ketadi. 1810-yilda uning birinchi katta asari 4 qo'lda fortepiano uchun fantaziya, undan so'ng ko'p miqdorda fortepiano uchun ansambllar, kvartetlar, hamda birinchi simfoniyani yozadi.

16-17 yoshidan boshlab dunyoga uning ajoyib ijodkorlik san'ati tarqala boshlaydi. 1813-yilda Konviktni tashlaydi. 1814-yilda otasining maktabida yordamchi o'qituvchi sifatida ishlaydi. 17-20 yoshlarida uning ko'plab ashulalari orasida "Margarita charx oldida", "O'rmon shohi", "Forel", "O'lim va qiz" nomli ashula janrida yozgan asarlari ajralib turadi. 19 yoshida u 5 ta simfoniya, uvertyuralar yaratadi. Gohida bir necha soat ichida Shubert bir necha ashulalar yaratgan. U faqat 1815-yilda 144 ashula, 4 zingshpil, 2 messa, 4 kvartet va boshqa asar yaratadi. Uning ashulalarini mashhur ashulachi Fogel ijro etardi. 1818-yilda Vengriyada bir necha oy Graf Estergaziy qo'l ostida ishlaydi. U keyingi yillarda Gyote, Shiller she'rlariga ashulalar, kvartet, "Aka-uka", bir aktli operani tugallaydi. 1822-23 yillar orasida o'zining tugallanmagan simfoniyasi, 20 ashuladan iborat bo'lgan "go'zal tegirmonchi" nomli ashula sikllarini yozadi. 1826-yilda u Myullarning "Qish yo'li" sikliga musiqa bastalaydi. 1828-yil kompozitor hayotining oxirgi yili unga sharaf keltiradi. 1828-yil 19-noyabrda Shubert vafot etadi. Uning vasiyatiga ko'ra undan bir yil oldin ko'milgan Betxoven qabri yonida uning jasad i qo'yiladi. Shubert 1500 ga yaqin qo'shiq, 9 simfoniya, 18 torli kvartet, 22 fortepiano sanatasi, 18 ta teatr uchun asar, 600 dan ortiq ashula, xor -vokal cholg'u ansambllar yozgan. Shubert 31 yil yashagan.

Shubertning vokal ijodi (600 dan ortiq ashulalari). (Qo'shiqlar)

Shubertning eng sevimli, asosiy ijod yo'li ashula edi. Bu janr kishilarning hayoti, turmushi, ichki dunyosi bilan, juda chambarschas bog'langanligi uchun ham kompozitorga yaqin. Shubertning vokal miniatyuralarida kishilar qidirgan ko'plab o'ylovlarga javob berdi.

U o'zining ashulalarini Shiller, Gyote, Geyne, Shekspir, she'rlariga yozdi. Kompozitorni shoirlarning sevgi mavzusiga bag'ishlagan lirik she'rlari qiziqtirar edi, masalan, Gyotening "Margarita charx oldida", Gyotening "Shvetsar" ashulasida uzoq kutish onlari uchrashuv va ajralish kabi sevgi motivlari asosiy o'rin egallagan. Yolg'izlik mavzusi ham kompozitorning vokal musiqasidan katta o'rin olgan. Uning bu xil mavzuda yozgan asralarida : shoir Myuller she'riga yozilgan "Qish

yo'li' ashula sikli, Relstabning she'riga yozilgan "O'zga yerda" nomli qo'shiq bunga misol bo'ladi.

Xalq shaharlari kopozitorning "Dala guli" (Gyote), "Qiz nolishi" (Shiller), "Ertalabgi serenada" (Shekspir) da bayon etiladi. "O'rmon shohi" nomli balladasida fortepiano passajlari to'ldirilgan qo'rquv, otning oyoq sadolari eshitaladi. Kompozitorning "Go'zal tegirmonchi," "Qish yo'li" singari ashula sikllari birin ketin keladigan ashulalardan iborat.

Birinchi siklda har qaysi qo'shiq alohida lirik daqiqani bayon etadi. Ikkinchi sikl "Go'zal tegirmonchi".

To'plamda yosh tegirmochi yigitning o'z baxtini izlab ariq bo'ylab yo'lga tushganligi hikoya qilinadi. To'plam "Yo'lga" nomli ashula bilan boshlanib "Irmoq allasi" nomli ashula bilan tugaydi.

"Yo'lga" nomli ashula to'plamga kirish qismi bo'lsa, "Irmoq allasi" yakunlovchi qismni o'taydi.

To'plamning ashulalarini mazmun bo'yicha ikkita qismga, birinchi o'nta ashulani – bu yigit uchun oydin najot kunlari, ikkinchi qismi rashk, g'amginlik, ishonchsizlik onlari hisoblanadi.

Oydinlik, g'amginlikka bu ashula to'plamining asosiy yo'li.

Birinchi ashulalar yosh tegirmonchini o'z ishqini izlab quvnoq kayfiyatda sayohatga chiqishi, ikkinchi uning orzusining ro'yobini ko'rmasligi hikoya etiladi. Yigitning haqiqiy yo'ldoshi irmoq. Irmoqning goh quvnoq, goh hayajonli ovozi qahramonning psixologik holatini tasvirlaydi.

1- "Yo'lga" nomli ashula juda oddiy xalq ashulasiga o'xshaydi.

Kupletli tuzilishga ega kuy diatonikada rivojlanadi, garmoniyasi ba'zan bir ohanglarning takrorlanib turishi, energiyani xushyor xarakteriga ega edi.

Shubertning fortepiano ijodi

Kompozitor juda ko'p ashulalar yozish bilan birga fortepiano uchun ham musiqa asarlari yaratishga katta ahamiyat bergan. Avvalo ashulalarda ham obrazlarni rivojlantirishida fortepiano partiyasining rolini oshirgan.

Fortepiano juda boy imkoniyatlarga ega bo'lgan asbob sifatida romantik kompozitorni qiziqtirib qo'ydi. Shubertning o'zi ham fortepianoni sevib chalgan. Uning butun ijodi fortepiano asarlari va ashula san'ati orqali rivojlandi.

Ashula yo'llarini u sonatalar, simfoniylar, operalar, kamer asarlariga o'tkazdi. Kompozitorning stili ayniqsa uning 8 ta "Ekspromtlarida" 6 ta musiqali momentlarida juda ko'plab raqslar va mashqlarida aniq ko'rindi. Uning "Ekspromtlari" va "Musiqali momentlari" hayotining oxirida yaratildi. Shuning uchun ham bu xildagi asarlari uning usta bastakorligidan dalolat beradi.

Eksprompt deb musiqada hech qanday tayyorgarliksiz, fontaziya va improvizatsiya shaklida bunyod etilgan asarga aytiladi. Ekspromtlar erkin shaklda yoziladi. Bu xildagi asarlar romantik kompozitorlar davrida birinchi marta yuzaga keladi. Adabiyot musiqa vakillari esga kelgan bir vaqtini, voqeani, jonli eslab tasvir etadilar. Birdaniga xayolga qandaydir fikr keladi. Bu eksprompt kishining holatini o'zgarib turishi, kutilmagan ohanglar orqali ko'rinadi.

Kompozitorning "Musiqali daqiqalari" orasida uchunchi (si minor) ko'p tarqalgan uni musiqa maktablari o'quvchilari sevimli asar sifatida ijro etadilar. Bular ikki qismli shaklda yozilgan kichik fortepiano pyesalari bo'lib, Shubert guruhdagi asarlarni bayramlar, kechalar, karnavallarda ijro etardi.

Shubertning "O'rmon shohi", "Yo'lga", "Forel", "Serenada", "Sharmanshik" kabi qo'shiqlari umumta'lim maktabi musiqa darslarida tinglash uchun tavsiya etilgan. Shubert juda oz (31 yosh) umr ko'rgan bo'lsa, asrlar davomida yoshlarga tabiat, insoniylik, go'zallik haqida tarbiya berishga arzigulik o'lmas asarlar yozib qoldirgan.

Karl Mariya Veber (1786-1826)

K.M.Veber musiqa tarixida nemis xalq milliy operasi yaratuvchisi sifatida kirgan. Nemis burjuaziyasining umumiy qoloqligi milliy musiqa teatrining rivojiga ta'sir etgan edi. XIX asrning 20-yillariga qadar Germaniya va Avstriya opera teatrlarida yetakchi rolni Italiya va Fransiya operalari o'ynagan. 1816-yil qo'yilgan Gofmanning "Undina" va L.Shporning "Faust" operalari xorijiy operaning ma'lum prinsiplari asosida yaratilgan bo'lsada, ularda Veberning "Sehrli ovchi" xalq milliy operasining yartilishiga ishora bor edi.

K.M.Veber 1786-yil 18-noyabr Eytin (Golshtinya) shahrida tugʻilgan. Uning onasi ashulachi, otasi esa skripkachi edi. Veber tugʻilgan vaqtda uning otasi doim sayohatda yuradigan teatrga boshchilik qilib, shaharma-shahar yurar edilar. Veber ota-onasi bilan safarlarda boʻlib, teatr hayoti bilan yaqindan tanish edi. Teatr bilan yaqinlik va tomoshabinlar talab va ehtiyojlarini bilish keyinchalik yosh kompozitor ijidiga ijobiy taʼsir qildi.

Veber gastrol bilan yurib aniq maʼlumot olishga ham ulgurmadi. Musiqa boʻyicha bir qancha oʻqituvchilari orasida Mixail Gaydn va Abbat Fogler ajralib turadi. Gaydn musiqa nazariyasini oʻrgatgan boʻlsa, Fogler xalq musiqasi ijodini oʻrganishda rahnamolik qilgan. Veber 11 yoshdan boshlab fortepiano ijrochisi sifatida esteradaga chiqqan boʻlsa, 1804-yili 18 yoshda Breslavl Shahar opera teatrining dirijyori boʻldi. U teatrdagi eski intilishlarni qabul qilmadi. Teatr ahli va repertueri Italiya va Fransiya didiga moslashgan edi. Veber teatr repertuerini yangilash, xor va orkestrni qayta qurish va uning bilan spektakllar sifatini oshirishga harakat qildi. Ammo eski qoidalarini buzishga qarshi turgan orkestr va xor jamoasi bilan yosh dirijyor Veber oʻrtalarida nizo chiqdi. Bu janjalda shahar hukumdori aralashishlari bilan Veber isteʼfoga chiqishga majbur boʻldi.

Veber bir necha yillar davomida turli shaharlarda (Praga, Mangeym, Frankfurt, Myunxen, Berlin) akasariyat opera teatrlarida dirijyor vazifasida ishlab, taxminan shunday yoʻl tutdi. Ammo har gal jamoa uning yangi intilishlariga qarshi chiqib turdi. Izgʻib yurib Veber nihoyat 1817-yil Drezden shahridan qoʻnim topdi. Bu yerda u nemis musiqa teatrining rahbarligini oldi. Fikrlovchi ilgʻor musiqachi Veber Megyul Kerubinini (Fransuz kompozitorlari) va Motsart hamda Betxoven asarlarining ijro uslubiga xayrixoh etdi. Shuning uchun ham eski Italiyacha opera uslubiga oʻrganib qolgan. yuqori tabaqa vakillariga yoqmay qoldi.

Veberning rahbarlik lavozimi bilan bogʻliq ishi koʻp vaqtini olib ijodni boʻsh vaqtida amalga oshirar edi. Shunga qaramay u 1810-1820-yillar fortepiano sonatalari va pyesalari (bular orasida mashhuri "Raqsqa taklif") bir necha cholgʻu konsertlari, 9 ta kontata, 5 ta Messa, 20 dan ziyot qoʻshiqlar va 30 ta vokal ansambllari, "Silvana" Va "Abu Gassan" operalarini yozdi.

Napoleon hokimiyatining qulashi (XIX asrning 2- oʻn yilligi) Germaniyada milliy ozodlik kurashining kuchayishini ragʻbatlantirdi.

Jamiyat demokratik kayfiyatdagi vakillari tomonidan ozod yo'nalish, san'atning o'ziga xos milliy yo'l bilan rivojlanish talablarini ilgari surdi. Kun tartibida Germaniyada milliy musiqa teatri tashkil etish masalasi qo'yildi. Teatrlarda qo'yilayotgan Italian va Fransiya kompozitorlarining operalari peshqadam nemis tomoshabinlarining g'oyaviy-estetik talablariga javob bermasdi.

Shuning uchun ham Veberning yangi "Sehrli ovchi" operasi vatandoshlarining katta olqishlariga sazovor bo'ldi. 1820-yil yaratilgan bu opera dastlab Germaniyaning deyarli hamma shaharlarini, keyinchalik Yevropa shaharlari teatrlarini aylanib chiqdi. Har bir tomoshadan keyin guldurros qarsaklar, qiychuvlar bo'lar edi.

Opera shunchalik mashhur bo'ldiki, ya'ni sehrli ovchi nomi piva shishalaridagi etiketkalarda, kiyim uchun tikilgan matolarda yoziladigan bo'ldi. Ko'chalarda, yo'llarda, restoranlarda (Freshyuts) operasidagi melodiyalar xirgoya qilinardi. Albatta buni tushunsa bo'ladi, chunki musiqa ixlosmandlari teatrdagi xalq hayotining tanish aksini ko'rdilar, xalq diliga yaqin, tanish xalq qo'shiqlari ohanglarini eshitdilar, asar matnida ertaklardagi milliy folklor namunalari xos xususiyatlarni his etdilar.

"Sehrli ovchi" operasi kompozitor ijodining eng baland nuqtasi bo'lib, muallifni dunyoga tanitdi. Veber milliy opera masalasini ochdi. Ammo bu Zingshpildagi katta muvaffaqiyatni monumental qahramonlik janrida saqlay olmadi. Uning keyingi 1823-yilda yozilgan afsonaviy ritsoqlik "Evrianta" operasi oldingiga qaraganda ancha past bahoga sazovor bo'ldi. Bundan keyingi "Oberon" operasida sahna asarlariga xos juda zo'r sahifalar bo'lsada, "Evrianta"ga o'xshab ancha oz ko'lamda muvaffaqiyat bo'ldi. "Oberon" operasi Angliya opera teatri tomonidan buyurtma berilgan edi. Veber o'sha teatr talablariga javob beradigan opera yaratishi lozim edi. Masala kompozitor ijodini chegaralab turdi. Veber o'sha teatr talablariga javob beradigan opera yaratishi lozim edi. Kompozitor ijodni chegaralab turdi. Veber operani nemis milliy opera teatriga moslab qayta ishlamoqchi bo'ldi, ammo ancha ilgari kelgan o'pka kasalligi bu ishga imkon bermadi. Veber 5-iyun 1826-yil Londonda tuberkulyoz kasalligi bilan vafot etdi.

Veberga olamshumul shuhrat keltirgan janr opera. Uning "Sehrli ovchi" operasining qisqacha mazmuni:

-opera ishtirokchilari;

-Ottokar, Bogema knyazi.....bariton

-Kuno, knyaz ovchilarining boshlig'i.....bas
-Agatta Kunoning qizi....soprano
-Anxen Agattaning dugonasi.....soprano
-Kaspar, ovchi... bas
-Maks ovchi.....tenor
-Ruhoniy.... Bas
-Klian, yosh dehqon yigit (ovchi).....tenor
-Samiel, Bo'rilar vodiysining ruhi.....kuylamaydigan faqat gapiradigan rol

-Har yili knyaz Ottokar bir qo'shinni belgilab ovchilar musoboqasini o'tkazar edi. Ertangi kunda kim g'olib chiqsa ovchilarning boshlig'i o'shani o'ziga o'rinbosar qilib olib qizi Agattani unga berishini va'da qilgan. Agattani Maks yaxshi ko'radi. Erta u g'olib chiqsa to'y boshlanadi. Agatta ham xursand, to'yga hozirlik ko'rmoqda. Doim zo'r mergan hisoblangan Maks bugun birinchi bo'lmadi. Birinchilik dehqon yigit Klianga nasib etdi. Yaxshiyam-ki bugungi otishuv ko'rik oldidan mashq edi. Agar ertaga ham shunday bo'lsa Agatta Klianniki bo'ladi.

Maks ertangi musoboqani o'ylab turganda ovchi Kaspar unga sehrGAR Samiel senga yordam berishi mumkin, unda sehrli o'qlar bor deydi. Maks shayton bilan aloqa qilmasligini aytadi. Ammo Kaspar Maksga Bu sexrli o'qni otib ko'rchi deydi. Maks arang ko'rinayotgan burgutni mo'ljalga olib otganida burgut qo'llab tushadi. Maks nima bo'lsa ham mayli deb odam qiyofasidagi (Samiel) shaytondan sehrli o'qlar olishga qaror qildi. Kaspar Maksni kechasi bo'rilar vodiysiga olib boradi va Samielni chaqiradi. U toshlar ortidan paydo bo'ladi. Kasparning vositachiligida Maksga 7 ta sehrli o'q beradi. Bu o'qlar har xil kasofatlar keltirishi mumkin (zilzila, momoqalldiroq va boshqalar). Lekin oxirgi 7 chisi Agattani o'ldirishga mo'ljallangan edi. Bu sirni Samiel Kasparga shipshitib aytdi. Aslida Kaspar o'zini Samielga (shayton) sotgan edi. Shu vaqtgacha uning sehrlaridan foydalanib yashadi. Endi vaqti keldi. Kasparning joni olinib do'zahga ketishi kerak. Ammo Kaspar o'lgisi kelmaydi, o'rniga Maksni qurbon qilmoqchi edi. Maks buni bilsada sevgisining kuchi uni shu yomon yo'lga kirishiga majbur qildi. Ertangi kun ov boshlanishidan oldin Agatta yomon tushlar ko'rgani uchun dugonasi Anxenning maslahati bilan va u bilan birgalikda ruhoniyning oldiga borib duo o'qitadilar. Ruhoniy Agattani to'y munosabati bilan tabriklab, unga bir dona oq gul taqdim qiladi. Agatta buni yuragingni ustiga o'rnatib qo'y deydi. Otish

navbati Maksga kelganida Maks miltig'ini mo'ljal hisoblagan oq kabutarga to'g'irlab, nishon oladi. Ammo oq kabutar uning ko'ziga Agatta bo'lib ko'rinadi. Go'yo u meni otma deytgandek bo'ladi. Maks biroz ikkilanib turadi. Knyaz Ottokarning buyrug'i takroriy eshutiladi. "Ot bo'lmasa kabutar uchib yo'qolib ketadi deydi". Maks tavakkal qilib otadi. O'q kabutarga tegmay qattiq bir narsaga tegib qaytadi. Orqada tomoshabinlar o'rtasida turgan Agattaga qarab kelayotgan o'q uning yonidan kulib turgan Kasparga tegib, Kaspar yiqilib o'ladi. Davrada turgan Ruhoniy masalani oydinlashtirib, bu shaytonning ishi, Maks bu ishga o'z ixtiyori bilan rozi bo'lganini aytadi va qo'shimcha qilib "Bugun Maks, Agatta yoki Kaspar qurbon bo'lishi kerak edi deydi. Agattaning oq guli bo'lmaganda u qurbon bo'lar edi.

Maks gunohini tan oladi. Ottokar uni mamlakatda haydamoqchi bo'lganda ruhoniy taklif kiritadi. Bu yigitni jazolash kerak, ammo bu yo'l bilan emas, to'yni bir yilga kechiktirib, Maksga o'zini oqlash uchun imkoniyat berish kerak".

deydi. Ottokar rozi bo'ladi. Bundan keyin qiz bilan yigit shartni bajara olish asosida emas, sevis va sevilish yo'li bilan to'y bo'lishlari ma'qullanadi.

Veber bu asarda syujetni nemis xalq ertagi (Eposi)dan olganligi, asarda xalq kuy va qo'shiqlari ohanglaridan keng foydalanganligi, har bir voqea-hodisalarga mos va qaxramonlarga to'g'ri keladigan musiqiy parchalar (leytmotivlar) topganligi, orkestrning ifoda vositalarini boyitgani sababli katta muvaffaqiyatlarga erishdi.

Tayanch iboralar.

1. Shubert ijodidagi yetakchi yo'nalish – qo'shiqdir (« O'rmon shohi», «Forel», «Serenada», «Yo'lga» va boshqalar)
2. Shubertning simfoniyalari – Simfoniya hamohanglik demakdir. Simfoniya deganda, 4 qismli murakkab cholg'u asari (Simfonik orkestr ijrosi) tushuniladi. Shubertning 9 ta simfoniyasi bo'lgan. Bittasi hozirgi davrgacha saqlanmagan (yo'qolgan).
3. Shubert operalari – opera bu ijod ma'nosini anglatadi. Shubert «Uy jangi va fitnachilar», «Egizaklar» va boshka operalar yozgan.
4. Veberning «Raqsga taklif» fortepiano uchun pyesasi mavjud.
5. Veberning pyesalari – ular beshta diniy xor asarlaridir.

Savollar.

1. F. Shubertning ijodiy yo'li (romantizm oqimi) haqida nimani bilasiz?

2. Shubertning qo'shiqchilik ijodi qo'shiqlarini nomini eslang?
3. Shubertning simfoniyalari haqida (Nechta simfoniya yozgan?)
4. Shubertning fortepiano uchun yozgan asarlari haqida nima bilasiz?
5. K.M.Veberning ijodiy yo'lini eslang?
6. Veberning opera ijodi (Sehrli mergan) operasi haqida nimani bilasiz?

Feliks Mendelson – Bartoldi ijodi

Reja:

1. F.Mendelsonning hayot yo'li.
2. F.Mendelson ijodiga xarakteristika.
3. R.Shumanning hayot yo'li.
4. R.Shuman ijodiga xarakteristika.

F.Mendelson 3 fevral 1809 yili Gamburg shahrida katta bank boshlig'i oilasida tug'ilgan. Uning bobosi taniqli ma'rifatchi faylasuf bo'lgan. O'qimishli oilada tarbiya topgan. Mendelson yoshligidan keng va izchil ma'lumot olgan. O'spirinligidanoq u fan va madaniyat arboblari (Gegel, Geyne, Veber, Paganini va boshqalar) bilan uchrashish imkoniyatiga ega bo'lgan. Mendelson shaxsining shakllanishida mashhur yozuvchi Gyotening katta hissasi bo'lgan. Mendelson otasining salonida Gyote bilan ko'p yillar davomida uchrashish natijasida mumtoz (klassik) adabiyot va musiqaga mehr uyg'otgan. U yoshligidanoq jahon xalqlari hayotiga doir ma'lumotlarga ega bo'lgan va nemis milliy san'ati madaniyatini boshqa madaniyatlar bilan taqqoslab o'rgangan. Mendelson Fransiya, Italiya, Angliya va boshqa mamlakatlarda tez-tez bo'lib, chet tillarini bilganligi sababli mustahkam aloqalar o'rnatgan. Ammo ijodiy faoliyatini o'z mamlakatidan tashqarida tasavvur ham qilmagan.

Mendelson 16 yoshda bo'lganida Parij Konservatoriyasining direktori mashhur kompozitor Kerubini undan o'ziga shogird bo'lib, shu yerda musiqa ta'limini takomillashtirishini so'raydi. Mendelson fransuz opera madaniyatining undan uzoqligi, milliy klassikadan keskin farq qilishi sababli rad javobini yo'llagan. Otasi undan qaerda qo'nim topib ishlashini so'raganda, u o'z vatani Germaniyadan boshqa joyda turmasligini aytdi.

Uning ustozlari K.Selter unga klassik san'atga muhabbat va ishonchni tarbiyalagan. Milliy xor san'ati namunalari bilan tanishtirgan. Mendelson 1829 yilda I.S.Baxning «Matfey iztiroblari» asarining ijrosini tashkil etib, o'zi dirijyorlik qildi. Shu bilan 100 yillar arxivlarda yotgan Bax asarlarini o'rganishga kirishildi. Mendelson 9 yoshida pianinochi sifatida tanildi. 10 yoshidan boshlab ijod qildi. 1825 yilda yozilgan oktet va 1826 yilda yaratilgan «Yoz oqshmidagi tush» asarlaridan boshlab uning mustaqil ijodiy yuksalishi kuzatildi. 1820-30 yillarda u o'zining eng zur badiiy yuksak asarlarini yaratdi. Bular orasida «Gebridlar» uverturalari, «Go'zal Meluzina», «So'zsiz qo'shiqlar» turkumining birinchi daftari, «Italyancha simfoniya», fortepiano va orkestr uchun birinchi konsert Gyotening «Valpurgiev oqshomi» asarlariga yozilgan musiqa asarlari alohida e'tiborga loyiqdir. Uning keyingi yetuklik davrida yozilgan asarlari yo'nalishi (stil) shaklining xoyimligi jihatidan o'spirinligida yaratgan asarlaridan keskin farq qilmaydi. Buni Mendelsonning «So'zsiz qo'shiqlari»dan ham bilsa bo'ladi. Bu nom bilan yaratilgan barcha pyesalar ijodining turli davrlariga to'g'ri kelsada, ulardagi ijodiy tamoyil va yo'nalish keskin o'zgarmagan. Mendelson 3 yil (1829-1932) davomida chet ellar (Angliya, Shotlandiya, Janubiy Germaniya, Avstriya, Italiya, Shveytsariya va Fransiya)da sayohatda bo'ldi.

U musiqa madaniyatining zamonaviy ahvolidan butunlay qanoat hosil qilmadi. Bu ahvolni rivojlangan Italiya va Fransiya davlatlari emas, balki simfoniya vatani bo'lgan o'z yurtida ham kuzatdi. Mendelson simfoniya janrining unutilib ketayotganidan juda xafa bo'lgan edi. U chet ellarda nega Motsart va Betxovenlarning bitta notasi ham ijro etilmayapti deb so'raganida – «Siz hali ham klassikani ardoqlaysizmi?» deganlar.

Yurtiga kelgach to umrining oxirigacha Mendelson musiqiy maorif ishlari bilan shug'ullanib juda ko'p publisistik asarlar va maqolalar yozadi. U Yevropada qanchalik taniqli bo'lmasin, o'z ona yurti Berlinda tuzukroq o'rin topa olmadi. U bir necha yil davomida (1833-1835) chekka shahar – Dyusseldorfda shahar musiqa hayotining rahbari lavozimida ishladi.

Mendelson mamlakatning turli shaharlarida bo'lib o'ziga kerakli asarlarini surishtirib topdi, natijada Palestrinaning xor asarlari, Lasso, Gendel, I.S.Bax, Pergolezi, Betxovenning 8-9 simfoniyalari «Egmont», «Leonora» uverturalari, Motsartning «Don Juan», «Firagoning

uylanishi» operalari, Kerubining «Suvchi» («Vodovoz») operasi va boshqa asarlar, konsert estradalari, opera teatrlari va cherkovlarda yangrab, umri o'tdi.

1835 yildan qariyb umrining oxirigacha Mendelson Leypsig shahrida yashab «Gevanxauz» nomli obro'li orkestrni boshqaradi. Ayni vaqtda turli shaharlarda gastrolga bo'lib, ijrochilik sohasida ham yuqori pog'onalarga ko'tarilgan.

Mendelsonning jamoatchilik va musiqa namoyondasi sifatida qilgan yaxshi ishlaridan biri Germaniyada birinchi bo'lib Leypsig shahrida konservatoriya ochganidir. U mamlakatda yuqori malakali ijrochilar, dirijyorlar, konsertmeysterlar va pedagoglarni tayyorlamasdan turib musiqa ravnaqini ta'minlashning imkoniyati yo'qligini bilar edi. Uning ijodida qaxramonlik va keng qamrovlilik elementlari ko'rina boshlanadi. Buni «Pavel» va asosan «Iliya» oratoriyalarida kuzatish mumkin.

Kompozitor hayotining juda jiddiy oqimlari uni tez toliqtirib qo'ydi. 1846 yildan boshlab u pedagogik va dirijyorlik faoliyatini qisman kamaytirishga majbur bo'ldi. Charchagan asablari unga orom bermasdan u 1847 yilda Leypsigda vafot etdi. U hali 39 yoshga yetmagan navqiron va kuchga to'lgan tinimsiz ijodiy shaxs edi.

Mendelson ijodiga xarakteristika.

Mendelson ijodi 1848 yil inqilobi arafasiga to'g'ri kelgan. Germaniyadagi yangi demokratik kuchlar milliy ozodlik g'oyalarini ilgari surib qoloq davlat boshqaruviga qarshi chiqadilar. Mendelson o'z asarlarida milliy ozodlik g'oyalarini aks ettirib zamonasining ilg'or kuchlariga ergashdi. Uning musiqasi Vena klassiklariga o'xshamagan kurash va g'alabaga intilgan g'oyalar bilan to'liq bo'lsada, Mendelsonni «Romantik kompozitorlar orasidagi klassik» deb ataganlar. Uning aksariyat musiqa asarlarida zamonaviy talablarga javob beradigan melodiya, tushunarli tiniq, intonasiyalar, mahalliy-maishiy kuy va qushiklarga asoslanish, raqs janri elementlarining mavjudligi, mo'tadillikka asoslangan va yaxshi sayqal topgan shakl va xususiyatlarning mavjudligi bu musiqa asarlarini klassiklar asarlariga yaqinlashtirgan.

Mendelson musiqalari jiddiyligi, xarakterining demokratikligiga qaramay, u ijodda o'zidan ilgari o'tgan buyuk vatandoshlariga ijodiy chuqurlik va kuch jihatidan tenglasha olmadi. Uning musiqasi

ko'pincha hayotning yorqin, quvnoq tomonlarini yoritishga harakat kildi. Asarlarda falsafiy psixologik chuqurlik, dramatik konfliktlilik, qaxramonlik yetishmasdi.

Uning ko'p sonli asarlari orasida «So'zsiz qo'shiqlar»i turkumi alohida o'rin tutadi. Bu asarlar fortepiano ijrosi uchun yozilgan 8 ta daftar, 48 ta pyesadan iboratdir. Gaydn simfoniya Shubert romans va qo'shiqda ustunlikka erishgan bo'lsa, Mendelson o'z davri uchun yangi hisoblangan fortepiano lirikasi borasida tengsiz bo'ldi. Mendelsonning fortepiano ijrochisi sifatidagi darajasi bu asbob uchun tengsiz lirik asarlar yaratishiga imkon berdi. Bu borada Mendelsondan ilgari Fild va Tauberg degan kompozitorlar ham ijod qilganlar. Bu kompozitorlar ijodi zamona talablarini Mendelsonga eslatib uni shu sohaga undagan bo'lsada, Mendelsonday obrazlari toza, shakli takomillashgan, ulkan ta'sir kuchiga ega bo'lgan kamer (xonaki) fortepiano asarlarini hech bir kompozitor yarata olmagan. «So'zsiz qo'shiqlar» turkumining hozirgi kunga qadar o'z badiiy estetik qimmatini saqlab (yangi yosh fortepiano ijrochilari uchun dastur amallardan biri bo'lib) kelishi fikrimizning dalilidir.

Mendelson «So'zsiz qo'shiqlar»ni yaratishda shahar xalq qo'shiq va romanslari ohangidan foydalanib, ular intonasiyasi asosida yorqin xonandalik prinsiplariga oid melodiylar yaratgan. Qo'shiqni fortepiano kuylayotgandek bo'lib, jo'r qismida ham og'ir cho'ziluvchan akkordlar emas, yarim melodik jo'rni tanlagan.

Obrazlarning yangiligi o'ziga xosligi jihatidan konsert uverturalari «So'zsiz qo'shiqlar» bilan bir qatorda turadi. Mendelson uverturalarini (ular 6ta) programmali simfonik musiqaning mustaqil janri sifatida shakllantirdi. Uverturalarning programmali xarakteri (programmali ibora – ma'lum so'zsiz cholg'u asarlarining biror – bir adabiy matnga asoslanganligi yoki shunday biror ma'nodagi sarlavhaga ishora qilishini bildiradi) ularda yangi romantik obrazlarni kiritish imkoniyatini beradi. Mendelsonning konsert uverturalarida klassik va romantik prinsiplar uyg'unlashgani sababli kompozitor-larning zamondoshlari, (xususan Shuman) qadrlanganlar.

Bu borada uning «Yoz oqshomidagi tush» asari romantik cholg'u san'atining noyob durdonasi hisoblanadi.

Mendelson Shuman va Vagnerga o'xshab opera yozishni orzu qilgan edi. U behayo va past operani (davr talabiga muvofiq) emas, balki nemis operasini yaratmoqchi edi. U syujet axtarib oxiri Geyblning

«Loreleya» matniga to'xtaldi, ammo o'lim uning orzusiga erishishga yo'l bermadi.

Operadan ilgari (1834-36) va (1846-47) yillarda «Pavel» hamda «Iliya» nomli oratoriyalarini yaratib, jiddiy vokal-dramatik musiqa yaratishga muvassar bo'lgan edi.

Robert Shuman (1810-1856)

Buyuk nemis kompozitori R.Shuman 1810 yilda Svikkau shahrida tug'ilgan. Uning otasi adabiyotchi bo'lib, kitob savdosi va nashriyot bilan shug'ullangan. U 7 yoshidan boshlab organchi I.Kunsht qo'l ostida fortepiano chalishni o'rgana boshlaydi. U 15 yoshgacha adabiyot, musiqa bilan birdek shug'ullanadi. Badihago'ylik (improvizasiya) qiladi va kichik hajmdagi musiqa asarlari yozadi. Gimnaziyani tugatgach, (1828y) Leypsig va Geydelberg universitetlarida huquqshunoslikni o'rganadi. 1829 yilda universitetni tark etib, butunlay musiqani o'rganishga o'tadi. 1830 yili Paganini ijrosini tinglab, unga havas qiladi. O'zi ham zo'r ijrochi bo'lishga intiladi. U Leypsigdagi mashhur fortepiano muallimi Frediman Vikning shogirdi bo'ladi. Keyinchalik uning qizi Klaraga uylanadi. 1831 yili Dorpdan kompozitorlik nazariyasini o'rganadi. Uning dastlabki yirik fortepiano asarlari paydo bo'la boshladi. Shu yillarda uning musiqiy tanqidchilik faoliyati ham boshlandi. F.Shopen xahida (1831y) dastlabki maqolasi ham e'lon qilindi. 1834 yilda «Yangi musiqiy gazeta»ni tashkil etib, 10 yil davomida uning bosh muharriri, ko'pgina maqolalarning muallifi bo'ldi. U o'z maqolalarida milliy musiqaning rivoji va milliy kompozitorlar ijodini keng yoritib berdi. U 1837-38 yil qishida Venaga bordi va mohir kompozitor F.Shubertning oxirgi (Do major) simfoniyasini topib nashr qildirdi. 1840 yili Ien shahridagi universitetning faxriy falsafa doktori darajasiga sazovor bo'ldi. 1843 yili Leypsig konservatoriyasida fortepiano va kompozitsiya bo'yicha professor lavozimini egallaydi. Keyinchalik umr yo'ldoshi Klara Shuman bilan birgalikda bir nechta konsert gastrollariga chiqdi. Shuman 1844 yili Drezden shahriga ko'chib borgan. Bu yerda u ijoddan tashqari xor jamoalariga rahbarlik ildi. 1850-53 yillar davomida

Dyussel'dorf shahar musiqasi direktori lavozimida ishladi. Simfonik orkestr va xor jamoalari konsertlarida dirijyorlik qildi. Shu davr uning ijodida eng sermahsul edi. 1853 yili Gollandiyaga konsert sayohati uyushtirdi va I.Brams haqida oxirgi maqolasini yozdi. Ammo yoshligidanoq asab kasalligiga chalingan Shuman 1854 yilga kelib juda qiynaldi. Shu yilning fevral oyida u o'zini Reyn daryosiga tashlaydi. Uni qutqarib olib, Endenix shahar ruhiy kasalliklar kasalxonasiga joylashtiradilar. Ikki yil davolanishlar natija bermay 26 iyul 1856 yili shu kasalxonada vafot etdi.

R.Shuman ijodi:

«Ganoveva» operasi (1852 yil) 15 ta musiqali drama va xor asarlari (jumladan, Dj.Bayronning «Manfred» asariga musiqa) «Ray va Peri» operasi, rekviem (o'lganlarni xotiralash) V.Gyotening «Faust» asaridan sahnalar, to'rtta simfoniya, beshta uvertyura, turli asboblari va kamer ijroga mo'ljallangan asarlar, fortepiano konsert va sonatalari, «Kapalaklar», «Simfonik etyudlar», «Karnaval» kabi programmali fortepiano turkumlari, o'spirinlik uchun albom, 120 ga yaqin ansambllar, 200 dan ziyod qo'shiq va romanslar ular orasida «Mirti», «Qo'shiqlar davrasi», «Ayol sevgisi va hayoti», «Shoir sevgisi», «Yosh musiqachilar uchun qoida va maslahatlar» maqolalar to'plami va boshqalar.

Shuman publisist sifatida musiqa san'ati rivoji uchun ulkan hissa qo'shdi. U tashkil etgan «Yangi musiqa gazetasi» muntazam ravishda musiqa muhokamasi borasida maqolalar bosib chiqarib, ular turli musiqiy janrlar va yo'nalishlar, yangi asarlar, o'tmish va zamonaviy kompozitor haqidagi fikrlarni yoritib borar edi. Suhbat David Byunslerlar (o'ylab chiqarilgan) kishilar nomidan olib borilar edi. Shumanning say-harakatlari bilan I.S.Bax, A.Shubert, I.Brams kabi kompozitorlarning ko'pgina asarlari keng ommaga ma'lum bo'ldi.

R.Shuman novator kompozitor. Uning ijodida yangi janr – programmali fortepiano turkumlari («Karnaval», «Kapalaklar» va x.k.) paydo bo'lib shakllandi. Shumanning «O'spirinlik uchun albom»ida yoshlarga mo'ljallangan bir qator asarlar kirgan. Ulardan «Botir chavandoz», «Quvnok dexqon», «Birinchilik yoki yo'qotish» («Pervaya utrata») va boshqalar maktab musiqa darslari dasturidan joy olgan.

Shuman asarlarida xalq musiqasi ohanglaridan keng foydalangan. Insonparvarlik, tabiat va inson go'zalligi, odamlardagi chuqur ichki kechinmalar va holatlar, insonning yuksaklikka intilishi aksar asarlariga mezon qilib olingan.

Tayanch iboralar:

1. Mendelson – Bartoldining operasi – «Kamacho to'yi». M.Servantesning «Don Kixot» asari asosida, «Loreleya» operasi tugallanmay eskizlari qolgan.
2. Mendelson – Bartoldining uvertyuralari (muqaddima yoki mustaqil shakl) «Yoz oqshomidagi tush», «Gebridlar» yoki «Fingal gori», «Go'zal meluzina» va boshqalar.
3. Mendelson – Bartoldining simfoniylari – jami 5 ta «Maqto'v qo'shig'i», «Shotlandcha», «Italyancha», «Isloxotkorona» va boshqalar.
4. Shumanning yangi musiqa gazetasi 1834 yili tashkil etilgan gazetaning 10 yil davomida bosh muharriri bo'lib, unda o'nlab yosh va olamdan o'tib ketgan kompozitorlarni yoritadi.
5. Shumanning novatorligi – u yangi musiqiy janrlar ya'ni programmali (adabiy matnga asoslangan) fortepiano asarlari turkumlari («Karnaval», «Kapalaklar» va boshkalar)ni yaratgan.
6. Shumanning publisistik asarlari – bulardan eng mashhuri «Yosh pianinochilarga maslahatlar» asaridir.

Savollar:

1. F.Mendelson qayerda va qachon dunyoga kelgan?
2. F.Mendelson qayerlarda yashagan, o'qigan va ishlagan?
3. F.Mendelson simfoniylarini eslang.
4. F.Mendelson fortepiano uchun yozgan asarlarini eslang.
5. F.Mendelson opera yozganmi? (Qachon, qayerda vafot etgan?)
6. R.Shuman qachon, qayerda tavallud topgan?
7. R.Shuman qayerda kimdan musiqa ta'limini olgan?
8. R.Shumanning fortepiano turkumlarini eslang.
9. R.Shumanning publisistik faoliyati haqida nima bilasiz?
10. R.Shuman asarlariga tavsif bering. U qachon, qayerda vafot etgan?

“XIX asr Italiya kompozitorlari Dj.Rossini, V.Bellini, G.Donisetti, N.Paganini, Dj.Verdi va boshqalar”

XIX ars Italiya musiqasining qirralari o'sha davrdagi Italiya xalqining milliy ozodlik harakatlari xususiyatlari bilan aniqlanadi. Italiyaga Ispaniya, Fransiya va Avstiriya mamlakatlarning bosqinchilik siyosati juda katta salbiy zarar yetkazib, xalq ozodlik harakatining keskin tus olishiga sabab bo'ldi. Fransuz burjua revalyutsiyasining g'oyalari Italiya xalqini bosqinchilik (Napalion) siyosatiga qarshi ko'zg'atdi. 1820-yillarda dastalbki ozodlik harakatlari 1830-1840-yillarga borib keskin tus oldi va 1848-yillarda qonli to'qnashuvlarga aylandi. Karbonariya kumiriylar harakati bostirilgan bo'lsada 1871-yilda keskin harakatlar natijasida Italiya mustaqil davlat bo'ldi. Adabiyotda Klatsitsizm cheklashlari doirasidan romantizm oqimi qutilib hayot bilan hamdard adabiy asarlar yaratildi. Musiqada bu jarayon biroz kechikib amalga oshgan bo'lasada, cholg'u musiqasi xususiyatlari genial musiqachi, (skripkachi) N.Paganini ijodiy faoliyatida inqirozga yuz tutgan “Seriya (jiddiy)” operaning yangilanishi va unda milliy ododlik g'oyalarining aks etishiga olib keldi. Bunday tubdan yangi bosqichga ko'tarilgan jiddiy opera spektakllarini Antonio Rossini va Juzeppe Verdi yaratdi.

Bu ikkala opera kompozitorlarining ijodi natijasida italiya musiqasi madaniyati jahon musiqasi, madaniyati darajasiga ko'tarildi.

Rossini Joakkino Antonio

29-fevral 1792-yilda Pezaroda tug'ilgan. 30 noyabr 1868-yilda Parij yaqinidagi Passi shahrida vafot etgan. Italiyalik kompozitor, dirijyor, pianinochi, skripkachi va violonchelchi. Uning otasi orkestr ijrochisi, onasi opera ashulachisi bo'lganligi sababli uning musiqa ta'limi yoshligidan boshlangan bo'lsada uzulishlar bilan davom etgan. O'spirin yoshida sobor xorida kuyladi. Klavesinda jo'r bo'lib yurdi. 1806-1810-yillarda Boloniya musiqa litsiyeda Violenchel sinfida o'qidi. 14 yoshida kompozitor sifatida tanila boshladi, 18 yoshida Italiyada kompozitor sifatida mashhur bo'ldi. U 1816-yili 20 kun davomida Sevilya sartaroshi operasini yozib jahonga mashhur bo'ldi. 1822-yilga qadar Italiyada keyinchalik Londonda, Venada, Parijda yashadi. Parijda Italiya operasi deb nomlangan truppani ikki yil davomida boshqardi. 1829-yilda xalq vatanparvarligi “Vilgelm Tel” operasidan keyin opera ijodiga qaytmadi. 1848-53 yillarda Italiyada yashadi. 1855-yildan keyin

butunlay Parijga ko'chib bordi. Rossini musiqasi xalqchil, milliy ozodlik ruhi bilan sug'orilgan yengil ustalik virtuoqlik talab etadigan yoqimli melodiylarga boy musiqadir. Ijodiy merosi 40 ga yaqin operalar ularda : Ipak zinapoya,(1812), "Tankred" (1813), "Sevilya sartaroshi" (1816), "Vilgelim tel" (1829) va boshqalar tantanali messalar va boshqa diniy asarlar , 2 ta simfoniya, fortepiano uchun sonatalar, turli asboblilar uchun har xil asarlar.

Bellini Vincenzo (1801- yilda tug'ilgan, Katanida, Sitsiliya. 1835-yil Parij yaqinida Pisto shaharchasida vafot etgan). Neapol konservatoriyasida ta'lim olgan Italiyalik kompozitor. Italiyaning turli shaharlarida musiqiy faoliyat ko'rsatgan. Teatrlarda har xil lavozimlarda ishlagan. 1833-yildan Parijga ko'chib keladi. Asosan opera kompozitori hisoblanadi.

Musiqalari lirik-romantik, melodiylari, samimiy va jozibali uning musiqa asarlarida Italiya xalq qo'shiqlari ruhi yorqin seziladi. Buyuk Rossini va mashhur Verdi ijodi orasida Italiya musiqa san'atida ikkita kompozitor **Vincenzo Bellini** va **Gaetano Donizetti** faoliyat ko'rsatgan bo'lsalarda ularning ijodiy yutuqlari o'zlaridan oldingi Rossini va o'zlaridan keyingi Verdi ijodiga tenglasha olmadi. Bellini asosan opera kompozitori edi. Uning asosiy operalari ("Pirat", "Chujestranka", "Zaira", "Kapuletti bilan Montekki", "Somnabula" "Norma", "Puritane" va boshqalar).Rossini asarlari ta'sirida yaratilgan bo'lib, ularda ko'proq lirik kayfiyat uyg'otuvchi musiqa materiali ishlatiladi.

Bellini "Ismena" nomli kontata, 5 ta simfoniya va goboy hamda orkestr uchun konsert, diniy asarlar uchun qo'shiqlar yozgan. Ammo u hayotdan bevaqt 34 yoshida ketishi, bu talantli kompozitorning ijodiy g'oyalarining ro'yobga chiqmay qolishiga sabab bo'ldi. **Gaetano Donizetti** taniqli kompozitor dirijyor va pedagog bo'lgan. U 1797-yil italiyaning Bergamo shahrida tug'ulgan va 1848- yil shu shaharda vafot etgan. U Boloniya shahrida S.Mayer va S.Matte kabi ustozlardan musiqa ta'limini olgan. 1834-39-yillarda Neapol konservatoriyasining deriktori va kompozitsiya bo'yicha professori lavozimlarida ishlagan. Umrinig turli davrlarida Parij va Vena shaharlarida ishladi. 1842-yilda Avstriya saroy kompozitori unvonini oldi. 1844-yildan keyin ijrochilik bilan birga kompozitorlik faoliyatini ham kasalligi sababli to'xtatdi. Donizetti asosan opera sohasida ijod qilgan. Uning ijodi juda sermahsul bo'lib, yiliga 5 tagacha opera yaratgan. Uning operalari va ulardagi asar

janrining xilma -xilligi bilan ajralib turadi. Kompozitorlik texnikasining mukammalligi spektakllar mazmunining xilma- xilligi va teatrbobligi Donisetti operalarining katta muvaffaqiyat qozonishiga sabab bo'ldi. Ammo uning ayrim asarlari haddan tashqari yengil xarakterligi, bachkanaligi, yo'nalishining aniq chegarasi bo'lmaganligi, melodrama xususiyatining ustunligi sababli tanqidchilar va keng musiqa ahlining tanqidiga duch keldi.

Donisettining ijodiy merosi: 71 ta opera "Anna Boleyn", "Luyubovniy napitok", ("Sevgi ichimligi"), "Lukretsiya Borjia", "Favaritka", "Don Pas Kuale" va boshqalar, 2 ta rekviem, messalar, 5 ta kontata, 13 ta simfoniya, kvartet va kvintetlar, xor va qo'shiqlar.

Rossini bilan Bellini barcha italiyalik san'at shinavandalarini o'zlariga jalb etgan bir vaqtda Italiyada yana bir zo'r musiqachi (skripka va gitara ijrorichisi) **Nikolo Paganini** faoliyat ko'rsata boshladi. Virtuoz ijrochi va kompozitor N.Paganini 1872-yil Genuyada tug'ilgan. 1840-yili Italiyaning Nittsa shahrida vafot etgan. D.Kosta (Genuyalik), A.Rolla, D.Girettlarning shogirdi bo'lgan. Uning o'zi esa "Men F.Paerning shogirdiman" degan. 11 yoshidan boshlab konsertlar bera boshlagan. 1827-yilgacha Italiyada yashab konsertlar berib yurdi. 1827- yili Papa XII "Oltin shior" ordeni bilan mukofotlangan. 1828-yildan boshlab uning ijrochilik obro'si oshib borib, yevropa shaharlari bo'ylab konsert gostrollariga chiqdi va tez orada dunyoga tanildi. 1833-34-yillarda Parijda yashagan. U 1831-yildan boshlab Parijga tez tez kelib turgan. Umrining oxirgi yillarini Marsel va Nittsa shaharlarida o'tkazdi. Paganini, Viotti, Vedi va boshqalar zo'r skripkachilar bilan bir qatorda turish darajasiga yetdi. Endilikda musiqa tarixida yagona zo'r skripkachi bo'lganligi tan olingan. U avvalo milliy ozodlik g'oyalarining ta'sirida vujudga kelgan romantizm oqimining zo'r ijro uslubini yaratdi. Paganini haqida juda ko'p rivoyatga o'xshagan gaplar bor.

Raqiblari uni obro'sizlantirish uchun skripkasining simlarini qirqib qo'rganlarida butun boshli bir konsertini bir simda chalib o'tkazib yanada balandroq obro'ga ega bo'lgan. Paganini asosan skripka va gitara uchun (bir qancha variatsiyalar, jumladan 5 ta konsert "Doimiy harakatlar" , "Konsert allegrosi" skripka va gitara uchun sonatalar, kvartetlar, 200 dan ziyod cholg'u pyesalar va boshqalar yozgan.

Paganini cholg'u musiqasini juda yuqori pog'onalariga ko'tardi. Uning ijrosi ta'sirida juda ko'p musiqachilarning o'ziga xos ijro

yo'nalishlari aniqlandi. Uning ijodiy faoliyati XIX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi.

Buyuk Italiya kompozitori **Juzeppa Verdi** 1813-yili shimoliy Italiyaning Parm viloyatidagi Buseto shahri yaqinida joylashgan Leronkol qishlog'ida tug'ilgan. Uni bolaligida mahalliy organchiga shogirdlikka berganlar. 15 yoshigacha cherkov organchisiga yordamchi bo'lib yurdi. Organchi ustozlari vafotidan keyin organda jo'r bo'lish vazifasi Verdiga topshirildi. U 18 yoshida Milan konservatoriyasiga o'qishga kirishga intiladi. Mahalliy Cherkov ruhoniylari pul yig'ib Verdini o'qishga yuboradilar. Ammo Verdini "qobiliyati" yetarli emas degan bahona bilan o'qishga qabul qilmaydilar. U uyga xat yuborib maslahat so'raydi. Cherkov rahbariyati unga o'sha yerda qolib konservatoriya professoridan xususiy darslar olishini tavsiya qiladi. Verdi Milanda qolib, 1831-1832-yillar davomida kompozitsiya professori V.Lavinyadan xususiy darslar oladi, so'ngra Busetoga kelib organchi, dirijyor va kompozitor sifatida faoliyat ko'rsatadi.

1838-yili Milonga ko'chib keladi va birinchi operasi "Obertoni" Laskala opera teatri sahnasiga qo'yishga muvaffaq bo'ladi. Opera juda katta muvaffaqiyat bilan o'tadi. Verdiga bo'lgan munosabatlar keskin o'zgarib unga yangi opera buyurtmasi beriladi. Ammo buyurmaga asosan yozilayotgan komediya janridagi operaning yaratilish jarayonida uning turmush o'rtog'i va bolalari birin-ketin epidemiyaga chalinib vafot etadi. Verdining bu "Mnimiya Stanislav" asari tabiiyki muvaffaqiyatsiz chiqadi. U juda kuchli ruhiy ta'sir sababli hayot qolipidan chiqadi. Uning o'rtoqlari har tomonlama Verdini qo'llab-quvvatlab hayotini boshqadan izga solishga yordam beradi. Verdi Busetto shahri yaqinidagi Santa Agatta qishlog'idan hovli sotib olib, 1849-yildan boshlab shu yerda yashay boshlaydi. Shu davrda u opera kompozitori sifatida tanilgan edi. Verdi o'z operalarida milliy ozodlik g'oyalari hamohang musiqalar ijod qilish bilan, zamonaviy inqilobiy ruhni singdiradi. Aksariyat operalaridan keyin teatr maydonida namoyishlar bo'lar edi. Verdi turli shaharlarga borib o'z operalarining qo'yilishini tashkil etar edi. 1850-yilgacha bo'lgan operalarida qahramonlik, vatanparvarlik g'oyalari ustunlik qilgan bo'lib, zamondoshlari uni Italiya inqilobi ustasi deb atagan bo'lsalar, keyingi operalarida dramatik konfliktlarga alohida e'tibor beradi. Iqtisodiy tengsizlik, xo'rlash va boshqa jaholat turlarini o'z asarlarida fosh etib ularga qarshi kurashadi. Dastlab ijodiy faoliyatida ashaddiy romantik

bo'lgan Verdi keyinchalik realizm yo'liga kirib qoladi va jahon opera dramaturgiyasining eng yuqori cho'qqisiga chiqadi. Uning musiqasi xalqchil, real, dramatik xususiyatlari yuksak, sahna qoidalariga mos boy g'oyalarni juda oddiy yo'l bilan ifodalanganligi bilan xarakterlanadi. Uning "Rigoletto", "Trovata", "Balmaskarat", "Taqdir kuchi", "Don Karlos", "Aida", "Otello" kabi operalari dunyodagi ko'pgina opera teatrlarida qo'yilmoqda. **"Rigoletto" operasi** Gyugoning "Qirol ko'ngil-xushlik qilmoqda" dramasi asosida yaratilgan. Uning librettosini F.Piave yozgan. Opera 10 - mart 1851-yil Venetsiya shahrida sahnaga qo'yildi.

Opera qatnashchilari:

1. Gertsog-Mantuy viloyati hukmdori
2. Rigoletto-saroy qiziqchisi
3. Jilda- Rigolettoning qizi
4. Sparafuchile – pul olib odam o'ldiruvchi qotil
5. Maddalena – Sparafuchilening singlisi
6. Giovanna – Jildaning enagasi
7. Graf Monteroni – saroy amaldori
8. Marullo – saroy amaldori
9. Borsa -saroy amaldori
10. Graf Cheprano va boshqalar

Asarning qisqacha mazmuni:

Gertsok saroyida ziyofat ball. Unda raqs avjiga chiqqanda gertsok, grafnya Chepranoni raqsga taklif etib asta olib chiqadi. Grafnyaning eri uni chaqirib olmoqchi bo'lsa gertsokning xizmatkorlari yo'lini to'sib ustidan kula boshlaydi. Rigoletto grafnyaning asabiylashib turgan otasi garf Cheprano ustidan kulib masxara qiladi. Shunda odamlar orasida obro'yi to'kilsada hech bir chorasini bo'lmasdan qari Cheprano Rigolettoni mening kunim sening boshingga tushsin deb qarg'aydi. Kunlarning birida gertsok ibodatxonadan kelaverib go'zal qiz Jildani ko'rib qoladi. Uni surishtirib keyinroq o'zini qashshoq talaba qilib ko'rsatib ko'nglini oladi. Qizni turadigan hovlisigacha kuzatib manzilini bilib oladi. Tezda gertsokning xizmatkorlari Jildani o'g'irlab keladilar. Rigoletto ham Graf Chepranoga o'xshab chorasiz qoladi. Gertsok qizning nomusiga tekkani uchun o'ch olmoqchi bo'ladi. Sparafuchilega pul berib, gertsokni o'ldirmoqchi bo'ladi. Ammo qizi Jilda otasining bu ishidan xabar topib otasiga bildirmasdan erkakcha kiyim kiyib gertsokning o'rniga o'zi qotilning darvozasini taqillatadi.

Sparafuchile erkaklar kiyimidagi Jildani gertsokning o'rniga o'ldirib, xaltaga solib Rigolettoga beradi. Rigoletto quvonib xaltani daryo tomon olib boradi. Ammo gertsokning qo'shiq aytib kelayotganini eshitib xaltani ochib ko'radi. Afsuski xaltada gertsok emas Jildaning jasad bo'ladi. Jilda oxirgi kuchini sarflab otasidan uzur so'raydi va gertsokni sevishi va uni o'limdan saqlash uchun shunday qilganini aytadi. Rigoletto qari graf Chepranoning qarg'ishini eslab, "Attang qaytar dunyo ekan deydi".

Operaning librettosi bir muncha o'zgarishlar bilan yaratilgan bo'lib, ayniqsa Rigoletto obrazi juda yorqin berilgan. Rigoletto ko'rimsiz bukri, u o'z vazifasi qiziqishi uchun ko'pgina saroy ahlini ustidan kulib, ularni kulgu manbayiga aylantirib turadi. Ammo yagona farzandi Jildani avaylab saqlar edi. Ammo odamlar ustidan kulgani uchun xudo uni jazoladi.

Verdi bilan bir davrda Maskani, Levonkovallo, D.Puchchini va boshqa kompozitorlar ijod qilgan.

Tayanch iboralar:

1. **Rossini** operalari- u asosan opera kompozitoridir "Tankred", "Ipak zinapoya(narvon)", "Zolushka", "Vilgelem Tell" operalari orasida "Sevilya sartaroshi"(1816-yil 20 kun davomida yozilgan) operasi uni jahonda mashhur qilgan.
2. **Bellini** ijodining asosiy yo'nalishi opera - "Bianka bilan Fernando", "Qaroqchi", "Kopuletti bilan Montekki", "Somnabula", "Norma" uning operalaridir.
3. **Donisetti** ijodi "Anna boley", "Sevgi ichimligi", "Polk qizi", "Favoritka" operalar, rekviem xotirlash, motam musiqalari, kontata va messa- diniy xarakterdagi asarlar, simfoniya jami 13 ta
4. **Paganini** ijrochiligi- u asosan ijrochi va kompozitor, skripka va gitarada uning davrida unga yetari bo'lmagan.
5. **Verdi** ijodining asosiy yo'nalishi asosan opera bo'lgan. "Oberto", "Aida", "Rigoletto", "Traviata", "Trubadur" operalari shular jumlasidandir.

Savollar:

1. Italiya musiqa madaniyati xususiyatini ayting?
2. Rossini asarlarini eslang
3. Sevilya sartaroshi haqida gapiring
4. Bellini asarlarini eslang

5. Doniseti asarlarini eslang
6. Paganini ijrochiligi va kompozitorlik faoliyati haqida gapiring
7. Verdi hayoti haqida nima bilasiz
8. Verdi ijodiga tavsif bering
9. Verding "Rigoletto" operasi haqida nima bilasiz
10. XIX asr Italiya kompozitorlari asarlaridan maktab musiqa amaliyoti (darslari) dasturida nimalar tavsifiy etilgan.

"XIX asr Fransiya musiqa madaniyati"

Reja:

1. G.Berlioz ijodi.
2. Sh.Guno ijodi.
3. J.Bize ijodi.
4. K.Sen-Sans va boshqalar ijodi.

Fransiya musiqa madaniyati boshqa Yevropa mamlakatlari qatorida bir necha asr davomida rivojlanib keldi. Jan Battist Lyulli fransuz milliy operasiga asos soldi. Uning "Armida", "Roland", "Bellerofon", "Gezey", "Izida" va boshqa operalari milliy musiqaning oltin fondiga kirdi. Lyullidan keyin Fransiya musiqa madaniyatida Jan Filipp Ramo yetakchi kompozitor sifatida katta xizmat qildi. Uning "Ippalit", "Mussafo Indiya", "Kastor bilan Polluks", "Dardanus" kabi asarlari Lyulli an'alarining davomi bo'ldi. XVIII asrning o'rtalarida Italiyalik kompozitor Dj.B.Pergolezining "Cho'ri-Beka" operasi ta'siri ostida Jan Jak Russoning "Qishloq jodugari" operasi yaratildi. Russo garchi kompozitor bo'lmasada, musiqa san'atini yaxshi tushungan olim edi. Keyinchalik E.R.Duni, P.A.Monsini, F.A.D.Filidor, A.E.M.Gretri va boshqa professional kompozitorlar hajviy operalar yaratdilar.

1789-yil qo'zg'olonlari (Bastiliyaning ishg'ol etilishi) Fransiya inqilobiy to'ntarishning boshlanishi edi. Napoleon Bonapartning boshqaruvi (1799-1814) yillari san'atning rivojiga ham ma'lum salbiy ta'sir ko'rsatdi.

XIX asr Fransuz komediya operasining yutuqlari Bualye nomi bilan bog'liq. Uning eng yorqin operalaridan biri "Oq xonim" Valter Skot asariga asoslangan bo'lib, bu janrning keyingi rivojida ulkan rol o'ynaydi. Ammo hajviy opera janrida eng yuqori cho'qqini egallash Doniel Fransua Espri Oberga nasib etdi. Uning "Fra-Dyavolo", "Nemaya iz Portichi", "Bronzadan yasalgan ot", "Qora domino"

operalari katta muvaffakiyat bilan sahnaga qo'yilgan. U balet va cholg'u musiqasi sohasida ham ulkan xizmat qilgan. XIX asrning birinchi yarmida Djakomo Meyerber ijodi ham aloxida e'tiborga sazovordir. Uning "Gugenotlar", "Avliyo" operalari opera janrining yangi qirralarini ochdi.

Fransiya musiqa madaniyatining eng zo'r yorqin sahifalaridan biri lirik opera davriga to'g'ri keladi. Bu janrdagi birinchi opera Sharl Gunoning "Faust" asaridir. XIX asrning ikkinchi yarmida Gunoning "Romeo va Juletta", J.Bizening "Marvarid qidiruvchilar", "Djamile", "Karmen" operalari, G.Berliozning "Beatriche va Benedikt", Kamil Sen-Sansning "Samson va Dalila", I.Ofenbaxning "Gofmanning ertaklari", Leo Delibning "Lakme", J.Massnening "Manon", "Verter" operalari Fransuz lirik opera janrining eng yuksak namunalaridir.

Gektor Berlioz

Buyuk fransuz kompozitori G.Berlioz 1803 yili Grenobl yaqinidagi Kot-Sent-Andre shahrida tug'ilgan. Uning otasi hakim bo'lgan. U yoshligidan har tomonlama ma'lumot olgan. Dastlab fleyta va gitarada chalishni, keyinroq musiqa asarlari va she'rlar yozishni mashq qilgan. 1821 yili Parijga kelib, Otasining xohishiga ko'ra tibbiyotni o'rganadi. Ammo tez orada o'zi sevmagan kasbni va shuning bilan birga oilani ham tark etadi. 1826 - yildan boshlab Parij konservatoriyasida o'qiydi. U.J.F.Lesyuerdan kompozitsiya, A.Reyxdan kontrapunkt darslarini olgan. 1830 - yili u kompozitor sifatida o'z asarlaridan konsertlar beradi. Berlioz ayni vaqtda musiqa tanqidchiligi bilan ham shug'ullanadi. Shu davrda uning fantastik simfoniyasi yaratildi. Musiqadagi romantizm oqimiga xos bu simfoniya Garbiy Yevropa musiqasidagi mutlaqo yangi programmali simfonik yo'nalish bo'ldi. Yosh Berlioz iyul inqilobini birinchi saflarida bo'lib, inqilobiy qo'shiqlar o'rgatadi, Marselezani qayta ishlaydi. U "Sardanapalning oxirgi oqshomi" kantatasi uchun Rim mukofotiga sazovor bo'lib, ikki yil davomida o'z mahoratini oshirib kelishga vakolat oladi. 1831-32 yillar Italiyada bo'lib qaytgach, uning muvaffaqiyatli ijodiy davri boshlanadi. Bu davr 1840 - yilgacha davom etadi. Shu davr ichida uning eng yuksak asarlari yaratilgan. Bulardan "Garold Italiyada" programmali simfoniyasi uning ikki yillik Italiyada yashab olgan taassurotlarini musiqiy umumlashmasi bo'ldi. "Romeo va Juletta" simfoniyasi Shekspirning shu nom bilan ataluvchi o'lmas

asarlari asosida yozilgan bulib, uning musiqa jo'rligida sahna harakatlari ham ssenariyda aks ettirilgan. Ammo Berliozning o'zi bu simfoniyaning sahna harakatlarisiz sof cholg'u musiqa sifatida tinglashning o'zi ham kifoya degan fikrda edi. "Ulug'vor motam" simfoniyasi va rekvem asarlari iyun inqilobi shahidlari (qurbonlari)ga bag'ishlangan. O'sha yillarda yaratilgan "Faustning jazolanishi" dramatik afsonasi yakkaxonlar, xor va orkestr uchun mo'ljallangan g'oyat badiiy yuksak asardir.

Berlioz publisist sifatida ham bir qancha tanqidiy feleton, maqolalar, memuar, shuningdek orkestrlashtirish va musiqiy asbobshunoslikdan darsliklar yozgan. Berlioz o'z vatanidan tashqarida juda katta shuhrat qozongan. Ammo uning bu mashhurligi uni moddiy qiyinchiliklardan qutkara olmagan.

Parijdagi musiqiy doiralar (teatr) konservatoriya va boshqalar, uning novatorligini yoqtirmagan. Buning sababi avvalo uning yangi romantik g'oyalarini

asosiy musiqiy doiralarda tushunmaslik edi. U 1839-yili Parij konservatoriyasi kutubxonasining xodimi, 1852-yilda kutubxonachi lavozimini egallagan.

1856-yili Fransiya instituti a'zoliciga saylangan. Moddiy qiynalishi sababli maqolalar yozishga, turli shaharlarga dirijyor sifatida gastrollarga chiqib turishga majbur bo'lgan. U rus kompozitorlari M.Glinka, Bortnyanskiy va "Qudratli to'da" kompozitorlari bilan yaqin ijodiy aloqada bo'lgan.

Ijodiy merosi: 5 ta opera ulardan "Benvenuto Challini", "Troyansi", "Biatrichi va Benedikt" yoki "Hech narsadan ko'p shovqin", 6 ta uvertyura, ulardan "Qiroli Lir", "Rim karnavali", "Korsar" va boshqalar. 31 romans va qo'shiqlar xor asarlari va x.k. u musiqa tarixiga talantli kompozitor, dirijyor, musiqiy tanqidchi sifatida kirgan. Berlioz 1869 - yili Parijda vafot etgan.

Djakomo Meyerber (haqiqiy ismi sharifi Ber Yakov) kelib chikishi Germaniyalik ammo o'zi Fransuz kompozitori. 1791 - yili Berlinda tug'ilib, 1864 - yilda Parijda dunyodan o'tgan. Pianonichi, dirijyor Meyerber K.Selter, A.Veber va G.Foglerdan ta'lim olgan. 10 yoshida virtuoz (mohir) pianist bo'lib, 12 yoshida fortepiano uchun sonata (yirik asar) yozdi. 1814-15 - yillarda Parij va Londonga, 1816 - yili A.Salyerining maslahati bilan Italiyaga borgan. Italiyada 8 yil yashab 6 ta italyan opera larning muallifi sifatida 1824 yilda Berlinga keladi.

1831 - yili Parijga ko'chib boradi va tez vaqt ichida dunyoga taniladi. Meyerber asosan opera janrida ijod qilgan. 1842 - yili Berlindagi General-muzik-direktor lavozimini egallaydi. U dramaturg E.Skrabe bilan birgalikda katta hajm (masshtab)dagi tarixiy romantik operani (grant opera) yaratuvchisi hisoblanadi.

Uning ijodiy merosi: 16 ta opera, ulardan "Krestonosets v Yegipte", "Robert-Iblis", "Gugenotlar", "Payg'ambar", "Shimoliy yulduz" va boshqalar; 1 ta balet, musiqiy dramatik sahna asarlari, oratoriya, kantatalar, raqslar, fortepiano uchun asarlar, qo'shiq va xorlar.

Sharl Fransua Guno. Mashhur Fransuz kompozitori, organchi va musiqa tanqidchisi Guno 1818 - yili Parijda tavallud topdi. 1893 - yilda Parij yaqinidagi Sen-Klu degan joyda vafot etgan. Parij konservatoriyasida J.F.Lesyuer, F.Galevi, F.Paer va A.Reyxdek ustozlardan musiqiy ta'lim olgan. "Ferdenand" kantatasi uchun Rim mukofotini olib, bir necha yil Italiyada yashadi. Parijga kelgach, cherkov organchisi va kapelmeyster bo'lib ishladi. 1850-60 - yillarda "Orfeon" deb nom olgan xor jamoalari birlashmasiga rahbarlik qiladi.

Guno ijodining asosiy qismini opera tashkil etadi. Birinchi operasi "Safu" 1851- yilda sahnalashtirilgan. Undan so'ng "Qonxo'r monaxinya", "Zo'raki tabib", "Faust" operalarini yozgan.

"Faust" katta muvaffaqiyat qozondi. Undan keyingi bir nechta opera va boshqa sahna asarlari uncha sezilarli iz qoldirgan emas. Gunonig oxirgi yutug'i uning "Romeo va Juletta" operasi bo'ldi. U 14 ta operadan tashqari 3 ta simfoniya, kantatalar, cholg'u ansamblari, romans va qo'shiqlar yozgan. Gunoning "Faust" operasi V.Gyote asari asosida yaratilgan. Uning qatnashchilari: Faust, Margarita, Mefistofel, Valentin (Margaritaning akasi), Vagner, Zibel (Valentinning do'stlari), Marta – Margaritaning qo'shnisi. Asarda qari doktor (Mashhur olim) Faust umr bo'yi ilmiy izlanishda bo'lib, hayotning haqiqatini topa olmaganidan xafa bo'lib, zahar ichib o'zini o'ldirmoqchi bo'ladi. Ammo shu zahoti Mefistofel (shayton) kelib Faustni yo'ldan uradi. U bilan shartnoma tuzib, unga molu - dunyo bermoqchi bo'ladi. Faust men qariyaga mol-dunyo nima kerak deganida, agar imkonini topsa, yoshlikni qaytarishni va'da qiladi. Faustni sexhlab ko'ndiradi va yoshartiradi. Faust navqiron yigit bo'lib, Margaritani sevadi. Uni sevgilisi Zibeldan judo qilib, urushdan g'alaba bilan kelgan akasi Valentinni Mefistofel yordamida o'ldirib, axloqiy nopok ishlar qiladi. Margaritani baxtsiz qilgani uchun

pushaymon bo'ladi. Har kim umrini yashab o'tgani ma'qul degan g'oya ilgari suriladi.

Jorj Bize (1838-1875).

(Haqiqiy ismi Aleksandr Sezar Leopold) Jorj Bize uning oilaviy taxallusidir. U buyuk fransuz kompozitori va pianino ijrochisi edi. Bize 25 - oktyabr 1838 - yili Parijda musiqachilar oilasida tug'iladi. U 9 yoshga to'lganida Parij konservatoriyasi o'qituvchilari Marmontel fortepiano Benua (organ), Simmerman (Garmoniya), Galevi kompozitorlik nazariyasiga shogird bo'lib, konservatoriyada o'qigan paytida S-Dur simfoniyasi va "Doktor Mirakl" nomli musiqali komediya yozadi. Konservatoriya talabalari orasida tashkil etilgan tanlovda g'olib chiqqani uchun birinchi katta Rim mukofotini olgan. Bu mukofot Bizega 4 yil davomida pulsiz Rimda tahsil olishga vakolat bergan. U Rimda o'z musiqiy dunyoqarashini kengaytirish, kompozitorlik texnikasini takomillashtirish bilan birga "Don Prokopio", "Go'zal Emira" operalari, bir nechta simfonik pyesalar, "Vasko da Gama" kantatasini ham yaratdi.

Uning Parijga qaytib kelishi bilan muvaffaqiyatsizliklari va tushkunliklari boshlanadi. 1863 - yili Parijda Bizening "Marvarid qidiruvchilar" operasi qo'yiladi. 18 marta sahnada qo'yilganidan so'ng teatr repertuaridan chiqarib tashlanadi. Buning sababi musiqa tanqidchilarining Bize asarini to'g'ri baholay olmaganligi va yengil-yelpi asarlarga o'rgangan Parij tomoshabinlarining injiqliklari edi. Ammo Gektor Berliozning bu asar hakida aytgan ilik so'zlari ko'pchilik tanqidchilar orasida yakkalanib qoldi.

Bizening navbatdagi yangi asari va shuning bilan birga yangi tashvishlari Valter Skott asari asosida yaratilgan "Fors go'zali" operasi bo'ldi. Bu asarni ham tanqid ostiga oldilar. Ayniqsa opera librettosining sustligi sezildi. Bu asar ham 2 marta sahnaga qo'yilganidan keyin teatr repertuaridan chiqarildi. 1871 - yili Bize bir sahnali "Djamile" operasini yozdi. Bu asarga ham tanqidchilar xayrixohlik bildirmadilar. Ammo bu opera hozirgi davrda fransuz musiqa madaniyatining yorqin sahifalaridan biri hisoblanadi.

Bizening cholg'u musiqasi janrlarida yaratgan asarlari katta muvaffakiyat qozongan. "Rim" nomli programmali simfoniya, "Orkestr uchun kichik syuita", "Vatan" nomli dramatik uvertyura, fortepiano uchun yozilgan "Fantastik ov", "Xromatik variatsiyalar", "Pianist ashulachi", pyesalari, "Albomdan varaqlar" (6 ta qo'shiqdan

iborat turkum), 20 ta qo'shiqdan tashkil topgan to'plam, "Arlizianka" dramasi musiqalari asosida tuzilgan ikkita syuita hozir ham konsert estradalaridan tushgan emas.

1873 - yilda Bize o'zining markaziy asari "Karmen" operasi ustida ish boshlaydi. 2 yildan keyin (1875) asar sahnaga qo'yiladi. Bu operada Bizening oldingi yillar ijodiy izlanishlari va butun talanti singgan edi. Ammo bu galgi tanqid oldingilaridan ham yuz chandon ziyodroq bo'ldi. Fransuz teatri musiqasida butun bir tarixiy davrni tashkil etgan noyob musiqa asari "bema'ni" lo'li qiz bilan bir kontrabandistning sevgisi "axloqsizlik" go'zal musiqiy nomerlar "xunuk" deb e'lon qilindi.

Bunday nohaqlikka chiday olmagan Bize 3 oydan keyin 3 iyun 1875 - yili olamdan o'tdi. Vaqt o'tishi bilan Chaykovskiyning "Karmen" operasi haqida bashorati "O'n yildan keyin "Karmen" operasi eng mashhur sahna asari bo'lishiga hech shubham yo'q" haqiqatga aylandi. Hozirgi kunda "Karmen" barcha jahon teatrlarida qo'yilmoqda. Ayrim kompozitorlar bu opera musiqalari mavzusida yangi asarlar ham yaratganlar. Masalan, Rus kompozitori Rodion Shedrin turmush o'rtog'i - mashhur balerina (balet raqqosasi) Maya Plisetskaya uchun "Karmen" operasi musiqalari asosida "Karmen" raqs syuitasi yozgan.

"Karmen" operasida lo'li qiz Karmenning serjant Don Xozeni bitta qizil lola bilan sehrlaganday o'ziga maftun qilgani, Xozening qaylig'i Mikaeladan va xizmatdan qochib Karmen tufayli gunohkorga aylangani, taqiqlagan mollar bilan savdo qiluvchi Dankayro, Remendadolarga qo'shilib, yashirinib yurganligi, nihoyat barcha noxushliklarga chidab kelgan Xoze endi sevgilisi Karmenga erishmoqchi bo'lganida, Karmen men lo'li qizman, men erkin yashashni yaxshi ko'raman, men seni ortiq sevmayman, men toreador ("Buqa bilan jang qiluvchi epchil yigit")ni sevaman" degani, rashk bilan g'azabga to'lgan Xoze oxirgi marta iltijo qilib bu fikrdan qaytishini so'ragan, Karmen o'z niyatidan qaytmagach, Xoze uni ho'kiz jangi bo'ladigan o'yingoh darvozasi oldida yuragiga tig' urib o'ldirgani haqida hikoya qilinadi, operaning muqaddima (uvertyura)si juda quvnoq va jozibali ohanglar bilan boshlanadi, lekin oxiri juda g'amgin akkordlar bilan tugaydi. Bu operaning uvertyurasi, "Xabanera" Karmen ariyasi, "Antrakt", "Toreador ariyasi" bolalar xori va boshqa bir qancha nomerlari juda yuksak badiiy qimmatga ega. Maktab dasturlari va musiqa darsliklarida yuqorida qayd etib o'tilgan parchalar tinglash uchun tavsiya etilgan. Karmenning tamaki fabrikasida ishlayotgan

dugonalari bilan birga janjal chiqarib bironi yarador qilgani, ermak uchun dugonalari Fraskita va Mercedes bilan baxslashib Don Xozega gul bergani, Xozening qaylig'idan ham, harbiy xizmatidan gam mosuvo qilib, uni jinoyatchiga aylantirgani odob va axloq doirasiga sig'maydi deb qoralaganligiga qaramay, bu sahnalardagi musiqalar g'oyat go'zal va maftunkordir.

Musiq a darslarida Karmen operasidan parchalar tinglashda asar muallifi va u yashagan tuzum haqida, asarning hozirgi mavqeyi haqida hikoya qilinishi tavsiya etilgan. Bunday hikoya musiqa asarlarini idrok etishga yordam beradi.

Bizening zamondoshlaridan biri **Leo Delib** 1836 - yili Parij yakini dagi Sen-Jermen-dyu-val degan joyda tug'ilgan. U mashxur kompozitor, pioninochi, organchi va musiqa (kompozitsiya) muallimi bo'lgan. Parij konservatoriyasida kompozitsiya buyicha F.Bazena va organ buyicha F.Benua qo'l ostida tahsil olgan. 1857 - yilda lirik teatrd a jo'rnavoz (konsertmeyster), 1865-1872 - yillarda xormeyster, ayni vaqtda cherkovda organchi, 1881 - yildan Parij konservatoriyasining kompozitsiya bo'yicha professori lavozimlarida ishlagan. 1884 - yilda uni Fransiya instituti a'zoli giga kabul qiladilar. **Delib** 1901 - yili Parijda vafot etgan. Uning ijodiy merosi: 30 dan ziyod opera va operettalar ("Qirol shunday degan") "Jan de Nivel", "Lakme", bir nechta balet ("Ruchey", "Silviya" va boshqalar), 20 ta romans, turli tarkibdagi xorlar uchun asarlar va x.k.

XIX asrning 2-yarmida ijod qilgan taniqli fransuz kompozitorlaridan yana biri **Sharl-Kamil Sen-Sans** 1835 - yili Parijda tugilgan. 5 yoshidan boshlab musiqa asarlari ijod kilgan. 10 yoshida taniqli pianino ijrochisi bo'lgan. Parij konservatoriyasida Reber va F.Galovidan kompozitsiya darslarini olgan. Keyinchalik Sh.Guno unga ustozlik qilgan. 1853-1857- yillarda Sen-Merri Cherkovi organchisi, 1858-1877 - yillarda Madlen Cherkovi organchisi va diniy musiqa maktabi fortepiano o'qituvchisi bo'lib ishlagan. 1871-yilda tuzilgan "Milliy musiqa jamoasi"ning faol ishtirokchisi va asosiy tashabbuskori edi. 1877 - yildan boshlab faqat ijod hamda konsert faoliyati bilan shug'ullandi. Pianino, organ ijrochisi va o'z asarlaridan tashkil etilgan konsertlarning dirijyori sifatida turli mamlakatlarda konsert gastrollarida bo'ldi. 1881 - yildan Fransiya instituti a'zosi bo'ldi. Ijodi 12 ta opera, ulardan "Samson va Dalila", "Etyen Marsel", "Genrix VIII", "Askanio" va boshkalar, "Javotta" baleti, 3 ta oratoriyalar, 4 ta

kantata, "Tantanali messa", Rekviem, 3 ta simfoniya (organ jo'rligida), "Hayvonlar karnavali" (2 ta fortepiano va orkestr uchun), turli asboblardan uchun har xil asarlar, 100 dan ziyod qo'shiqlar, kitoblar va maqolalar.

Sh.K.Sen-Sansning "Hayvonlar karnavali" asari 4-sinfda tinglash uchun tavsiya etilgan. Bu asarda har xil hayvonlar (sherlar, kenguru, tovuq va xo'rozlar, qushlar, akvariumdagi baliqchalar, eshshaklar, oq qush va boshqalar), qushlarning hayot tarzi, tovushi, yurishi, sakrash, uchishlariga xos musiqiy tavsif (obraz) berilgan.

Asarning oxirgi musiqasi oq qush deb nomlangan. Bu asar asosiy ohangini violenchelda ijro etadilar. Mashhur rus raqqosasi Maya Plisetskaya bu musiqa jo'rligida oq qushning o'limi raqsini zo'r mahorat bilan ijro etgan.

Oq qush o'limini sezgach, oxirgi marta juda baland uchib, hayot bilan vidolashib, so'ngra o'zini baland qoya toshga bor kuchi bilan kelib urar va oson o'lar ekan. Musiqada oq qushning parvozi fortepianoda chap qo'l bilan qanot qoqishni eslatuvchi to'liqlik, bir xil tovushlar bilan ifoda etilgan. Fransiya jahon kompozitorlari safiga bir qancha talantli, zo'r kompozitorlarni qo'shgan. Ularning o'lmas asarlari insoniyat ma'naviy hayotida muhim rol o'ynaydi.

Tayanch iboralar:

1. Gektor Berlioz ijodida yangi uslub-programmali (adabiy matnga asoslangan) simfoniya. "Romeo va Juletta", "Fantastik", ("Bir aktyor hayotidan") simfoniyalari.
2. Guno operasi drammatizmi- "Faust" operasida qari doktor. Obro'li olimning shayton vasvasasiga berilgani oqibati musiqiy dramatik obrazlarning markazi.
3. J.Bize ijodining qirralari-asosan opera. Birin-ketin "Karmen", "Marvarid qidiruvchilar", "Jamilal" operalarini yaratib, birortasini ham yengil tabiat tanqidchilar qabul qilmaganligi unga og'ir iztirob beradi. U cholg'u asboblari orqali obro' topadi.
4. K.Sen-Sans —u "Hayvonlar karnavali" asari (sherlar, begemotlar, kenguru, qushlar, akvarium, xo'roz va tovuqlar oq qush)da musiqa orqali hayvonlarga xos xususiyatlar va xarakterlarni aks ettiradi.

Savollar:

1. XIX asr Fransiya musiqa madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini ayting.
2. G.Berlioz ijodi haqida nimalarni bilasiz?
3. D.Meyerber asarlarini eslang.

- 4.Sh.Guno ijodi haqida nimalarni bilasiz?
- 5."Faust" operasi haqida gapiring.
- 6.J.Bize ijodi haqida nimalarni bilasiz?
- 7."Karmen" operasi haqida gapiring.
- 8.L.Delib ijodi haqida gapiring.
- 9.Sh.K.Sen-Sans ijodi haqida gapiring.

XIX-XX asrlarda Yevropa musiqa madaniyati. Shopen Frederik (1810-1849)

Buyuk polyak kompozitori va pianinotchisi Shopen 1810 - yilda Polshaning Jelyazovo-Vole shaharchasida tug'ilgan. U 17 yoshidan boshlab fortepianodan darslar oladi. 1816-24 yillarda Voysex Jivniy degan organchidan darslar olgan, keyin (1826-29) yillarda Varshavada oliy musiqa maktabini tamomlaydi. 7 yoshida musiqa yaratgan, 8 yoshidan konsertlarda pianino chalgan. 1829 - yilda Venaga Konsert gastroliga boradi. 1830 - yili Parijga mahoratini takomillashtirish uchun boradi. Shu orada Polsha xalq ozodlik kuchlari ruslarga qarshi qo'zg'alon ko'taradi. Shopenning otasi va akalari shu saflarda bo'lganliklari sababli surgun qilinadilar. Shopenga esa parpijga (ya'ni, otasining vataniga) borishni maslahat beradilar. U Parijda yashab ijod qiladi. Bu yerda Adam Mitskevich, Genrix Geyne, Jorj Sand, E.Delakrua, Vinchenso Bellini, Gektor Berlioz, Ferens List, Feliks Mendelson kabi taniqli yozuvchi, shoir va kompozitorlar bilan tanishib, ular bilan yaqin do'st bo'ladi. Shoir Jorj Sand (asli nomi Avrora Dyudevan) bilan tanishib, unga uylanadi. Shopen yakka ijrochi sifatida ko'pgina shaharlarda pianinoda chalib konsertlar beradi.

Ammo Angliyaga sayohatlari muvaffaqiyatli bo'lsada, uning sog'ligiga salbiy ta'sir qildi. (Angliyaning namlik havosi uni o'pka kasalligiga olib keldi) 1849 - yilning kuzida u Parijda vafot etgan. O'zining vasiyatiga ko'ra tanasi Parijda dafn etilib, yuragi maxsus idishda Varshavaga olib kelinib, hozirgacha Muqaddas Kresta soborida saqlanmoqda.

Shopenning ijodi asosan pianino asbobi bilan bog'liq. Unda yorqin romantizm oqimi nishonalari bor. Shopen xalq musiqasini yaxshi bilgan va o'z ijodida xalq musiqasiga tayangan.

Ijodiy merosi: 200 dan ziyodroq asarlar. Forteplano uchun 2 ta konsert, 4 ta pyesa, orkestr jo'rligi bilan violenchel va fortepinao uchun

asarlar, 3 ta fortepiano sonatasi, 4 ta eksprompt, 16 ta mazurka, 17 ta vals, 21 ta noktyurn, 27 ta etyud, 26 ta prelyudiya, bolero, Barkarola, Alla, rondo, variatsiyalar, 17 ta qo'shiq.

Monyushko Stanislav (1819-1872).

Buyuk polyak kompozitori Monyushko 1819 - yili Minsk yaqinidagi Ubel qishlog'ida tug'ilgan. 1872 - yili Varshavada vafot etdi. Polshalik musiqachi Freyerning shogirdi. U Vilnyus shahrida yashagan. 1858 - yili Varshavaga ko'chib boradi. Opera teatri dirijyori va Oliy musiqa maktabi (konservatoriya) professori lavozimlarida ishlaydi. Ijodiy merosi: 25 ta sahna asari, ulardan 7 ta opera. Jumladan, "Galka", "Grafinya", "Qo'rqinchli saroy", baletlar, turli asbob uchun har xil asarlar, 400 dan ziyod romans va qo'shiqlar.

Ferens List.

Vengriyalik Buyuk kompozitor va mashhur Virtuoz fortepiano ijrochisi List 1811 - yili Shopron shahri yaqinidagi Doboryan qishlog'ida tug'ilgan. 1886 - yili Germaniyaning Bayreyt shahrida o'lgan. Dirijyor, pedagog va tanqidchilik faoliyati bilan ham shug'ullangan. 6 yoshida musiqani o'rgangan (dastlab otasidan, keyinchalik K.Chernidan fortepiano bo'yicha, A.Salyeridan musiqa nazariyasi) ni o'rgangan. 9 yoshidan konsertlar bergan. 1823 - yildan Parijda o'z bilimini takomillashtirgan. "Don-Sancho" yagona operasini yozgan. U Evropaning turli shaharlarida qayta-qayta konsertlar berib turgan. Bir qancha konservatoriyalar faxriy professori bo'lgan. Musiqiy merosi: "Don Sancho" yoki "Sevgi qasri" operasi, "Muqaddas Yelizaveta haqida afsona" oratoriyasi, messalar, Rekviem, "Simfonik Faust", 13 ta simfonik poemalar, 19 vengar rapsodiyalari va bir qancha transkripsiyalar. Jami 1200 dan ortiq asarlar.

Rixard Vagner

Buyuk nemis kompozitori, dirijyor, dramaturg va publitsist, musiqa tanqidchisi va jamoa arbobi Vagner 1813 - yili Leypsig shahrida tug'ilgan. 1883 - yili Italiyaning Venetsiya shahrida vafot etgan. 15 yoshidan musiqa bilan shug'ullangan. 1834-39 - yillarda Magdeburg, Kenigsberg, Riga shaharlarida kompozitor va dirijyor bo'lib ishlagan. 3 yil davomida Parijda juda moddiy qashshoq holda yashadi. Keyinchalik qo'zg'olonda ishtirok etgani uchun vatanidan 10 yilga badarg'a qilindi. Bayreyt (Bavariya)da uning operalarini qo'yish uchun maxsus opera teatri qurilgan. Asarlari: 13 ta opera, ulardan "Letuchiy Gollandets" yoki "Daydi-dengizchi", "Tangeyzer", "Loengrin",

“Tristan va Izolda”, “Nibelung uzugi” (4 ta musiqiy dramadan iborat. 1-Reyn oltini, 2-Valkiriya, 3-Zigfrid va 4-Xudolar o‘limi va boshqalar) orkestr va turli asboblardan uchun asarlar – Faust uvertiura, fortepiano uchun pyesalar, romans va xorlar, bir nechta musiqa haqidagi kitoblar.

Loengrin operasini R.Vagner 1850 - yilda yozgan. Librettosini R.Vagnerning o‘zi yozgan. Qatnashuvchi qaxramonlar:

1. Genrix – Germaniya qiroli;
2. Loengrin; 3. Eza; 4. Gotfrid;
5. Fridrix Fon Telramund Graf; 6. Ortruda va boshqalar.

Qisqa mazmuni: Brabant viloyati Graf Fridrix Fon Telramund boshqaruvida edi. Germaniya qiroli tashrif buyuradi. Telramund uni daryo yoqasidagi katta “Haqiqat” daraxti tagida xalq bilan birga kutib oladi. Qirol viloyatdagi norozilik va janjallar sababini so‘raydi. Telramund unga viloyat boshlig‘i Gertsog o‘limi oldidan Elza qizi va Gotfrid degan o‘g‘lini va viloyat rahbarligini bolalari voyaga yetganicha unga topshirganini, lekin Elza (Malika) katta bo‘lganidan keyin hokimlikni o‘zi olish uchun ukasini yo‘qotganini aytadi. Elza ukasi yo‘qolib qolgani, lekin bu ishni u qilmaganini aytadi. Qirol Genrix e‘lon qildiradi: Agar kim Elzaning haqligiga ishonsa uni yonini olib, Telramund bilan duel (jang)ga chiqsin deydi. Shunda daryodan bir oq qush kemachani tortib keladi. Unda bir ritsar bor edi. Ritsar kemachadan tushib Telramund bilan olishadi, uni yengib viloyatdan chiqarib yuboradi. Oq qush sehrlangan Gotfrid ukasi ekanligini, bu ishni Telramundning xotini Ortruda qilganligi aniqlanadi. Elza o‘zining xaloskori Ritsar Loengringa turmushga chiqadi.

Johannes Brams.

Buyuk nemis kompozitori, dirijyor, pianist Johannes Brams 1833 - yili Gamburg shahrida tug‘ilgan. 1897 - yili Venada vafot etgan. 14 yoshidan pianinochi sifatida konsertlar bergan. Germaniyaning Detmold, Vena va boshqa shaharlarida dirijyor bo‘lib ishlagan. Ijodi: “Nemischa rekviem”, “Rinaldo” kantatasi, vokal simfonik asarlar, 4 ta simfoniya fortepiano uchun sonatalar, variatsiyalar, 4 daftardan iborat venger raqslari, xor va romanslar, 200 dan ziyodroq qo‘shiqlar.

Antonin Dvorjak (1841-1904).

Buyuk Chex kompozitori 1841 - yili Praga yaqinidagi Nelagozeves qishlog‘ida tug‘ilgan. 1904 - yili Pragada vafot etgan.

Bolaligida A.Limandan fortepiano, skripka va alt chalishni o'rgandi. 1857 yili Pragaga kuchib keldi, musiqa o'quvini I.Ferster boshchiligida davom ettirdi. Opera teatri orkestrida va cherkovda organchi bo'lib ishlaydi. 1874 - yildan boshlab uning musiqiy ijodi rivojlanadi. "Oq tog' vorislari" vatanparvarlik kantatasi, "Slavyan raqslari" unga jahon miqyosida katta obro' keltirdi. Kembridj universiteti unga professor (musiqa doktori) faxriy unvonini beradi. Praga universiteti esa unga falsafa doktori unvoni (faxriy daraja) bergan. O'sha yilning o'zida u Chexiya fanlar akademiyasi a'zoligiga saylanib, Parij konservatoriyasi professorligi lavozimiga taklif oladi. 1901 - yilda konservatoriya direktori bo'ladi. Bir yildan keyin Nyu-York milliy konservatoriyasi direktorligi va professorligi lavozimiga taklif etiladi. Bu yerda 1895 - yilga qadar turli mamlakatlarda konsert gastrollarida bo'lib turadi. U O.Nedbal, Y.Suq, V.Novak, R.Karel kabi taniqli kompozitorlarga ustozlik qilgan. Dvorjak ijodiy merosi: 10 ta opera, ulardan "Vanda", "Ayyor dehqon", "Shayton va Kacha" "Rusalka" ("Suv parisi"), "Muqaddas Lyudmila" oratoriyasi, kantatalar, "Rekviem", 9 ta simfoniya, 6 ta uvertyura, orkestr uchun "Slovyan raqslari", 20 ta duetlar, xorlar qo'shiqlar. Shuningdek turli musiqa asboblari uchun cholg'u asarlari.

Edvard Grig (1843-1907)

Taniqli Norveg kompozitori Edvard Grig 1843 - yili Norvegiyaning Bergen shahrida tug'ilgan. 1907 - yili shu shaharda vafot etgan. Dastlab onasidan fortepianoda chalishni o'rgandi. Keyinchalik Leypsig konservatoriyasida (1858-1862 y) ta'lim olgan. 1863 - yili Kopengagen shahriga ko'chib keladi. Bu yerda u kompozitor N.Gade va Norvegiya gimni muallifi R.Nurdrok bilan tanishadi. Ular Grigda xalq musiqa ijodiga qiziqish uyg'otganlar. 1866 - yili Grig Norvegiyaga qaytib keladi va Bergen hamda Oslo shaharlarida yashaydi. U 1865-66 - yillarda Italiyada bo'ladi va u yerda (Rim) konsertlar berib yurgan mashhur kompozitor va pianino ijrochisi F.List bilan uchrashib, u bilan do'stlalashadi. U Yevropaning turli shaharlarida konsertlar beradi va mumtazam ijod bilan shug'ullanadi.

Uni Shvetsiya fanlar akademiyasi, Leyden musiqa akademiyasi, Berlin fanlar akademiyasi, Kembridj va Oksford universitetlari o'zlarining professor, doktor va muxbir a'zolik (ya'ni fanlar

akademiyasining muxbir aʼzosi)ga saylaganlar. U oʻz musiqalarida vatanparvarlik, insonparvarlik, badiiy lirika, tabiatni sevish gʻoyalarini aks ettirgan. U musiqa tarixidan Norveg milliy kompozitorlik maktabining asoschisi sifatida joy olgan. Ijodiy merosi koʻp qirrali boʻlib, asosiylari: 1 ta tugatilmagan opera (yaʼni 3 ta sahnasi mavjud), G.Ibsenning “Per Gyunt” pyesasiga musiqa, Norveg raqslari, fortepiano uchun asarlar, turli asboblardan uchun sonatalar.

Isaak Albenis (1860-1909)

Taniqli ispan kompozitori Isaak Albenis 1860 - yili Kamprodon shahrida tugʻilgan. 1909 - yili Kambo-le-Ben shahrida vafot qilgan. U dastlab Parijda A.Marmontel qoʻl ostida pianino boʻyicha taʼlim olgan. 4 yoshidan boshlab konsertlar bergan. U Yevropaning turli mamlakatlarida, Amerika qoʻshma shtatlarida konsertlar berib zoʻr ijrochi sifatida tanildi. F.Padrel unda ispan xalq musiqasiga qiziqish uygʻotib, kompozitor sifatida shakllanishda hal qiluvchi rol oʻynaydi. U dunyodagi koʻpgina ilgʻor kompozitorlar bilan uchrashib ularning eʼtiborini qozondi.

Albenis musiqa tarixiga yangi ispan kompozitorlari maktabining asoschilaridan biri sifatida kirdi. Uning ijodiy yoʻnalishi asosan fortepiano musiqasidir.

Ijodiy merosi: jami 500 ga yaqin asarlar boʻlib, ular orasida 7 ta opera (“Qirol Artur”), “Pepita Ximenes (1896)”, bitta oratoriya, orkestr uchun “Katoaloniya” syuitasi (tugallanmay qolgan) fortepiano uchun 300 ga yaqin turli asarlar, “Ispancha syuita”, “Ispan qoʻshiqlari” (5 ta) 6 ta ispan raqslari, qoʻshiq va romanslar.

Klod Ashil Debyussi (1862-1918)

Impressionizm oqimining musiqadagi asoschilaridan biri, fransuz kompozitori Debyussi 1862 - yili Parij yaqinidagi Sen-Jermen-an Le shahrida tugʻilgan. 1918 - yili Parijda vafot etgan. Debyussi Parij konservatoriyasida A.Marmontel qoʻl ostida taʼlim olgan. U dastlab pianino ijrochisi sifatida, soʻng esa kompozitor sifatida tanildi. U Italiya, Angliya, Avstriya, Gollandiya, Rossiya va boshqa mamlakatlarda boʻlib konsertlar bergan. Uning ijodi yorqin, oʻziga xos falsafiy shoirona tuygʻularga boy, har bir lahzalarda his etilgan kayfiyatlarni aks ettiradigan asarlardan iboratdir.

Uning ijodiy merosi: “Pelleas va Melizanda” operasi, bir nechta adabiyotlar (“Oʻyinlar”, “Oʻyinchoqlar”, bolalar baleti, “Kamma”),

“Adashgan o‘g‘il” kantatasi, noktyurnlar, “Bulutlar”, “Bayramlar”, “Sirenlar” (gullar), “Degiz” skripka, violenchel va boshqa asboblar uchun sonatalar, 50 dan ortiq romans va qo‘shiqlar.

Moris Ravel (1875-1937)

Taniqli fransuz kompozitori Ravel 1875 - yilda Fransiyaning Sibur shahrida tavallud topib, 1937 - yilda Parijda vafot etgan. Parij konservatoriyasida o‘qigan. Uning ustozlari Sh.Berio, A.Jedalj va G.Fore bo‘lganlar. Ko‘pincha Parij va uning atroflarida yashagan. Evropa mamlakatlari va AQSHda konsertlar bergan. U ko‘pincha pianist va o‘z asarlari dirijyori sifatida konsert gastrollarida bo‘lgan. 1929 - yili Oksford universitetining faxriy doktori etib saylangan. Ijodi: “Ispan vaqti bilan” operasi, “Bola va jodular” opera baleti, “Dafnis va Xloya” raqslari, “Bolero”, “Pavana”, “Oynalar” qaytadan ishlangan turli xalqlar qo‘shiqlari va boshqalar.

TEST SAVOLLARI

1. Opera turlari.
A. "buffa" va "seria".
B. "zingshpil".
C. "katta lirik" va "hajviy".
*D. barcha javoblar to'g'ri.
 2. Romantizm oqimi musiqa san'atiga nechanchi asrda kirib kelgan?
A. XVIII asr oxirida.
*B. XIX asr boshida.
C. XX asr boshida.
D. XIX asr oxirida.
 3. Romantizm oqimi ilk bor qaysi san'at turida namoyon bo'ldi?
A. raqs.
B. musiqa.
C. arxitektura.
*D. adabiyot.
 4. Romantizm davrida musiqaning qaysi sohasida programmalik xususiyat keng qo'llanila boshladi?
A. Vokal musiqada.
*B. Cholg'u musiqada.
C. Raqs musiqasida.
D. Barcha javoblar to'g'ri.
 5. "Tugallanmagan simfoniya" nechta qismdan tashkil topgan va muallifi kim?
*A. 2 ta, F.Shubert.
B. 3 ta, F.Mendelson.
C. 4 ta, F.List.
D. 5 ta, F.Shopen.
 6. Musiqada "Vokal turkum" janrining asoschisi kim?
A. R.Shuman
B. K.M.Veber
*C. F.Shubert
D. E.Grig
- Ferens List o'z simfonik asarlarida qo'llagan tamoyil.
- A. leytmotivlik
 - *B. monotematizm
 - C. poliritmik

D. motivliqaytaishlash

8. Inson olamining ichki dunyosi, ruhiy olamini aks etish qaysi oqim ijodkorlari asarlariga xos?

A. klassitsizm

B. impressionizm

C. folklorizm

*D. Romantizm

9. Karl Mariya Veber nemis operasini qanday mavzular bilan boyitdi?

A. Xalq fantastik-ertak

*B. Barcha javoblar to'g'ri

C. Xalq afsonalari

D. Ritsarlik afsonalari

10. XVI - XVIII asr Yevropa shaharlarining o'rtacha - tez harakatli raqslari

A. pavana, allemanda, sarabanda, chakona

B. adajio, andante, vivace

C. galyarda, burre, gavot, jiga

*D. kuranta, menuet

11. Friderik Shopen qaysi millat kompozitori?

A. nemis

*B. polyak

C. venger

D. norveg

12. Qaysi kompozitor venger xalq musiqasini butun Yevropaga mashhur qilgan?

*A. Ferens List

B. Edvard Grig

C. A.Dvojjak

D. B.Smetana

13. "Per Gyunt" asarining muallifi kim?

A. Ferens List

*B. Edvard Grig

C. A. Dvorjak

D. B.Smetana

14. Gektor Berliozijodida simfonik janrning qanday turi rivoj topdi?

A. opera-simfoniya

B. sonata-simfonik turkum

- *C. Programmali simfoniya
- D. simfoniya-balet
- 15. Raqs syuitalariga asos bo'lib xizmat qilgan raqslar
- A. rigodon, gavot, menuet, passakalya
- *B. allemanda, kuranta, sarabanda, jiga
- C. chakona, ekosez, passakalya
- D. kontradans, branl, ariya
- 16. Jiga raqsining milliy kelib chiqishi
- *A. Ingliz raqsi
- B. Fransuz raqsi
- C. Nemis raqsi
- D. Polsha raqsi
- 17. Sarabanda raqsining turlari
- A. Gavot va menuet
- B. Allemanda va kuranta
- *C. Chakona va passakalya
- D. Burrevajiga
- 18. Shekspir davrida qaysi raqs bilan xalq teatr tomoshalari (*fars*)ga.
yakun yasalgan ?
- A. kontradans
- B. menuet
- C. gavot
- *D. jiga
- 19. V.A.Motsartni "Figaroni uylanishi" nomli operasida bosh
qahramon
- Figaro qaysi raqs ritmida kavatinasini kuylaydi?
- *A. menuet
- B. jiga
- C. kuranta
- D. burre
- 20. K.V.Glyuk "Orfey" operasi (o'liklar saltanatidagi Evridika
soyasining
- g'amgin raqsi)da qaysi raqsning ifodaviy xususiyatlari qo'lladi?
- A. allemanda
- *B. sarabandani
- C. kuranta
- D. menuet

21. L.V.Betxoven "Egmont" uvertyurasida XVI asr ispan hukmronligida bo'lgan Niderland davlatini aks ettiruvchi g'amgin-qayg'uli mavzu qaysi raqs bilan ifoda etilgan?
- A. pavana
 - B. rigodon
 - C. mazurka
 - *D. sarabanda
22. Neapolitan opera maktabining asoschisi kim?
- *A. A.Skarlatti
 - B. K.Monteverdi
 - C. J.Kachchino
 - D. A. Vivaldi
23. K.Monteverdining "Koronatsiya Poppei" qaysi musiqa sahnaviy janriga taalluqli?
- A. Misteriya
 - B. Oratoriya
 - *C. Opera
 - D. Balet
24. Opera janrining vatani:
- *A. Italiya
 - B. Germaniya
 - C. Hindiston
 - D. Misr
25. Balet janrining vatani:
- A. Angliya
 - B. Germaniya
 - *C. Fransiya
 - D. Yaponiya
26. Opera janrining islohotchisi kim?
- A. Reger M.
 - B. Bramsl.
 - C. Baxl.S.
 - *D. Motsart V.A.
27. "Fidelio" operasining muallifi kim?
- *A. Van Betxoven L.
 - B. Rossini J.
 - C. Verdi J.

- D. PuchchiniJ.
28. "Sehrli ovchi" operasining muallifi kim?
- *A. Veber.K.M.
 - B. Bax.I.S.
 - C. Gaydn.Y.
 - D. Motsart .V.A.
29. V.A.Motsartning "Figaroning to'yi" qaysi janrga taalluqli?
- *A. Opera-buffa
 - B. Opera-seria
 - C. Myuzikl
 - D. Operetta
30. "Tamerlan" operasi muallifi kim?
- A. BaxI.S.
 - *B. GendelG.F.
 - C. VitaliT.
 - D. Albinoni T.
31. J.Verdingning ijodida nechta operalar mavjud?
- *A. 26
 - B. 13
 - C. 40
 - D. 39
32. J.Verdingning "Traviata" operasida qahramon kim?
- *A. Violetta
 - B. Flora
 - C. Leonora
 - D. Yelena
33. Figaro qaysi operaning qahramoni?
- *A. Rossini J. "Seviliyaliksartarosh"
 - B. Veber K.M. "Sehrliovchi"
 - C. Motsart V.A. "Sehrlinay"
 - D. Bize J. "Karmen"
34. A.Dvorjakning hayot yillari:
- *A. 1841-1904
 - B. 1833-1896
 - C. 1840-1893
 - D. 1900-1958
35. J.Bizening "Karmen" operasi qaysi yozuvchining adabiy asari?
- *A. Merime

- B. Dyuma
 C. Balzak
 D. Servantes
36. R. Vagnerning "Nibelunglarning uzugi" nechta qismdan iborat?
 *A. To'rtta
 B. Oltita
 C. Beshta
 D. Sakkizta
37. "Aida" operasini qaysi bastakor yaratgan
 *Verdi
 Gendel
 Motsart
 Gaydn
38. Vena mumtoz kompozitorlarini belgilang
 *Gaydn,
 Glinka,
 Grig,
 Ravel
39. Betxovenning fortepianodagi №23 sonatasini nomi
 *Appassionata
 Patetik
 Lunnaya
 Geroicheskaya
40. "Ajoyib tegirmonchi qiz" turkumi kim tomonidan yaratilgan.
 *Shubert
 Betxoven
 Motsart
 List

GLOSSARIY

Ansambl — birgalikdagi ijro; ya'ni kuylash yoki cholg'u asbobida chalish (masalan, duet, terset, trio, kvartet, kvintet va h.k.). orkestr ham ansamblning bir ko'rinishi bo'lib hisoblanadi.

Applikatura — musiqa asboblari chalishda qo'l barmoqlarining qulay tanlanishi. Nota ostida yoki ustida raqamlar bilan belgilanadi.

Ariya — opera, oratoriya yoki kantataning parchasi (bir qismi) bo'lgan, ovoz va orkestr uchun mo'ljallangan asar.

Arpedjio — akkord tovushlarining ketma-ket emas, balki birin-ketin ijro etilishi. Akkorddan oldin qo'yiladigan alohida belgi bilan ko'rsatiladi.

Bariton—1. Erkaklarning o'rtacha ovozi. Masalan, M.Glinkaning «Ruslan i Lyudmila» operasidagi Ruslan, A.Borodinning «Knyaz Igor» operasidagi Igor, P.Chaykovskiyning «Yevgeniy Onegin» operasidagi Onegin partiyalari bariton uchun yozilgan.

Bas—1. Erkaklarning past tovushi. Ushbu ovoz uchun yozilgan asarlarga M.Glinkaning «Ivan Susanin» operasidagi Susanin, M.Musorgskiyning «Boris Godunov» operasidagi Pimen, P.Chaykovskiyning «Yevgeniy Onegin» operasidagi Gryomin partiyalarini misol qilib keltirish mumkin. 2. Ko'p ovozli musiqa asaridagi past ovoz.

Bas kaliti — kichik oktava fa notasi nota yo'lining to'rtinchi chizig'ida joylashishini bildiruvchi (kalit) belgi.

Bekar — e'tiroz, diyez yoki bemol belgisining harakatini bekor qiluvchi belgi.

Bemol — tovushni yarim tonga pasaytiruvchi belgi.

Variatsiyalar — o'z asosida qo'shiq yoki raqs xarakteridagi mavzuni aks ettirgan cholg'u musiqa asari. Mavzuning ko'p marta o'zgarishlar va murakkablashishlar bilan qaytarilishi kuzatiladi.

Yetakchi tovushlar — lad tonikasini o'rab turgan (2 va 7-bosqich tovushlari) yetakchi tovushlar.

Yetakchi septakkordlar — ladning yettinchi bosqichidan (etakchi tondan) tuzilgan septakkordlar. Septimasiga ko'ra septakkordlar kichik (agar kichik septima bo'lsa) va kamaytirilgan (agar septima kamaytirilgan bo'lsa) bo'lishi mumkin.

Yetakchi ton — lad tonikasi bilan qo'shni bo'lgan tovushlardan biri. Yuqori yetakchi ton — II bosqich va pastki yetakchi ton — VII bosqich bo'ladi.

Vokal musiqasi — kuylashga mo'ljallangan musiqa. Qo'shiq, romans, ariyalar, xor asarlari vokal musiqa sirasiga kiradi. Operada vokal musiqasi yetakchi o'ringa ega.

Volta — musiqa asari biron parchasining boshqasi bilan yakunlanishini bildiradi. 1, 2 belgilari bilan ko'rsatiladi.

Gamma — joylashishi bo'yicha yuqoriga va pastga tomon tonikadan oktavaga qadar takrorlanadigan lad tovushlari.

Garmonik interval — tovushlari birdaniga ijro etilgan interval.

Garmonik major — VI bosqichi pasaytirilgan major.

Garmonik minor — VII bosqichi ko'tarilgan minor.

Garmoniya — 1. Musiqaning ifoda vositalaridan biri. Bu musiqa asari asosiy kuyiga hamrohlik qilib boradigan akkordlar ketma-ketligidir. 2. Akkordlar va va ularning aloqasi haqidagi fan.

Ladning bosh (asosiy) bosqichlari — birinchi bosqich (tonika), beshinchi bosqich (dominanta) va to'rtinchi bosqich (subdominanta).

Asosiy uchtovushliklar — ladning asosiy bosqichlaridan tuzilgan uchtovushliklar: tonika uchtovushligi — birinchi bosqichdan, dominanta uchtovushligi — V bosqichdan va subdominanta uchtovushligi — IV bosqichdan tuziladi.

Gruppetto (melizm) — to'rt notadan tarkib topgan kuychan shakl. Ijro etilishida yuqori yordamchi (asosiy tovushdan sekunda yuqorida bo'ladi), asosiy tovush, pastki yordamchi (asosiy tovushdan sekunda pastda joylashadi) va yana asosiy tovush ijro etiladi.

Taktda tovushlar cho'ziminin guruhlanishi — takt o'lchoviga ko'ra notalarning guruhlarda joylashtirilishi.

Detsima — o'zida o'nta bosqichni aks ettirgan interval (oktavadan keyingi tersiya). Agar u 8 tondan iborat bo'lsa katta detsima deyiladi. Agar u yetti yarim tondan iborat bo'lsa kichik detsima deb aytiladi. Katta detsima *kat. 10* va kichik detsima *kich. 10* bilan belgilanadi.

Diapazon — ma'lum ovoz yoki cholg'u asbobining tovush hajmi; ushbu ovoz yoki cholg'u asbobining eng past va eng yuqori tovushlari orasidagi interval bilan aniqlanadi.

Diatonik gamma — biron bosqichi ham alteratsiya belgilari yordamida o'zgartirilmasdan takrorlanadigan gamma.

Diatonik intervallar — ladning asosiy diatonik bosqichlari (sof, katta, kichik, uchtonlik) da uchraydigan intervallar.

Diatonik ladlar — alteratsiyalanmagan, ya'ni biron bosqichi xromatik pasaytirilmagan yoki ko'tarilmagan lad (tabiiy major va minor, shuningdek, xalq musiqasi ldlari (doriy, frigi, lidiy, miksolidiy, besh bosqichli ladlar).

Diatonik yarim ton — boshqa boshqa nomlar bilan ataladigan yarimtonlik, masalan mi — fa, do — reb.

Diatonik ton — yonma yon joylashgan, turli nomlar bilan ataladigan ton, masalan do — re, fa — sol.

Diyez (#) — tovushni yarim tonga yuqori ko'taruvchi belgi.

Dinamik belgilar (nyuanslar) — musiqa asari ijrosi jarayonida tovush kuchining o'zgartirilishi.

Dirijyor — xor yoki orkestr rahbari. O'zining badiiy maqsadini: sur'atni, ijro salohiyatini dirijyor qo'l ishoralari orqali ko'rsatadi.

Dissonans intervallar — keskin eshitiladigan, tovushlari bir biriga quyilib ketmaydigan intervallar.

Dominanta — ladning beshinchi bosqichi.

Dominanta uchtovushligi — ladning 5 bosqichidan tuzilgan uchtovushlik.

Dominantseptakkord — ladning beshinchi bosqichidan tuzilgan septakkord, major uchtovushligi va kichik septimadan iborat.

Doriy ladi — xalq musiqasida uchraydigan o'ziga xos lad. Tabiiy minordan VI bosqich ko'tarilganligi bilan (doriy sekstasi deb ham ataladi) farq qiladi.

Dubl-bemol (bb—dvoynoy bemol) — tovushni ikkita yarim tonlikka (butun ton) pasaytiruvchi belgi.

Dubl-diyez (X — dvoynoy diyez) — tovushni ikkita yarim tonlikka (butun ton) ko'taruvchi belgi.

Duet — 1. Ikki ijrochidan iborat ansambl. 2. Ikki qo'shiqchi yoki cholg'uchi ijro etishi uchun mo'ljallangan musiqa asari.

3atakt — to'liqsiz takt bilan boshlanadigan musiqa asari.

Tovush — qayishqoq tananing (masalan, simtor, havo ustuni) tebranishi natijasi. Tovushlar musiqiy va shovqinlilarga bo'linadi.

Tovushqator — balandligi bo'yicha joylashgan tovushlar qatori. Alohida ladlar, cholg'u asboblari, qaysidir musiqa asarlari yoki parchalarining tovushlar qatori.

Alteratsiya belgilari — alohida tovushlarni yarim yoki butun tonga ko'taruvchi yoki pasaytiruvchi belgilar. Alteratsiya belgilari beshta: diyez, bemol, dubl-diyez, dubl-bemol, bekar.

Nota yozuvini qisqartirish belgilari — nota yozuvini qisqartiruvchi belgilar. Repriza, tremolo, melizmlar vositasida nota yozish osonlashadi.

Imitatsiya — taqlid: kuy mavzusi yoki alohida kuy parchasining ketma ket ikki yoki undan ko'p ovozda takrorlanishi.

Instrumental (cholg'u) musiqa — cholg'u asboblari ijro etish uchun mo'ljallangan musiqa.

Interval — birdaniga yoki ketma ket olingan ikkita tovush munosabati. Pastki tovush asos, yuqorigi tovush uning cho'qqisi deb ataladi.

Kadensiya — musiqiy mazmunning xulosasi.

To'liq mukammal kadensiya — (to'liq tugal kadensiya) kuy tuzilishining tonika primasida tugashi.

To'liq nomukammal kadensiya — (to'liqsiz notugal kadensiya) kuy tuzilishining tonika tersiyasi yoki kvintasida tugashi.

Yarim kadensiya — (yarim kadensiya) tuzilmaning yarmida, ladning noturg'un tovushida, ko'pincha dominanta uchtovushligining tovushlaridan birida to'xtash.

Kanon — polifonik musiqaning bir ko'rinishi, unda hamma ovozlari bir kuyni ijro etadi, faqat birgalikda (birdaniga) emas, ketma ket tarzda.

Kantata — xor, yakkaxonlar va orkestr tomonidan konsertlarda ijro etiladigan asar. Xor nomerlari, ariyalar va ansambllardan tarkib topadi.

Intervallarning sifat (yoki ton) miqdori — (intervallarning sifat (yoki ton) jihatdan kattaligi) - intervalda joylashtirilgan ton va yarim tonlarning soni.

Kvarta — to'rt bosqichni o'zida aks ettirgan interval. Agar u ikki yarim tondan iborat bo'lsa sof kvarta deyiladi. Sof kvarta *sof 4* bilan belgilanadi.

Kvartdetsima — o'zida o'n to'rt bosqichni (pog'onani) ifodalagan (oktava orqali septima) interval. U 14-raqami bilan belgilanadi.

Kvartet—1. To'rt cholg'uchidan iborat ansambl. 2. Shunday ansambl uchun yozilgan musiqa asari.

Kvartsekkord — uchtovushlikning ikkinchi aylanmasi, kvinta tovushi pastda joylashadi va 4/6 bilan belgilanadi.

Kvinta — o'zida besh bosqichni aks ettirgan interval. O'zida uch yarim tonni ifodalagan bo'lsa, sof kvinta deyiladi. Sof kvinta *sof 5* bilan belgilanadi.

Kvintdetsima — o'zida o'n besh bosqichni (pog'onani) ifodalagan interval (oktava orqali oktava). U - 15 bilan belgilanadi.

Kvinta davrasi — ladning barcha tonalliklari sof kvinta bo'yicha joylashtirilgan tuzilma.

Kvintol — to'rt nota o'rniga besh notadan tashkil topgan ritmik tuzilma, 5 raqami nota ustida yoki ostida yoziladi.

Kvintsekkord — tersiya toni pastda joylashgan septakkordning birinchi aylanmasi, 5/6 bilan belgilanadi.

Klavir — opera yoki simfonik musiqa partiturasining fortepianoda (yoki fortepiano jo'rligida kuylash) ijro etish uchun qayta o'g'irishi.

Kalit — qaysidir tovushning nota yo'lidagi aniq joyini va unga nisbatan boshqa notalarning ham joylashishini ko'rsatuvchi belgi.

Kalit belgilari — kalit oldida qo'yiladigan alteratsiya belgilari.

Koda — musiqa asarining yakunlovchi qismi (uni yaxlit holda yakunlash).

Intervallarning son (yoki bosqichli) miqdori — intervallar tomonidan bosqichlarning qamrab olinishi. Sifat kattaligiga ko'ra interval o'zining nomiga ega bo'ladi. Masalan, uch bosqichni qamrab olgan interval — tersiyadir.

Konsonans intervallar — yumshoq eshitiladigan, tovushlari go'yo bir-biriga quyilib ketadigan intervallar.

Mukammal konsonanslar — tovushlar bir-biriga to'liq yoki ahamiyatli tarzda quyilib ketadigan konsonanslar: sof prima (unison), sof oktava va qisman sof kvarta.

Nomukammal konsonanslar — tovushlar bir-biriga nisbatan quyilib ketadigan intervallar, bularga katta va kichik tersiyalar, katta va kichik seksta kiradi.

Konsert — orkestr jo'rligida ma'lum cholg'u asbobi uchun mo'ljallangan yirik asar.

Lad — tayanch tovush atrofida musiqiy tovushlarning joylashishishi, u tonika deb aytiladi.

Intervallarning lad bo'yicha yechilishi — interval noturg'un tovushlarining laddagi yaqin turg'un tovushlarga o'tishi.

Lidiy ladi — xalq musiqasida uchraydigan o'ziga xos lad. Tabiiy majordan IV bosqichning pasayishi bilan farq qiladi.

Major ladi — birgalikda ijro etilgan barqaror tovushlar major uchtovushligini tashkil etuvchi lad.

Major uchtovushligi — katta va kichik tersiyadan yoki katta tersiya va sof kvintadan tarkib topgan uchtovushlik.

Kichik yetakchi septakkord — tabiiy majorning yettinchi bosqichidan tuzilgan septakkord. Kamaytirilgan uchtovushlik va kichik septimadan yoki ikkita kichik tersiya va katta tersiyadan tuzilgan septakkord.

Metsso-soprano — xotin qizlarning past (pastki) tovushi. Metsso-soprano ovozi uchun yozilgan asarlarga J.Bizening «Karmen» operasidagi Karmen partiyasini, M.Musorgskiyning «Xovançina» operasidagi Marfa partiyasi va boshqalarni misol qilib keltirish mumkin.

Miksolidiy ladi — xalq musiqasi ladi. Tabiiy majordan VII bosqichining pasayganligi bilan farq qiladi va u miksolidiy septimasi deb aytiladi.

Minor ladi — birgalikda olingan (ijro etilgan) barqaror tovushlari minor uchtovushligini tashkil etuvchi lad.

Minor uchtovushligi — kichik va katta tersiyadan yoki kichik tersiya va sof kvintadan tashkil topgan uchtovushlik.

Modulyatsiya — bir tonallikdan boshqasiga o'tish.

Mordent (melizm) — uch notadan iborat bo'lgan kuychan figura. Bunda: dastlab ustida mordent belgisi qo'yilgan asosiy tovush, yuqori yordamchi (asosiy tovushdan yuqorida turuvchi) tovush va yana asosiy tovush ijro etiladi.

Tabiiy major — bosqichlari o'zgartirilmagan major. Tabiiy major gammasining tuzilishi: ton — ton — yarim ton — ton — ton — ton — yarim ton.

Tabiiy minor — bosqichlari o'zgartirilmagan minor. Tabiiy minor tabiiy parallel major bilan bir xil tovushlar tarkibiga ega bo'ladi.

Tasodifiy alteratsiya belgilari — qarang: tasodifiy alteratsiya belgilari.

Opera — musiqa va dramani, shuningdek, san'atning boshqa turlarini (balet, tasviriy san'at) o'zida jamlagan muhim musiqa janrlaridan biri.

Oratoriya — konsertda ijro etish uchun mo'ljallangan, xor, orkestr va yakkaxon xonandalar uchun yozilgan (ma'lum syujet mazmuniga ega bo'lgan) musiqa asari.

Organ — barcha musiqa asboblardan korpusining kattaligi va tovushi hajmi bilan farq qiladigan klavishli damli (havo bosimi bilan ishlaydigan) cholg'u asbobi.

Orkestr — musiqani birgalikda ijro etish uchun tashkillashtirilgan cholg'uchilar jamoasi.

Tovushlar cho'ziminin asosiy bo'linishi — tovushlarning ma'lum, teng qismlarga bo'linishi: bunda har bir nisbatan katta qism ikkita teng kichikroq qismlarga bo'linadi (masalan, butun nota - ikkita yarimtalik notaga teng; yarim nota - ikkita chorak notaga, sakkiztalik - ikkita o'n oltitalik notaga va h.k.).

Ritmik bo'linishning asosiy ko'rinishlari — asosiy bo'linish bilan bir xil bo'lmagan, cho'zimlarning erkin teng qismlarga bo'linishi (masalan, chorak ikki o'rniga teng uch qismga bo'linadi va triol deb ataladi; to'rt o'rniga besh qismga bo'linish kvintolni tashkil etadi va h.k.).

Parallel tonalliklar — bir xil kalit belgilariga ega bo'lgan major va minor tonalliklari. Parallel minor tonalligi majordan kichik tersiya pastda joylashadi.

Partitura — xor, orkestr yoki ansambl uchun yozilgan musiqa asaridagi barcha ovozlarning notada aks ettirilishi. Bunda har bir ovoz yoki cholg'u asbobi partiyasi uchun alohida nota chizig'i ajratiladi.

Partiya — 1. Ansambldagi bir ijrochining (yoki ko'p ijrochilar tomonidan unison ijrosining) partiturasidagi ovozi. 2. Sonata shaklining muhim mavzuviy bo'limlaridan biri.

Pauza — sukut belgisi.

Pentatonika — besh tovushdan iborat tovushlar qatori. Pentatonikaning o'ziga xosligi, unda yarim va uchtonliklarning (ya'ni, tabiiy majorda IV va VII bosqichlar hamda tabiiy minorda II va VI bosqichlarning) mavjud bo'lmashidir.

O'zgaruvchan lad — o'zida ikkita tonikani aks ettirgan lad. Ko'pincha o'zgaruvchan ladda tonikani major va unga parallel bo'lgan minor uchtovushligi tashkil etadi yoki aksincha.

O'zgaruvchan o'lchovlar — butun asar yoki uning biror qismi davomida hissalar o'zgarib turadigan o'lchov. Masalan, rus xalq qo'shiqlaridan «Sidel Vanya», «Oy da ty, kalinushka».

Qo'shiq — musiqa va nazmiy matndan iborat bo'lgan, eng ko'p tarqalgan musiqa janri.

Polifoniya—1. Har bir ovozi alohida ahamiyatga ega bo'lgan ko'p ovoqli musiqa. 2. Polifonik shakllar haqidagi ta'limot.

Prelyudiya — musiqa asari bayon etilishi oldidan kirish pesasi. Nisbatan kichik musiqa asarlarida mustaqil janr sifatida ham uchraydi.

Prima — o'zida bir bosqichni aks ettirgan interval, ya'ni, bir bosqichning takrorlanishi. Agar bosqich o'zgarishsiz takrorlansa, sof prima deb aytiladi va *sof.1.* bilan belgilanadi.

Repriza — 1. Musiqa asari qaysidir qismining takrorlanishi belgisi. 2. Qaysidir o'zgarish bilan kelgan takrorlanish.

Rechitativ — nutqli so'zlashuv yoki qo'shiq orasidagi musiqiy deklamatsiya.

Ritm — musiqa asaridagi tovushlar cho'ziminig tashkillashtirilgan ketma-ketligi.

Romans— ovoz va jo'rnavez uchun mo'ljallangan musiqa asari. Romanslar ko'pincha kuychan, sokin xarakterdagi cholg'u asarlari nomlari sifatida ham uchraydi.

Rondo — mavzusi bir necha marta qaytariladigan (refren) pesa. Asosiy mavzularning qaytarilishi orasida boshqa mavzular (epizodlar) uchraydi.

Sekvensiya — ladning turli bosqichi yoki ma'lum intervaldan qaysidir melodik yoki garmonik aylanmaning takrorlanishi.

Sekstet — olti ijrochidan iborat bo'lgan musiqachilar ansambli.

Sekunda — o'zida ikki bosqichni aks ettirgan interval. U agar bir tondan iborat bo'lsa katta sekunda, yarim tondan iborat bo'lsa kichik sekunda deb aytiladi. Katta sekunda - *kat.2.*; kichik sekunda - *kich.2* bilan belgilanadi.

Simfoniya — ko'p qismlardan (ko'pincha to'rt qismdan) iborat bo'lgan, orkestrda ijro etiladigan musiqa asari.

Sinkopa — taktdagi kuchli hissaning kuchsiz hissa bilan almashinishi.

Skerso — hazil, jonli xarakterdagi musiqa asari. Skerso mustaqil yoki biron yirik musiqa asarining qismi (parchasi) bo'lishi mumkin.

Skripka kaliti — birinchi oktava sol notasi nota yo'lining ikkinchi chizig'ida shartli joylashganligini ko'rsatuvchi belgi.

Murakkab o'ldhovlar — bir yoki bir necha oddiy o'ldhovlarning qo'shilishi natijasida hosil bo'lgan o'ldhovlar.

Solo — asar (yoki asarning bir qismi) ning bir xonanda yoki sozanda tomonidan ijro etilishi.

Solfedjio — musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirishga ko'maklashuvchi maxsus mashg'ulotlar.

Sonata — bir necha qismdan iborat yirik musiqa asari, uning bir (odatda birinchi) qismi murakkab, o'ziga xos shaklga egak bo'ladi va sonata allegrosi deb aytiladi.

Sonata allegrosi — uch asosiy qismdan iborat bo'lgan musiqa asari shakli: 1) ekspozitsiya, ya'ni mavzu materialining bayoni; 2) razrabotka, unda dastlabki mavzu yanada rivojlantiriladi; 3) repriza, asosiy mavzuning qayta bayon etilishi (takrorlanishi).

Sonatina — ijro uchun uncha murakkab bo'lmagan, nisbatan kichik o'ldhamga ega bo'lgan sonata.

Soprano — xotin — qizlarning yuqori (baland) ovozi. Soprano uchun P.Chaykovskiyning «Yevgeniy Onegin» operasidan Tatyana partiyasi va «Pikovaya dama» operasida Liza partiyasi yozilgan.

Stakkato — tovushlarning uzib-uzib ijro etilishi. Notaning usti yoki ostiga nuqta qo'yish bilan belgilanadi.

Syuita — mazmuni bo'yicha kontrast xarakterda tuzilgan, bir nechta mustaqil qismlardan tashkil topgan ko'p qismli musiqa asari.

Takt — musiqa asarining bir kuchli hissadan ikkinchi kuchli hissagacha bo'lgan parchasi.

Takt chizig'i — taktlarni bir-biridan ajratuvchi vertikal chiziq. Takt chizig'i taktdagi kuchli hissa oldidan qo'yiladi.

Tembr — mazkur cholg'u asbobi yoki kishi ovozigacha xos bo'lgan sadolanish xarakteri.

Temperatsiya qilingan soz — har bir oktava o'n ikkita teng qism — yarim tonliklarga bo'linadigan soz.

Temp (sur'at) — musiqaning ijro etilish sur'ati (maromi).

Tenor — erkaklarning yuqori ovozi. Tenor uchun yozilgan asarlar partiyalariga P.Chaykovskiyning «Yevgeniy Onegin» operasidagi Lenskiy, «Pikovaya dama» operasidagi German partiyalari misol bo'la oladi.

Tenor kaliti — do kalitlarining ko'rinishlaridan biri. Nota yo'lining to'rtinchi chizig'ida yoziladi va shu chiziqda turgan nota birinchi oktava do notasi, deb o'qilishini bildiradi.

Tetraxord — kvarta hajmida sekundalar bo'yicha joylashgan tovushlarning melodik ketma-ketligini bildiradi. Gammaning I, II, III, IV bosqichlari

birinchi yoki pastki tetraxordni, gammaning V, VI, VII, VIII bosqichlari esa ikkinchi yoki yuqori tetraxordni tashkil etadi.

Tersdetsima — oʻzida oʻn uch bosqichni aks ettirgan (oktava orqali seksta) interval. Agar u oʻn yarim tondan iborat boʻlsa katta tersdetsima, agar oʻn tondan iborat boʻlsa kichik tersdetsima deb aytiladi. Katta tersdetsima - *kat.13.*; kichik tersdetsima - *kich.13.* bilan belgilanadi.

Terset — uch ijrochiga (asosan vokal) moʻljallangan musiqa asari.

Tersiya — oʻzida uch bosqichni aks ettirgan interval. Agar u ikki tondan iborat boʻlsa katta tersiya, agar bir yarim tondan iborat boʻlsa kichik tersiya deb aytiladi. Katta tersiya - *kat.3.*; kichik tersiya - *kich.3.* bilan belgilanadi.

Terskvartakkord — kvinta toni pastida boʻlgan septakkordning ikkinchi aylanmasi, u $\frac{3}{4}$ bilan belgilanadi.

Tonallik — ladning balandligi. Har bir tonallik tovushlar tarkibini belgilovchi oʻzining kalit oldi alteratsiya belgilari bilan farq qiladi.

Transpozitsiya — musiqa asari yoki uning biror parchasining maʼlum tonallikdan boshqa tonallikka oʻtkazilishi.

Uchtovushlik — tersiya boʻyicha joylashgan, uch tovushdan iborat boʻlgan akkord.

Trel (melizm) — asosiy va yuqori yordamchi tovushlarning bir tekis, jadal almashib turishi.

Tremolo — bir yoki bir necha tovushning ketma-ket, jadal takrorlanishi.

Triol — uch notadan iborat boʻlgan ritmik shakl (figura). U koʻpincha notaning pastki yoki ustida 3 raqami bilan belgilanadi.

Uvertyura — asarning yaxlit mazmunini qisqa tarzda ifoda etadigan (operaga, dramaga yoki qaysidir teatr asariga) kirish. Shuningdek, mustaqil uvertyuralar ham (odatda dasturli xarakterdagi) uchraydi. Masalan, P.Chaykovskiyning «Romeo i Djuletta» asaridagi «1812 yil» uvertyurasi.

Undetsima — oʻzida oʻn bir bosqichni aks ettirgan interval. Undetsima agar sakkiz yarim tondan iborat boʻlsa sof undetsima deyiladi va *sof 11.* bilan belgilanadi.

Unison — balandligi jihatidan bir xil ikki tovushning yangrashi.

Laddagi barqaror intervallar — har ikki tovushi ham ladning barqaror bosqichlaridan tuzilgan, yaʼni tonika uchtovushligiga kiradigan intervallar.

Faktura (tuzilish) — musiqaning ifoda vositalari bayon etilishi vositasi. Fakturaning asosiy koʻrinishlari: vokal, cholgʻu, xor, orkestr, fortepiano va h.k.

Fermata — asarning xarakteri va ijrochining uslubini ifodalab namoyon etilgan erkin tarzdagi choʻzilgan pauza.

Final — musiqa asari yakuniy qismining nomi.

Fortepiano — klavishlarni bosganda to'qmoqchalar torniga urilib tovush hosil qiladigan cholg'u asboblarning umumiy nomi.

Keng forshlag — har doim asosiy tovush ijrosida uning hisobidan ijro etiladigan melizm.

Qisqa forshlag — asosiy tovush oldidan ijro etiladigan, bir nechta juda qisqa tovushlardan iborat melizm.

Frazirovka — musiqa asari ijrosida frazalarning yaqqol ajratib ko'rsatilishi.

Frigiy ladi — xalq musiqasi ladi. U tabiiy minorda II bosqichining pasaytirilishi (frigiy sekstasi) bilan ifodalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent "O'zbekiston" – 2017 y.
2. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida." O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. 1-ilova: "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 8 fevral soni va Internet resurs: www.lex.uz.
3. В.Конен 'История зарубежной музыки'. Изд. 'Музыка', Москва 1972г.
4. И.Прохорова 'Музыкальная литература зарубежных стран'. Изд. 'Музыка', Москва 1979г.
5. S.I.Musabekova 'Musiq tarbiyasi', 'O'qituvchi' nashriyoti. Toshkent 1973y.
6. Trigulova A.X. Chet el musiqasi tarixi. (romantizm davri, Shubert, Shopen, List) Toshkent, Nizomiy nomli TDPU, 2008.
7. Trigulova A.X. Xorijiy musiq adabiyoti. Toshkent, «Ilmziyo», 2009.
8. Akbarov I.A. Musiq lug'ati. Toshkent, "O'qituvchi", 1997.
9. Музыкальная энциклопедия. Под ред.Келдыша Ю.М. М., Музыка, 1978.
10. Levik B. Chet el musiqasi tarixi. T., O'qituvchi, 1984.
11. Галацкая В. Зарубежная музыкальная литература. - М.:Музыка. 1978.
12. Грубер Р. И. Всеобщая история музыки. - М. : Музыка. 1960.
13. Друскин М. История зарубежной музыки. Т.4. - М.: Музыка.1983
14. Оперные либретто, Москва, 1963г
15. Ю.Вайнкоп, И.Гусин краткий биографический словарь композиторов, Изд, «Музыка» Лен.1971

16. В.В.Владимиров, А.Лагутин. Музыкальная литература. Изд. Музыка. Москва 1972
17. И.В. Нестьев «Учитесь слушать музыку». Москва., «Музыка» 1987

Internet saytlari

18. www.ziyonet.uz
19. <http://www.uzbekteatrskm.uz>
20. <http://www.muz-urok.ru/>
21. <http://lib-notes.orpheusmusic.ru/news>
22. www.compozitor.spb.ru/
23. www.sanat.orexca./rus/
24. <http://yontheatre.uz/istoriya>

Axtamov Islom Ilhom o'g'li
Musiqa tarixi
(Chet el musiqasi tarixi)

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy o'quv yurtlarining 5111100 - "Musiqa ta'limi" bakalavriyat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan

Muharrir:	L. Olimov
Tex.muharrir:	D. Abduraxmonova
Musahhih:	M. Shodiyeva
Badiiy rahbar:	M. Sattorov

Nashriyot litsenziyasi № 022853. 08.03.2022.
Original maketdan bosishga ruxsat etildi: 14.10.2022. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. "Times New Roman" garnitura 1/16.
Ofset bosma usulida. Ofset bosma qog'ozi.
Bosma tabog'i 8,25 Adadi 20. Buyurtma №82

"BUXORO DETERMINANTI" MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Buxoro shahar Namozgoh ko'chasi 24 uy
Tel.: + 998 98 778 47 27

ISBN: 978-9943-8581-5-6

9 789943 858156